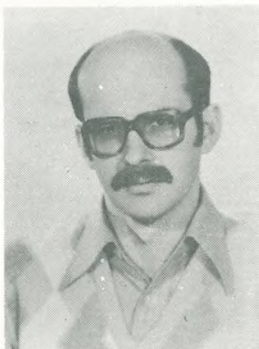

MALA KNJIŽNICA NOV IN POS

Boris Mlakar

POHOD

**30. DIVIZIJE NOV IN POJ
V BENEŠKO SLOVENIJO**

Mag. Boris Mlakar, rojen leta 1947 v Cerknem, je asistent na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Leta 1972 je diplomiral na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete, kjer je leta 1977 dokončal tudi študij 3. stopnje, smer novejša zgodovina. Na omenjenem inštitutu je zaposlen od leta 1974, ukvarja pa se s preučevanjem zgodovine narodnoosvobodilnega gibanja, posebej še narodnega izdajstva in protirevolucije. S tega ter širšega področja raziskovanja je doslej napisal okrog 50 razprav, člankov in recenzij.

Sprva je posebno pozornost posvetil raziskovanju zgodovine nasprotnikov narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem. O tem je napisal več razprav in referatov, temeljno njegovo delo pa je knjiga Domobranstvo na Primorskem 1943—1945, ki je izšla leta 1982. Zadnja leta preučuje domobranstvo in sploh protirevolucijo v osrednji Sloveniji. Pomembnejše njegove razprave s tega področja so: General Rupnik in Slovensko domobranstvo, O političnih programih slovenske kontrarevolucije 1941—1945, Ustaši in slovenska protirevolucija, Elemente des Faschismus in einigen politischen Bewegungen in Slowenien 1918—1945.

Za tekst Domobranstvo na Primorskem 1943—1945 je leta 1981 dobil Kajuhovo nagrado.

1911

NOV IN POČ
SLOVENIJO

MALA KNJIŽNICA NOV IN POS

Boris Mlakar

POHOD

**30. DIVIZIJE NOV IN POJ
V BENEŠKO SLOVENIJO**

U V O D

Pohod 30. divizije v Beneško Slovenijo, ki ga na kratko opisuje pričujoča brošura, je bil dosedaj v naši javnosti premalo poznan, kar posebej velja za mlado generacijo. Zato se je odbor skupnosti borcev 30. divizije NOV in POJ namenil, da vsaj ob 40. obletnici primerno obeleži to veliko in uspešno akcijo primorskih partizanov. Sklenil je, da poleg odkritja spomenika izda tudi ne preobširen tekst, ki bi čim bolj celovito prikazal ta pohod. Delo se je pričelo že spomladi 1983, vendar je zaradi velikih drugih avtorjevih obveznosti napredovalo le počasi. Avtor je pri tem skušal zbrati vse dostopno gradivo, od literature, časopisnih poročil, pa do ustnih virov in arhivskih dokumentov. Vse zbrane podatke je nato primerjal, analiziral ter jih po svojem preudarku tudi upošteval.

Delo seveda ni popolno, česar se avtor v polni meri zaveda, vendar je skušal iz zbranega gradiva potek pohoda predstaviti čim bolj verno in pošteno. Ena izmed glavnih pomanjkljivosti je predvsem pomanjkanje dokumentacije okupatorskega izvora, ki je pač v naših arhivih z eno izjemo ni bilo najti. Značaj raziskave ni dopuščal možnosti dela v tujih arhivih, toda vsaj ob pripravi zgodovine 30. divizije se bo tega treba lotiti. Nadalje je očitno, da vse epizode pohoda niso povsem natanko opisane, kar gre pripisati po eni strani enostranskemu značaju sicer redkih ohranjenih dokumentov, po drugi strani pa so svoje spomine posredovali avtorju le redki udeleženci pohoda.

Tudi sam naslov brošure in s tem že tudi označitev pohoda utegne motiti marsikaterrega bralca in udeleženca pohoda. Jasno je, da divizija takrat ni šla samo v Beneško Slovenijo, temveč tudi v Goriška Brda, na Kanalski Kolovrat, na Tolminsko ... Po drugi strani je pa res, da se je ob samem pohodu kot cilj in namen pohoda največkrat omenjalo zgolj Beneško Slovenijo in ob tem kvečjemu še Goriška Brda. Zato in pa zaradi večje »udarnosti«, je avtor v naslovu pustil le Beneško Slovenijo. Sledeči problem je predstavljala pisava imen krajev, vrhov itd. v Beneški Sloveniji, ki je danes del Italije, kot tudi imen zaselkov, kòt ipd. tostran državne meje. Glede na preteklost Beneške Sloveni-

je je razumljivo, da v pisavi beneškoslovenskih imen ni željene enotnosti. Avtor se je odločil za načelo, da upošteva samo imena, ki so na najnovejših kartah. Tako je upošteval »Zemljevid z italijanskimi in slovenskimi krajevnimi imeni v Furlaniji, Julijski krajini in Benečiji«, ki ga je izdala Mladinska knjiga v Ljubljani 1974, ter topografske karte v razmerju 1 : 25000, ki jih je izdal Vojnogeografski institut Beograd oziroma Geodetska uprava SRS 1975.

Avtor se zahvaljuje vsem, ki so s svojimi pisnimi ali ustnimi pričevanji pripomogli, da se je razjasnila marsikatera podrobnost s pohoda. Nadalje se zahvaljuje tudi odboru skupnosti borcev 30. divizije, ki je seveda največ pripomogel, da je prišlo do urešnitve načrta o pisanju brošure. Posebna zahvala gre vsem kritičnim bralcem oziroma recenzentom, še posebej tov. Ladu Ambrožiču - Novljanu ter tov. Zdravku Klanjščeku, ki so pripomogli k dvigu kakovosti teksta. Na kraju še zahvala založbi Partizanska knjiga, ki je brošuro sprejela v svoj program.

Boris Mlakar

VOJAŠKOPOLITIČNI POLOŽAJ V SVETU IN PRI NAS NA PRELOMU 1943/1944

Konec leta 1943 ter v začetku 1944 se je 2. svetovna vojna v celoti prevesila že v peto leto svojega trajanja. Fašistične sile osi, ki so se dolgo pripravljale na vojno, so v prvem razdobju v silovitem naletu uspele doseči precejšnje uspehe ter pri tem uničiti ali podjarmiti več evropskih držav. Na drugi strani pa se je postopoma ustvarila trdna antifašistična koalicija, sestavljena predvsem iz Sovjetske zveze, ZDA in Velike Britanije, katerim so se pozneje pridružile še druge, manjše zavezniške države ter odporniška gibanja. Tako so v razdobju, o katerem govorimo, antifašistične sile na svetovnih bojiščih že dosegle jasno premoč ter so potisnile sile osi v defenzivo. To je veljalo tako za tihomorsko oziroma azijsko kot tudi za evropsko bojišče. Do druge fronte v zahodni Evropi, ki so jo vsi težko pričakovali, sicer še ni prišlo, toda drugi dogodki so že nakazovali bližnji propad fašizma. Tako je povsem propadla nacistična ofenziva proti Rdeči armadi, ki je poslej počasi, a nezadržno potiskala napadalca iz Sovjetske zveze proti zahodu. Še več, poraz združenih fašističnih sil v Afriki in izkrcanje zavezniških enot v Italiji, NOB na Balkanu ter nezadovoljstvo italijanskega ljudstva, sta privedla do važne odločitve, do kapitulacije Italije, ki je bila sicer najšibkejši člen v osi. Toda zaradi dejstva, da je bila Italija najstarejša fašistična sila, sta padec Mussolinija in izstop iz vojne praktično, še bolj pa psihološko — simbolično nakazovala zmago zaveznikov ter budila upanje trpečih narodov.

Toda po drugi strani moč nacistične Nemčije še zdaleč ni bila zlomljena. To se je najbolj jasno videlo prav v Italiji ter na skoraj vseh ozemljih, prej okupiranih od Italijanov, kjer so nacisti skoraj v celoti, a s težavo nadomestili fašistične okupacijske sile. V Italiji so izkoristili ugoden teren in upočasnili napredovanje zavezniške fronte po polo-

toku navzgor, drugod pa so nastopili s silovito ofenzivo proti vsem odporniškim gibanjem. V Jugoslaviji je narodnoosvobodilna vojska po kapitulaciji Italije osvobodila skoraj celotno prej italijansko ozemlje, Nemci pa so jeseni 1943 s silovitimi napori in predvsem oklepniimi silami uspeli zasesti vsaj pogloblitve komunikacije ter važne strateške točke in industrijska središča, kar je bilo zanje važno predvsem za povezovanje ter oskrbovanje med seboj oddaljenih front. S tem pa niso mogli več zavreti vojaškega in organizacijskega napredovanja narodnoosvobodilnega gibanja. Le-to je vse bolj pridobivalo na moči in mednarodnem ugledu, kar je doseglo višek z zavezniškim priznanjem, da se v Jugoslaviji edino ono bori proti okupatorju ter je edini avtentični predstavnik jugoslovanskih narodov. Zavezniki so upoštevali velik prispevek jugoslovanskih partizanov v borbi proti nemškemu okupatorju ter so se temu ustrezno odločili, da ga vsestransko podprejo. Na konferenci treh velikih sil v Teheranu so se konec novembra 1943 kot enega važnih sklepov namenili pomagati tudi jugoslovanskim partizanom. K njim so sicer že prej poslali svoje vojaške misije, zanimivo pa je, da je ravno v času konference v Teheranu v Glavni štab NOV in POS prispela ameriška vojaška misija. To je bil tudi začetek konca slovesa Draže Mihailovića, za katerega so tudi zavezniki ugotovili, da se ne bori proti okupatorju, pač pa, nasprotno, sodeluje z njim. S tem je tudi zelo upadel ugled jugoslovanske begunske kraljevske vlade, ki je četnike ves čas zagovarjala z namenom, da tudi z njihovo pomočjo po vojni ohrani v Jugoslaviji stari, krivični družbeni red. Zavedala se je, da zmagovito narodnoosvobodilno gibanje pod vodstvom komunistične partije omogoča jugoslovanskim narodom, da si sami izberejo bolj pravično ureditev države in družbe.

V danem mednarodnem položaju je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji čutilo, da je treba velike vojaške uspehe na zunaj izraziti tudi z odločno politično akcijo, ki bo navzven pokazala moč, samostojnost, predvsem pa hotenje po spremembah. V tem smislu gre razumeti 2. zasedanje Avnoja 29. novembra 1943 v Jajcu ter njegove odločitve. Za Slovenijo oziroma slovensko narodnoosvobodilno gibanje, ki je prek svojih izvoljenih predstavnikov odločilno prispevalo k tem odločitvam, je bil pomemben med drugim tudi odlok predsedstva

Avnoja, da potrdi odlok vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte z dne 16. septembra 1943 o priključitvi Slovenskega primorja Združeni Sloveniji oziroma matični domovini Jugoslaviji. Odločitve tega zasedanja so tako naznanile, da postaja nova Jugoslavija vse bolj realnost, s katero je treba računati. To je med drugim dokazovala tudi t.i. avnojska kampanja, ki je sledila v naslednjih mesecih in v kateri je ljudstvo te odločitve množično podprlo.

To je veljalo tudi za Slovenijo, kjer je kapitulacija Italije imela za razvoj narodnoosvobodilnega gibanja še posebej pomembne posledice. Narodnoosvobodilna vojska je tu razorožila večino italijanskih okupacijskih sil, nastalo je obsežno osvobojeno ozemlje, številne nove partizanske enote in uničeni sta bili bela in plava garda. Zbor odposlancev slovenskega naroda je v začetku oktobra 1943 v Kočevju potrdil in pregledal dotedanje uspehe, se izrekel za demokratično in na narodni enakopravnosti zgrajeno Jugoslavijo ter izpovedal, da je slovenski narod s svojim uspešnim bojem končno veljavno stopil v krog suverenih narodov.

Na Primorskem, ki je bila pod Italijo že od leta 1918, je po kapitulaciji fašistična oblast povsem razpadla, saj ni imela med ljudstvom nikakršne podpore ter se je do tedaj vzdrževala le še s silo. Izbruhnila je vseljdska vstaja primorskega prebivalstva, ki se je izražala predvsem z odhajanjem tisočev prostovoljcev v narodnoosvobodilno vojsko, množičnimi demonstracijami v mestih za izpust jetnikov, razoroževanjem italijanske vojske, ustanovitvijo narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo na čelu z dr. Jožo Vilfanom. Nastalo je na desetine partizanskih bataljonov, iz njih pa novi odredi ter nato tudi brigade. Predvsem pa je nastalo osvobojeno ozemlje, ki je razen območij ob dveh železnicah in glavnih mest obsegalo celotno Primorsko. Tudi Gorico je nemški okupator uspel zasedi šele po hudih tridnevni bojih na t.i. goriški fronti.

V zgornji Soški dolini se je osvobojeno ozemlje oblikovalo v t.i. »kobariško republiko«. V sklop tega ozemlja je spadala tudi Beneška Slovenija. Na tem območju so se v tem času formirale tri »Soške« brigade, ki so potem skupaj z drugimi enotami postale jedro Goriške in Triglavske divizije. Organizacijo ter operacije narodnoosvobodilne vojske na Primorskem je v tem času najprej vodil operativni štab za zapadno Slovenijo, nato štab 3. operativne

cone »alpske«, končno pa je bil 21. decembra 1943 ustanovljen 9. korpus NOV in POJ, ki sta ga sestavljali obe diviziji, tedaj poimenovani kot 31. in 32. divizija, ter vsi odredi na Primorskem, zahodnem Gorenjskem, zahodnem Koroškem in v Polhograjskih Dolomitih.

Nemški okupator ni mogel dolgo trpeti tako obsežnega osvobojenega ozemlja v neposrednem zaledju važnih prometnih poti, zato je po vsej Primorski sprožil zapovrstjo nekaj silovitih ofenziv. 26. oktobra je pričel z ofenzivno operacijo tudi proti »kobariški republiki«, ki jo je branila predvsem Bazoviška brigada, poleg nje pa tudi 1. soška, kasneje 17. brigada, ki je bila tedaj v Goriških Brdih. V Beneški Sloveniji je bila tedaj 20. brigada, ki pa je bila ravno v teh dneh ukinjena. Sovražnik je Kobarid po hudih bojih zavzel 1. novembra 1943. Tako je »kobariška republika« obstojala skoraj 60 dni. Štab Goriške oziroma tedaj 27. divizije, ki je vodil obrambo, se je umaknil na Livek in dalje v vzhodno Beneško Slovenijo. Čez dobrih 14 dni je nemška vojska sprožila ofenzivo proti narodnoosvobodilni vojski v Beneški Sloveniji. Hudi boji pri Srednjem in Topolovem so zahtevali precej žrtev, predvsem med borci 17. brigade in štaba 27. divizije. Enote divizije so se po končani ofenzivi povečini premestile na ozemlje na levem bregu Soče.

Tako je okupator z ofenzivami, ki jih je seveda izvajal tudi drugod po Sloveniji, sicer z zasedbo važnih komunikacij ter z vzpostavitvijo nekaterih večjih postojank uspel osvobojeno ozemlje nekoliko omejiti, toda narodnoosvobodilno gibanje si je po kratkem premoru v vojaškem pogledu povsem opomoglo, politično in organizacijsko pa se je še bolj utrdilo, tako da je konec leta 1943 že lahko prešlo v protinapad na sovražne komunikacije in postojanke. Moč narodnoosvobodilnega gibanja je vsaj na Primorskem ostala v bistvu nedotaknjena. Do neke mere je zaradi posebnih pogojev izjemo predstavljalo samo ozemlje Beneške Slovenije in sploh ozemlje zahodno od Soče.

BENEŠKA SLOVENIJA SKOZI ZGODOVINO TER NARODNOOSVOBODILNO GIBANJE DO KONCA LETA 1943

Kot Beneško Slovenijo imenujemo pokrajino v Italiji, ki se razteza od severne točke Goriških Brd na jugu, pa vse do doline Rezije na severu. Od državne meje zajema proti zahodu gričevnato in hribovito območje tik nad furlansko nižino. Gre za porečje rek Nadiže, Tera in Rezije, obseg tega ozemlja pa naj bi po različnih podatkih znašal približno 500 km². Značilnost pokrajine so številne majhne doline, obdane s še številnejšimi grapami, svet pa se iz položnega gričevja izredno hitro dviga tudi čez 700 m višine, da ne govorimo o obmejnih hrbitih Kolovrata, Matajurja ter visokih gorah, ki obdajajo Rezijo na severu. Zemlja je v znatni meri pokrita s flišem, se pravi, da je rodovitna, toda zaradi zelo razgibanega in strmega terena je zelo naporna za obdelovanje. Zaradi apnenčastih tal so tukaj zelo pogoste tudi vrtače in podzemne jame, med katerimi je najbolj znana Landarska jama.

Prebivalstvo Beneške Slovenije je leta 1918 še štelo okoli 60.000 Slovencev. Naseljeni so bili v glavnem v porečju Nadiže, druge bolj naredko. Njihove vasi so pretežno na terasah, približno med 400 in 500 m višine, toda naseljevali so se tudi do 900 m visoko. Glede na vse te značilnosti in pa zato, ker so Beneški Slovenci ves čas odrinjeni od ekonomskega in kulturnega razvoja drugod, je jasno, da je pokrajina tekom stoletij zaostala. Velikanska večina prebivalstva se je zato ukvarjala zgolj s kmetijstvom, vendar so tudi vsi pridelki komaj zadostovali za prehrano številnih družin. Le v dolini Nadiže se je razvilo nekaj malega obrti, drugod po grebenih, ozkih dolinah in temačnih grapah pa je prevladovalo še razmeroma primitivno gospodarstvo. Obiskovalcem se je v teh krajih nudila podoba revščine, ki ji ni bilo mogoče uiti. Šele v 20. stoletju je bilo to možno storiti in začelo se je izseljevanje Beneških Slovencev, predvsem v Zahodno Evropo pa tudi v notranjost razvite severne Italije. Z emigracijo se je število prebivalstva Beneške Slovenije do danes več kot prepolovilo.

Naši predniki so se na ozemlje Brd in Beneške Slovenije naselili ob istem času kot drugod po današnji Sloveniji in v vzhodnih Alpah. Naseljevali so se tudi daleč v furlansko nižino, toda sčasoma so se tam poromanili in narod-

nostna meja med Beneškimi Slovenci ter Furlani se je ustalila prav na črti, ki deli ravnino od hribovja. V začetku so bili tukajšnji Slovenci še pod varuštvom Langobardov, ki so zasedali Italijo, v 8. stoletju pa so skupaj z njimi tudi Beneški Slovenci prišli pod nadoblast Frankov. Sledila je doba fevdalizma, ko so vsi Slovenci bili pod nadoblastjo različnih nemških fevdalnih gospodov. Od 13. stoletja dalje se je pa že večal vpliv italijanskih fevdalcev, predvsem oglejskih patriarhov, ki so si na tem ozemlju utrjevali tudi svetno oblast. Po propadu Ogleja si je njegovo ozemlje v 15. stoletju prilastila Beneška republika.

Sledilo je več kot 300 let beneške nadoblasti, ki je Slovincem ob Nadiži in Teru vtisnila močan pečat ter jim dala tudi svoje ime. Beneška uprava je Slovence ob meji zadolžila predvsem za obrambo njihove vzhodne meje, kar so ti tudi ves čas zvesto opravljali. V zameno jim je republika puščala veliko stopnjo upravne in sodne samostojnosti. Svoje lokalne zadeve so Beneški Slovenci tako opravljali prek svojih občin, imenovanih sosednje, imeli pa so tudi svoja mirovna sodišča. Beneško Slovenijo je sestavljalo 36 sosesk ali sosedenj, ki so imele svoje pravilnike. Delile so se v dve veliki županiji, Landarsko in Mjersinsko županijo, na čelu z velikima županoma. Seje so imeli ob velikih kamnitih mizah, imeli pa so tudi svoje »banke«, to je lesene skrinje, v katerih so hranili pomembne listine s privilegiji, patenti in statuti.

Tako avtonomijo je Beneška Slovenija uživala nemočno ves čas obstoja Beneške republike, se pravi do leta 1797. Takrat si je te kraje za nekaj let priključila Avstrija, nato nekaj časa Francozi, od leta 1813 pa je pokrajina spet pripadla Avstriji, kjer je ostala vse do leta 1866. Avstrijci, še bolj pa Francozi, so staro beneško-slovensko samoupravo ukinjali, kljub protestom in neuradnemu zbiranju mož v sosednjah. Dokončno je Avstrija to ukinila leta 1850 z uvedbo modernih občin. Medtem se je v osrednjih slovenskih pokrajinah vse bolj razvijalo narodno gibanje, predvsem z zahtevo po Zedinjeni Sloveniji. V Beneški Sloveniji je to gibanje zaradi izoliranosti dežele doživelo le malo odmeva, čeprav so se tudi tu pojavili redki narodni buditelji, med katerimi gre omeniti predvsem Petra Podreko. Toda vse bolj je naraščalo sovraštvo do nedemokratične Avstrije, hkrati pa simpatije za novo Italijo, ki se je ravno tedaj združevala. Leta 1866 so tudi Beneški Sloven-

ci množično potrdili odločitev, da Benečija in z njo tudi Beneška Slovenija pripade h kraljevini Italiji. Od tedaj dalje ves čas žive v okviru italijanske države. Toda ta ni imela nobenega smisla za njihove narodnostne in druge posebnosti. Hotela jih je enostavno poitalijančiti, v ta namen pa je ustanovila v Špetru Slovenov italijansko učiteljsišče, odpravljala slovenska imena krajev ipd. Italija jih je razočarala, kljub temu pa so se Beneški Slovenci zanjo hrabro borili med 1. svetovno vojno, predvsem na tirolski fronti.

Raznarodovalni in politični pritisk se je še bolj stopnjeval po prvi svetovni vojni, ko je prišel v Italiji na oblast fašizem. Materin jezik ne le da ni bil nikjer priznan, marveč je bil, čeprav le v narečni obliki, izrecno preganjan. Fašistična oblast je posegla celo v cerkve ter kljub protestom slovenskih duhovnikov prepovedala uporabo slovenskega jezika v bogoslužju. Duhovniki so se upirali, a zaman, orožniki so leta 1933 po deželi plenili vse slovenske knjige. Eden od teh upornih duhovnikov, Kufolo iz Laz, je pisatelju Francetu Bevku služil za vzgled pri pisanju znane knjige »Kaplan Martin Čedermac«. Leta 1934 so fašisti pri Sv. Lenartu celo prisilili šest slovenskih duhovnikov, da so napisali zahvalno pismo Mussoliniju, ker je odpravil rabo slovenskega jezika v cerkvi!¹

Drugo svetovno vojno so tako Beneški Slovenci dočakali zelo prizadeti. Tudi sicer so njihove družine bile okrnjene, kajti večina vojnih obveznikov je bila takoj vpoklicana ter vključena predvsem v alpinsko divizijo »Julia«, ki se je bojevala celo na ruski fronti. Narodnoosvobodilno gibanje je sicer tudi tu kmalu našlo svoje odmeve, vendar se je iz razumljivih razlogov pričelo razvijati pozneje in počasneje kot drugod. Dosti je bilo odvisno od pomoči iz osrednje Primorske. Prve stike s partizani so imeli šele poleti 1942, in sicer z Briško četo, medtem ko je prva partizanska akcija v Beneški Sloveniji bila 29. 9. 1942, ko je 12 partizanov napadlo postojanko Podreska v občini Prapотно (Prepotto). Fašisti so takoj reagirali, okrepili bližnje postojanke ter celo vzpostavili nove. Naslednje akcije so izvršili partizani Tolminskega bataljona Soškega odreda novembra in decembra 1942 na istem območju.²

Partizani so počasi tudi med Beneškimi Slovenci pridobivali somišljenike, in tako so od jeseni 1942 tudi tu vse pogostejše aretacije posameznikov s strani fašističnih oblasti, pod obtožbo, da sodelujejo z narodnoosvobodilnim gi-

banjem. V prvih mesecih leta 1943 je bilo majhno zatišje, ki pa so ga vendarle prekinjali manjši spopadi, aretacije, trosilne akcije ipd. Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja pa je predvsem po 1. pokrajinski konferenci KPS za Slovensko primorje vse več pozornosti namenjalo tudi prizadevanju za razširitev gibanja na celotno slovensko ozemlje, se pravi tudi v Beneško Slovenijo in Kanalsko dolino. V 2. polovici marca 1943 je vodstvo tja poslalo zapnika Alojza Mavriča - Otona, ki je do začetka maja deloval v štirih vaseh, tedaj pa tja prideta še dva aktivista OF. Pri organizaciji je tu pomagal predvsem Okrožni komite KPS za Goriška Brda.³

Najpomembnejši dogodek v razvoju narodnoosvobodilne borbe v Beneški Sloveniji v razdobju pred kapitulacijo Italije je brez dvoma predstavljal pohod Gregorčičeve in Gradnikove brigade maja in junija 1943. Brigadi je tja poslal štab Primorske operativne zone takoj po njuni ustanovitvi z namenom, da prebivalstvo Beneške Slovenije spodbudita k nadaljnjemu protifašističnemu odporu in vključevanju v skupno slovensko borbo. Operacijo je vodil Jaka Avšič, namestnik komandanta Glavnega štaba NOV in POS. Brigadi sta na pohod krenili s Tolminskega. Gregorčičeva brigada je imela hude boje na Kolovratu 10. maja 1943, nato pa se je prek Matajurja spustila v beneške vasi. Gradnikova brigada se je zadrževala bolj na obrobju — na Meji in Stolu. Gregorčičeva je prešla Nadižo ter prišla daleč na sever vse do Brezja, nato pa se vračala prek Stola in Meje, se tam razdelila na dva dela, pri čemer je nato en bataljon pri Srednjem doživel hud poraz. Obe brigadi sta ves čas pohoda delovali tudi v propagandnem pogledu in sta v narodnoprebujevalnem pogledu opravili zelo pomembno in uspešno delo. Posledice so bile med drugim pospešitev narodnoosvobodilnega gibanja med Beneškimi Slovenci, okrepila se je narodna in protifašistična zavest, na rajonu Matajurja pa se je ustanovila tudi Beneška četa kakih 25 ljudi, ki je pozneje postala jedro za druge partizanske enote, formirane po kapitulaciji Italije. Konec junija 1943 je četa 2. bataljona Gregorčičeve brigade po enotedenskem pohodu prodrla v dolino Režije in se pri Osojanah spopadla z italijanskimi vojaki ter jim prizadejala znatne izgube. Vse te in druge akcije so tedaj na široko odmevale med prebivalstvom in to ne le med slovenskim, temveč tudi med Furlani, pravi sadovi pa so se

pokazali že takoj po kapitulaciji Italije.

Tedaj so se tudi Beneški Slovenci razmeroma množično vključevali v narodnoosvobodilno vojsko. Samoiniciativno so oblikovali partizanske čete, ki so se nato povezovali in vključevale v druge slovenske partizanske enote, predvsem v vse tri soške brigade, o katerih smo že govorili. Začutili so, da se s propadom fašistične Italije tudi njim odpira perspektiva lepše bodočnosti, in to v tesni povezavi z osvobodilno borbo celotnega slovenskega naroda. Osvobojeno ozemlje, vključeno v »kobariško republiko« je obsegalo tudi večji del Beneške Slovenije in njeni prebivalci so enakopravno sodelovali pri življenju, upravljanju in končno tudi pri obrambi tega ozemlja. Seveda so vsi ti dogodki ter svoboda prišli nekako zelo hitro, Benečani na vse to še niso bili dovolj politično in psihološko pripravljeni. Poveljniški kader partizanskih enot, ki so operirale na tem območju, se tega ni v zadostni meri zavedal ter je tako prišlo tudi do nekaterih prenegljenih ukrepov. Brigade takrat še niso predstavljale trdnih vojaških kolektivov, ni bilo še dovolj močnih organizacij KP in SKOJ-a. Prevelika razlika je bila tedaj še med poveljniškim kadrom, ki je izhajal iz osrednje Slovenije ali pa prišel iz ujetniških taborišč v Italiji, ter med preprostimi beneškimi borci, ki so bili v celoti kmečkega porekla. Ko se je po padcu Kobarida sredi novembra 1943 nemška ofenziva razmahnila tudi v Beneški Sloveniji in ko sta bili 17. in 18. brigada v težkih preizkušnjah, se je precej domačinov vrnilo na svoje domove.⁴ Velik sovražnikov pritisk, fašistična propaganda ter porazi partizanskih enot so v Beneških Slovencih ponovno obudili občutke strahu in nejevere v sposobnost ter perspektivo partizanske vojske. Vse to ter majhne manevrske možnosti in še začetek zime s snegom je pokazalo, da velike partizanske enote ne morejo dalj časa ostati zahodno od Soče. Zato so se enote 30. divizije (tedaj se je imenovala še 27. divizija) premaknile na levi breg Soče. V Beneški Sloveniji, kjer je okupator končal s čiščenjem okoli 20. novembra 1943, tako ni bilo z izjemo 4. bataljona 18. brigade nobene partizanske enote več. Briško-beneški odred, ki je bil že 21. oktobra preurejen v 3. soško brigado, se je obnovil šele konec decembra 1943.⁵

POLOŽAJ V BENEŠKI SLOVENIJI JANUARJA 1944 IN RAZLOGI ZA POHOD 30. DIVIZIJE

V začetku leta 1944 sta sicer na desnem bregu Soče delovali že dve partizanski enoti, in sicer Briško-beneški odred ter zelo oslABLJENA 17. brigada. Slednja je že 12. januarja 1944 prešla Sočo ter se pridružila 18. brigadi, medtem ko pa je odred štel samo okoli 80 borcev. Dejansko je bil šele v fazi organiziranja. Sestavljala sta ga tedaj dva bataljona. 1. je deloval v Brdih, 2. pa v Breginjškem kotu. V Beneški Sloveniji tako ni bilo nobene enote, pa tudi maloštevilni beneški borci in terenski delavci so se tedaj pridružili Briško-beneškemu odredu. Le-ta še zdaleč ni zmožel nalog, ki jih je zahtevalo stanje, ki je zavladao v Beneški Sloveniji in Brdih po sovražnikovi ofenzivi novembra 1943. V Brdih se je položaj sicer kmalu prevesil v korist narodnoosvobodilnega gibanja in to kljub belogardistični propagandi, ki se je na tem območju začela pojavljati. Drugače pa je bilo v Beneški Sloveniji. Vsi, ki so tedaj govorili o stanju onkraj reke Idrije, so bili soglasni, da je beneško ljudstvo po novembrski ofenzivi izredno demoralizirano in prestrašeno, pasivno, ter v določeni meri usmerjeno proti narodnoosvobodilnemu gibanju. To je bila mogoče pretirana ocena, toda Beneški Slovenci so ob okupatorjevem divjanju in agresivni propagandi italijanskih fašistov in iredentistov proti slovenskim partizanom postali omahljivi, predvsem pa nezaupljivi. Sovražnik je razglašal, da so partizani popolnoma uničeni, oziroma da jih nikoli več ne bo na to stran Soče. Italijanski fašisti so dopovedovali ljudem, da so Italijani, da nimajo kaj opraviti s slovenskimi »ribelli«, če pa bi z njimi sodelovali ali jim pomagali, bi to pomenilo izdajo. Narodna zavest Beneških Slovencev je tako po velikem poletu in bojevitosti septembra 1943 spet upadla in vsem je bilo jasno, da narodnoosvobodilno gibanje na tem območju preživlja hudo krizo. Podobno je veljalo za italijansko odporniško gibanje, ki se je prav na tem prostoru povezovalo s slovenskim. Italijanske enote, ki so se formirale po kapitulaciji Italije, so decembra 1943 razpadle in jih sedaj ni bilo več.

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem je sprevidelo, da je zaradi takega stanja treba vse spet počasi graditi na novo in to predvsem s političnim delom. Delo se je v Beneški Sloveniji ponovno pričelo konec

Albert Jakopič — Kajtimir, komandant 30. divizije
med pohodom v Beneško Slovenijo

decembra 1943. Predvsem je bilo treba dobiti sposobne politične delavce, ki bi morali biti ali domačini, ali pa taki, ki bi jih Beneški Slovenci poznali in jim zaupali. Takih de-

lavcev je manjkalo, zato so jih morali iskati tudi med partizanskimi enotami drugod. Tako je bil tedaj poslan v Beneško Slovenijo bataljonski obveščevalec Ferdinand Bordon-Jakec. Pokrajinski komite KPS za Primorsko je nameraval na tem območju ustanoviti tedaj tudi poseben Okrožni komite za Benečijo, ki bi nato vzpodbudil še formiranje odborov OF in končno tudi oblastnih organov.⁶ Načrtno delo se je pričelo 15. januarja 1944, vendar je le počasi napredovalo. PK KPS je načrtoval tudi tiskanje posebne propagandne brošure posebej za Beneške Slovence, ki bi olajšala politično delo aktivistom. O problemu Beneške Slovenije je PK KPS poročal tudi Centralnemu komiteju ter pri tem poudarjal, pri čemer je namigoval na dogodke jeseni 1943, da »Benečija je ne le še vedno nerešen problem, temveč ga je naša vojska še bolj zavozlala«.⁷ Zanimiv je tudi podatek, da je od vsega propagandnega gradiva, ki ga je pripravljalo vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem, komaj 1% bil namenjen za Beneško Slovenijo. Politični aktivisti so poudarjali, da Beneška Slovenija zahteva »čisto vzgojnega postoprnega sistematičnega dela« in da se mora v prihodnje nastop s strani vojske nasproti prebivalstvu temeljito razlikovati od nastopa v ostalih predelih. Zaradi zaostalosti in dejanskega narodnostnega ter socialnega položaja je zaenkrat prebivalstvo nedovzetno za aktiven poseg v boj.⁸ Dodajali so, da še ni povsem izbrisan vpliv fašistične vzgoje in dolgoletnega življenja v okviru italijanske države, pri čemer je treba upoštevati, da v Beneški Sloveniji nikdar niso imeli slovenskih šol, temveč le italijanske s potujčevalnimi nameni. To je pri ljudeh vzbujalo odpor ter imelo za posledico tudi razmeroma nizki nivo splošne izobrazbe. Toda po drugi strani tudi ugotavljajo, da pa ima to ljudstvo v sebi še mnogo »bojevne energije«, ki jo lahko narodnoosvobodilno gibanje sprosti in izkoristi. Opozarjati bi bilo treba na dolgoletno socialno izkoriščanje, ki mu je beneško ljudstvo izpostavljeno ter pri tem poudarjati tudi socialno vsebino naše borbe in ljudski značaj naše vojske.⁹ Zanimiv predlog za poživitev gibanja v Beneški Sloveniji je 15. januarja 1944 podal Obveščevalni center 9. korpusa. Po njegovem mnenju bi bilo potrebno okrog uglednih beneških aktivistov formirati nekakšno Narodno zaščito, ki bi varovala vasi pred rekvizicijami ter hkrati postala središče političnega dela in vir za črpanje borcev za samostojne beneške čete,

ki bi se nato postopoma vključevale v Briško-beneški odred.¹⁰ Ob tem pa so se seveda tedaj na podlagi slabih izkušenj vsi strinjali, da mora delo v Benečiji potekati postopoma in z občutkom za specifične posebnosti tamkajšnjih ljudi.

Štab 9. korpusa je deloval v tesni povezavi s političnim vodstvom narodnoosvobodilnega boja na Primorskem, posebno s PK KPS. Le-ta je štab večkrat kritično opozarjal na problem Beneške Slovenije, toda hkrati tudi dodajal, da se ob eventualni vojaški akciji ne smejo ponoviti nekatere napake iz jeseni 1943.¹¹ Podobno težo so imela tudi navodila, ki jih je 18. januarja 1944 Glavni štab NOV in POS poslal štabu 9. korpusa. V njih med drugim ob poudarjanju potrebe po mobilizaciji pravi: »Zato ne smemo v nobenem trenutku popolnoma zapustiti terenov, ki smo jih zaradi naših ofenzivnih akcij izpraznili. Na takih terenih je treba vzdrževati potrebne mobilizacijske enote. *Največjo pozornost je treba posvetiti Benečiji in Gorenjski*«. ¹² Nato pa še dostavlja, da bi bilo napačno prepustiti mobilizacijo v Beneški Sloveniji izključno Briško-beneškemu odredu.

Vodstvo 9. korpusa se je seveda zavedalo problema, ki ga je tedaj predstavljal Beneška Slovenija, tako v političnem kot tudi vojaškem smislu. Seveda naj bi bil korpus zadolžen predvsem za »reševanje« vojaških vprašanj, toda prav ob primeru Beneške Slovenije sta se ta dva vidika tesno prepletala. Neka vojaška akcija v teh krajih bi takoj imela svoj odmev tudi v politični in narodni zavesti prebivalcev in obratno, politično delo je omogočalo uspešnejše vojaško delovanje ter končno tudi rast vojaških enot. Tako je bilo logično, da je štab korpusa sredi januarja 1944 sklenil poslati na desni breg Soče večjo vojaško enoto, ki bi hkrati opravljala obe vrsti nalog. Težko je reči, kje je bila prav prva iniciativa za to akcijo, vendar lahko rečemo, da sta pri tem enakopravno udeležena štab korpusa ter pokrajinsko politično vodstvo za Primorsko. Pred obema je problem Beneške Slovenije stalno visel v zraku in nujno je bilo, da se glede na pereče stanje nekaj ukrene. Tako lahko rečemo, da je bil prvi razlog za pohod 30. divizije tudi omenjeno stanje v Beneški Sloveniji, ki ga je bilo treba spremeniti. Z vojaško akcijo je bilo treba učinkovito podpreti politično delo, kar je pomenilo, da je bilo potrebno spet dvigniti moralo prebivalstva, izbiti mu strah pred

sovražnikom in negotovo bodočnostjo, skratka, vrniti mu politično perspektivo. Velika partizanska enota v Beneški Sloveniji bi seveda učinkovito postavila na laž vso sovražno propagando ter bi poglobila zaupanje beneškega ljudstva in ga navezala na skupno narodnoosvobodilno gibanje slovenskega naroda. Šlo je za ponovno aktiviranje tega prebivalstva v vojaškem-in političnem smislu, ki je v mesecih po kapitulaciji Italije dokazalo, da je še kako sposobno voditi borbo in da si želi sprememb. Poleg tega je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja gledalo tudi v bodočnost, saj je bilo jasno, da brez množične podpore prebivalstva nikdar ne bo mogoče postavljati resnih zahtev po Združeni Sloveniji, vsaj kar se tiče Beneške Slovenije. Poleg tega je bilo potrebno okrepiti sodelovanje z italijanskim odporniškim gibanjem in to je bilo mogoče uspešno storiti le z organizirano prisotnostjo na narodnostnih mejah.¹³

Poleg tega je 9. korpus gledal na Beneško Slovenijo tudi kot na stalen in poseben operativni problem, s katerim pa se je bilo potrebno zaradi nujne vojaške aktivnosti prej ali slej spopasti. To je bilo pač del operacijskega območja korpusa, ki ga je moral obvladati ali vsaj poskušati obvladati. V širšem smislu so ti kraji dejansko predstavljali zaledje italijanske fronte, ki pa mu je pomen povečala gosta mreža komunikacij, ki so potekale v smeri sever—jug in prek katerih je potekal transport nemškega vojaštva in opreme za to fronto. Sovražnik je bil zato razumljivo na tem območju zelo občutljiv in zato bi uspešna akcija bila toliko bolj učinkovita. To bi bil poseg v zaledje fronte in tudi na italijansko ozemlje, zato je bilo moč pričakovati močan odmev med sosednjim italijanskim oziroma furlanskim prebivalstvom. Štab korpusa si je v smislu svojih lastnih nalog pa tudi navodil Glavnega štaba moral prizadevati za povezavo tudi tega dela slovenskega narodnega ozemlja z onim na levem bregu Soče, ki ga je korpus že sicer obvladoval. Poleg tega je nameraval izvršiti tam tudi mobilizacijo, saj je bilo drugod ozemlje v tem pogledu že precej izčrpano.¹⁴

Seveda pa je bil namen načrtovane akcije tudi povsem vojaški, v ožjem smislu besede. Udarce, kakršne je januarja 1944 sovražnik dobil od enot 9. korpusa na levem bregu Soče, mu je bilo treba zadati tudi na drugem bregu: Potrebno je bilo preiti v ofenzivo, obvladati ozemlje, napadati

manjše postojanke in prisiliti sovražnika na umik v večje garnizone. Preprečiti je bilo treba normalno komuniciranje po glavnih prometnicah, ovirati preskrbo fronte in s tem prispevati k skupni protifašistični borbi zavezniških narodov.

30. DIVIZIJA NOV IN POJ

Ko se je štab 9. korpusa v prvi polovici januarja ukvarjal s problemom posega v Beneško Slovenijo, je sprva nameraval tja poslati le eno brigado, in sicer 18. 11. januarja 1944 je štab dostavil štabu 32. divizije povelje, da mora po akciji na postojanke in železniške objekte v dolini Soče 18. brigada še nekaj časa ostati na tem terenu, potem pa oditi čez Sočo v Brda in Beneško Slovenijo. Tam naj bi s svojo prisotnostjo omogočila politično organiziranost terena, preprečevala sovražne vdore, zbirala razhajkance ter nudila začasno pomoč Briško-beneškemu odredu. O njenih nadaljnjih nalogah naj bi sledila še ustna in pismena navodila.¹⁵ Ta navodila niso ohranjena in jih verjetno tudi ni bilo, kajti štab korpusa je kmalu zvedel za pripravljanje t.i. »zimске« sovražnikove ofenzive proti partizanskim enotam na Banjšicah in Trnovskem gozdu. Zaradi ofenzive je bil odhod v Beneško Slovenijo odložen, medtem pa je štab korpusa odločil, da gre na pohod cela divizija. Izvajanje akcij na ravni divizij je 18. januarja 1944 priporočal tudi Glavni štab, ki je k temu še dodal, da je treba »pospeševati čim bolj vsestransko iniciativo divizijskih štabov«.¹⁶ Dodati je treba tudi to, da so se tedaj divizije že usposobile za izvajanje tudi večjih in samostojnejših akcij. Tako je štab korpusa lahko izrabljal možnosti, ki so se mu s tem ponudile.¹⁷

Štab je za ta pohod odredil seveda 30. divizijo, ki je sicer tedaj še nosila zaporedno številko 32, še prej pa se je imenovala Goriška in nato še 27. divizija. V začetku so jo sestavljale vse tri »Soške« brigade, nato pa le še dve in sicer 17. brigada »Simona Gregorčiča« in 18. brigada »Bazoviška«. Ob ustanovitvi 9. korpusa je bila k njej formalno priključena še 19. brigada »Srečka Kosovela«, ki pa pride na območje Trnovskega gozda šele sredi januarja 1944 in se bojuje pri Otlici in Predmeji proti sovražniku, ki je bil v »zimski« ofenzivi. Nato sta »Soški« brigadi odšli na Šent-

viško planoto in od tam 23. januarja napadli postojanke v Baški grapi. Naslednji dan je tja prispela še 19. brigada in tako je bila prvič fizično združena celotna divizija. Nato se je pričela pripravljati na pohod v Brda in Beneško Slovenijo.

Konec januarja, ko so minili že skoraj 4 meseci od obstoja divizije, je štab 9. korpusa v poročilu GŠ NOV in PŌŠ ocenil, da je 32. divizija postala zelo udarna sila, kar je zlasti pokazala zadnja ofenziva. Enote so kljub napor- nim borbam in celotedenskim maršem ostale popolnoma kompaktne, saj ni bilo pomembnejših izgub, ne dezerter-jev in ne pogrešanih v večji meri. Štab celo ocenjuje, da je dosegla stopnjo udarnosti kot divizije 7. korpusa, a da jih po disciplini prekaša.¹⁸ Podobno se je izrazil tudi o kadrih v diviziji, na čelu s komandantom Albertom Jakopičem - Kajtimirjem in komandanti brigad. Podobno je ocenjeval divizijo tudi namestnik politkomisarja 9. korpusa Branko Babič - Vlado, ki je omenil tudi dobro stanje v političnem pogledu in poudaril, da je zares sposobna za posebne voja-ške in politične naloge, s katerimi je poslana v Brda in Be- nečijo.¹⁹ Vse te in še druge ocene kažejo, da je bila divizija dobro pripravljena in da je ob dobri pripravi pohod imel velike možnosti za uspeh. To še toliko bolj, ker so 17. in 18. brigado v določeni meri sestavljali domačini in borci, ki so v Brdih in Beneški Sloveniji že bili. Podobno je ve- ljalo tudi za kader. Komandant divizije je Beneško Slove- nijo dobro poznal, saj je spomladi 1943 tja vodil na pohod Gregorčičevo brigado. Dobro sta te kraje poznala npr. tudi komisar 18. brigade Franc Črnugelj - Zorko ter ko- mandant 17. brigade Vladimir Knežević - Volodja. Edino 19. brigada, ki so jo pretežno sestavljali Kraševci in Vi- pavci, se je prvič odpravljala v te kraje. Politični komisar divizije je bil v tem času Vasja Kogej, njegov namestnik pa Mirko Zlatnar, medtem ko je bil načelnik štaba Nikola Vidačić.

Jedro divizije so seveda predstavljale tri brigade. 17. brigada »Simona Gregorčiča« je nastala iz 1. »Soške« bri- gade, sestavljena pa je bila iz borcev iz območja Brd, nekaj pa tudi iz Vipavske doline, Krasa in od drugod; sle- dnji so prišli na Primorsko po kapitulaciji Italije iz italijan- skih zaporov in internacije. Po spisku je 14. januarja 1944 štela 648 borcev in bork, dobro oboroženih z lahkim orož- jem.²⁰ Na licu mesta pa je bilo tedaj le 463 borcev in 14

bork. Komandant brigade je bil že več mesecev Vladimir Knežević, ki je bil med prebivalstvom Beneške Slovenije zelo priljubljen, predvsem iz časov po kapitulaciji Italije. Politični komisar brigade je bil do 5. februarja 1944 Ivan Mihevc, za njim pa Mirko Bizjak, na čelu štaba pa je bil Milenko Čakarević. Pred začetkom pohoda so nekoliko preuredili bataljonski kader, ponovno pa 7. februarja, ko je bilo preimenovano skoraj kompletno vodstvo bataljonov.²¹

18. brigada je nastala iz 2. »Soške« brigade ter je imela velike izkušnje iz borb na Tolminskem in tudi v Beneški Sloveniji. Po svojem sestavu je bila precej »internacionalnega« značaja. 1. in 3. bataljon so sestavljali Slovenci, povečini doma s Tolminskega, deloma pa tudi iz ostale Slovenije. V 2. bataljonu je bila ena četa sestavljena iz pripadnikov jugoslovanskih narodov, ki so prišli iz taborišč v Italiji, ena četa je bila slovenska, ostale čete pa so sestavljali pripadniki različnih sovjetskih narodnosti, ki so bodisi prišli iz Italije, bodisi pa pribežali iz sestava nemške vojske. Vodili so jih sposobni častniki Rdeče armade. 24. januarja 1944 je brigada štela 507 borcev in 15 bork, od tega na licu mesta 448 borcev in 13 bork. Bila je zelo dobro oborožena z lahkimi in težkimi mitraljezi, premogla pa je tudi dva srednja minometa.²² Sredi januarja se je brigada precej okrepila, saj so ji poslali nekaj novomobilizirancev, nekaj borcev, ki se niso izkazali pri VOS-u ter 21. januarja še 74 Gorenjcev, ki so bili neoboroženi in so jih nekaj dni prej poslali iz štaba Gorenjskega odreda, najprej sicer v 19. brigado, da bi se oborožili. To so bili v glavnem zelo mladi fantje in so se povečini udeležili pohoda v Beneško Slovenijo, kjer so se tudi zelo dobro držali.²³ Komandant brigade je bil v tem času zelo izkušeni Raco Gliša, politični komisar že omenjeni Franc Črnugelj, načelnik štaba pa Radivoje Perović.

19. brigada »Srečka Kosovela« je bila izmed vseh najštevilnejša, saj je štela okrog 930 dobro oboroženih in izkušenih borcev, večinoma doma, kot že rečeno, s Krasa in Vipavske doline, imela pa je tudi eno četo bivših rdečearmejcev. Prvič je bila na tem ozemlju in zato je bilo predvideti, da bo zanjo pohod nekoliko težji. Prej se je bojevala na Krasu, operativno pa se je zbrala šele konec decembra 1943 na Pivki ter potem sodelovala pri napadu na Hotedršico. Komandant brigade je bil Ivan Turšič - Iztok, po-

litični komisar do 7. februarja 1944 je bil Vladimir Bračič - Mirko, nato pa Lojze Švagan - Mika, medtem ko je bil načelnik štaba Darko Derenda - Tine. Divizija je imela tudi svojo podoficirsko šolo oziroma »šolo za nižji komandni kader«. Prav pred začetkom pohoda v Beneško Slovenijo se je zaključil 2. tečaj in pričel 3., ki se je med pohodom tudi uspešno izvajal.²⁴ Šola je štela približno 80 borcev, od tega so gojenci tvorili tri vode po 20 mož, ostalih 20 pa je bilo v zaščiti, komori ipd. Komandant šole je bil aktivni major Stanko Rupnik, politični komisar pa do 7. februarja Lojze Švagan, od tedaj naprej pa Vladimir Bračič.

Poleg tega je divizija kot organizirana vojaška enota imela vzpostavljene tudi vse ostale dejavnosti in službe. Tu gre omeniti najprej obveščevalno službo, ki je prav tedaj organizirala obveščevalne vode po brigadah. Okrepljen je bil tudi divizijski obveščevalni odsek, ki je dobro delal in ga je pohvalil tudi vodja korpusnega obveščevalnega oddelka Bojan Štih.²⁵ Čutile so se še pomanjkljivosti pri vzpostavljanju posebnih zvez, težave pa so imeli tudi z obveščevalci v Beneški Sloveniji. Divizijski obveščevalec je bil takrat Branko Gregorin. Od drugih služb gre omeniti še saniteto, za katero je bilo zelo važno, da je bila dobro organizirana, saj je to med drugim tudi dvigalo moralo borcem. Sanitetni referent divizije je bil Franc Bidovec, poleg tega pa so svoje referente imele še brigade in bataljoni, medtem ko je po četah bil en bolničar. Sanitetni referent v 17. brigadi je bil Ernest Berké, v 18. brigadi Milorad Bogojević - Jastreb in v 19. brigadi dr. Dušan Možina. Divizija je imela za lažje ranjence svojo premično bolnico, medtem ko je težje oddajala v bolnice na terenu. Poleg tega je imela tostran Soče tudi več okrevališč.²⁶

Ravno v času pred začetkom pohoda so pri štabih brigad ustanavljali minersko pionirske oddelke, poleg tega pa še spremljevalne čete ali t.i. težke čete. Do pohoda pa te čete še niso bile popolnoma organizirane. Poleg tega je imel štab divizije še pomemben propagandni odsek, omeniti pa je še vod za zveze, ekonomski odsek, intendanco itd. Ekonomski odsek je tedaj vodil Jože Kramar, divizijski intendant pa je bil Djukić Kokica.

V celoti je tako divizija pred začetkom pohoda v Beneško Slovenijo skupaj z moštvom štaba in prištavnih enot in služb štela najmanj 2145 borcev in bork. Glede na to,

da imamo točne podatke le iz časa pred koncem januarja 1944 in za nekatere enote le približne, vemo pa, da so tisti čas enote dobivale okrepitve, lahko število borcev ocenimo na okrog 2260. To pa je bila že velika sila, posebej še, če jo primerjamo z drugimi podobnimi enotami.

NAČELNI PLAN IN PRIPRAVE NA POHOD

Po tolikih letih ni več mogoče ugotoviti natančnega datuma, kdaj se je štab 9. korpusa odločil, da pošlje 32. divizijo v Brda in Beneško Slovenijo oziroma na območje desnega brega Soče. Po nekaterih znakih lahko sklepamo, da se je to zgodilo približno sredi januarja 1944. 21. januarja namreč štab korpusa piše PK KPS, kjer med drugim pravi, da se nahaja v precejšnji denarni stiski in zato prosi za večjo vsoto, »ker bi ta denar v glavnem rabili za naše edinice, ki bodo te dni šle na sektor Brda—Benečija, in bo tam treba hrano za naše edinice v veliki meri plačevati, posebno velja to za Benečijo«. ²⁷ Že 24. januarja, ko se je divizija nahajala na Šentviški planoti, sta se sestala štaba korpusa in 32. divizije, kjer sta podrobno razčlenila vojaški in politični položaj na operativnem področju 9. korpusa, posebej pa še na sektorju desnega brega Soče in Nadiže. Sklenili so, da naj divizija takoj organizira pohod svojih enot v Beneško Slovenijo do železniške proge Humin—Videm. ²⁸ Že čez dva dni je štab korpusa ponovno pisal PK KPS in sporočal, da je 32. divizija, ki bo v kratkem v Brdih in Beneški Sloveniji, že dobila točna ustna navodila za ravnanje na tem sektorju. »Mislimo, da bo uspela popolnoma izpremeniti zadržanje Benečanov, posebno še zaradi tega, ker so se brigade te divizije doslej zelo izkazale, med drugim tudi v pravilnem postavljanju odnosov do civilnega prebivalstva«. ²⁹

V času bivanja na Šentviški planoti je bil z načrtom seznanjen le ožji štab divizije, izven njega pa le redki posamezniki, npr. komisar 18. brigade Franc Črnugelj, ki je veljal za enega od najboljših poznavalcev Beneške Slovenije. Nekaj časa so priprave potekale v strogi tajnosti, da bi sovražnik ne zvedel za načrte, posebej kar se tiče prve faze, to je prekoračitve Soče. Štab divizije je pripravil kompleten načrt premikov, v katerem so bili predvideni

tudi nekateri posamezni elementi kot npr. napad na Kobariid, premestitev ene brigade na levi breg Soče ipd. Predvidel je tudi nekatere taktične podrobnosti, npr. načelo, da se morajo v bitkah brigade oziroma bataljoni po možnosti razporediti v obliki trikotnika, da bi lahko podpirali eden drugega. Podobno je veljalo za upoštevanje vseh specifičnosti ozemlja, za zavarovanje, za prekopavanje cest ipd.³⁰ Štab divizije je tudi organiziral natančno opazovanje sovražnika v dolini Soče, preučil vse možnosti prehoda čez reko in vzporedne komunikacije ter ugotovil, da je najbolj primeren odsek med Gorico in Kanalom, oziroma še natančneje, med Kanalom in Plavami. Tam je reka ozka, ne pregloboka, pobočja položna, od tam je tudi najkrajša pot v Brda in Beneško Slovenijo. Zato je zadolžil obveščevalno službo, da ta odsek nadzoruje in ugotovi razpored sovražnih objektov, ritem straž in premikov, patrolj, posebno ponoči.³¹

Na pohodu naj bi divizija izvršila naslednje naloge: z vojaškim in političnim delom ponovno obvladati bivše svobodno ozemlje »kobariške republike«, preiti v ofenzivo in prisiliti sovražnika na umik v večje postojanke, preprečevati normalen promet na glavnih komunikacijah, preprečiti nadaljnje teroriziranje prebivalstva Beneške Slovenije, oživiti politično in prosvetno delo med tem prebivalstvom in mu vrniti perspektivo, obnoviti in okrepiti delo političnih organizacij, pomagati mlademu Briško-beneškemu odredu, ki bi sicer tudi sam med pohodom sodeloval z divizijskimi enotami.³² Nekoliko bolj na kratko je štab korpusa 31. januarja o nalogah divizije v depeši obvestil GŠ NOV in POS. V njej pravi, da so divizijo »odposlali v Brda in Benečijo za krajšo dobo. Cilj mobilizacija, politično delo, ureditev zadev z Italijani in Benečani ter akcije na postojanke, komunikacije ter skladišča.«³³

Vse te naloge naj bi divizija izvršila v približno 20 do 30 dneh. Za njihovo izvedbo je štab divizije izdelal okvirni operativni načrt, ki je predvideval tri osnovne faze pohoda. V prvi fazi naj bi divizija prekoračila Sočo ter zavzela položaje na ozkih grebenih Kanalskega Kolovrata, od kjer bi se premaknila na Kolovrat in Matajur, ves čas pa bi intenzivno vojaško in politično delovala. Ta faza naj bi trajala 8—10 dni, ves čas pa bi nastopala združena. V drugi fazi bi se brigade ločile, predvsem bi naj ena brigada odšla na levi breg Soče in pritegovala pozornost sovražni-

Štab 17. brigade »Simona Gregorčiča« v Breznici aprila 1944

ka v zaledju Kobarida, katerega je divizija nameravala napasti. Drugi dve brigadi bi šli prek Nadiže v zahodno Beneško Slovenijo, po možnosti do Rezije, kjer bi vsaka zase, a s skupnim načrtom, delali akcije. Poleg tega je bila predvidena njuna skupna akcija na Fojdo. Faza naj bi trajala 5—6 dni, ker je bilo pričakovati hitro sovražnikovo reakcijo. V zadnji fazi, ki bi trajala do 10 dni, bi se brigade vrnile čez Nadižo in Sočo, delovale v vzhodni Beneški Sloveniji in Brdih ter končno spet zavzele položaje na Kanalskem Kolovratu ter od tam spet prešle na levi breg Soče.³⁴ Divizija je morala biti pripravljena na delovanje kot celota, po drugi strani pa so bile tudi brigade usposobljene za samostojne operacije. Seveda je morala dopuščati tudi možnost, da bo potrebno načrt prilagojevati ali celo spreminjati, pač v skladu s trenutnim položajem in spremenjenimi okoliščinami.

Priprave na pohod so bile temeljito izvedene in to na vseh ravneh, od štaba divizije do štabov bataljonov in končno tudi do posameznih borcev. Zvečer 27. januarja so se vse enote zbrale v naseljih na Šentviški planoti, nato pa se prek doline Idrijce premaknile na Banjško planoto. Tam so se razmestile po vaseh, 17. brigada v Ravnah, 18. brigada v Kanalskem vrhu in Lokovcu, 19. brigada v Kalu nad Kanalom in Vrhovcu. Tedaj so bili obveščeni o pohodu tudi štabi brigad in so se lahko začele temeljite priprave. S sodelovanjem članov brigadnih štabov so bile najprej

po bataljonih napravljene kritične analize stanja.³⁵ Pri tem so zamenjali nekaj vodstvenih kadrov ter izločili nekaj bolnih in nesposobnih borcev. V bistvu je bilo za priprave le malo časa, zato so le-te potekale nekaj dni izredno intenzivno. Zaradi posebnih političnih nalog na pohodu, so bile posebno pospešene politične priprave. Pri tem pa so bili borci o pravih ciljih vseh teh priprav obveščeni šele zadnji dan. Sodelovali so vsi, komandanti, komisarji, propagandisti itd., posebej pa so se angažirale politične organizacije, posebej partijska. Partijske in skojevske organizacije so organizirale številne sestanke, na katerih so govorili o namenih pohoda, se informirali o stanju v Beneški Sloveniji ter se predvsem pripravljali na pravi nastop in pospešeno politično-propagandno delo v teh krajih. Člani štabov so na političnih urah govorili bataljonom o političnem in vojaškem pomenu pohoda, a pri tem tudi opozarjali na velike napore, ki divizijo in brigade posebej čakajo v tej zahtevni operaciji. To se je posebej tikalo 19. brigade, ki še nikoli ni bila v teh krajih in se je morala še posebej pripravljati. Borci drugih dveh enot so jih sicer poznali, a marsikateri se je pohoda tudi ustrašil. Tako je v tistih dneh 19. brigado neopazno zapustilo okoli 20 borcev, po večini takih, ki so enoto zapuščali tudi ob prejšnjih bojih.³⁶ Skojevcii so imeli več sestankov dnevno, kjer so poudarjali, da morajo biti v vseh nalogah zgledni, v vseh akcijah prvi ipd. Posebno so se angažirali tudi politični komisarji, ki so že po svoji dolžnosti vodili vse te politične priprave. Politični komisar divizije Vasja Kogej je vse to delo koordiniral in ga je pozneje označil kot kampanjo za »populariziranje trajnih nalog političnega dela«. Imel je posebne konference s komisarji, kjer so analizirali vse naloge, ki divizijo čakajo ter se domenili za čim učinkovitejše metode priprav.³⁷

Vsa ta prizadevanja so se hkrati izrabila za dvig splošne politične ravni vseh borcev. Seznanjali so jih z OF, zgodovino narodnoosvobodilnega gibanja, z rastjo narodne oblasti itd. Po enotah se je vršila kampanja za red, disciplino, strumnost in vojaški nastop, vse za dvig ugleda NOV. Podobno je veljalo za kampanjo za pristrčne odnose do prebivalstva, »da postane vsak borec politkomisar, ki znanje uporabi pri ljubeznivem razgovoru s prebivalstvom.«³⁸ Vsi borci in funkcionarji, ki se tega spominjajo, so si edini, da še nikoli ni bilo v enotah toliko politi-

čne in vojaške aktivnosti, tako temeljitih in vsestranskih priprav.

Na pospešeno kulturno in prosvetno delovanje med Beneškimi Slovenci so se pripravljali tudi propagandisti. Tudi ti so dobili od štabov dosti navodil in predvsem informacij o tem, kakšen je položaj v Beneški Sloveniji ter na drugih območjih, da bi se nanj lahko pripravili. V propagandnem smislu so se pripravljali na mitinge ter so zato precej vadili partizanske in narodne pesmi, predvsem pa recitacije. Propagandni referenti so celo pripravili ciklostirano pesmarico, da bi jo delili ljudem, kar je bilo zelo velikega pomena, saj so Beneški Slovenci dolgo bili brez vsake tiskane slovenske besede. V 17. brigadi se je na nastope pripravljala tudi pevski kvintet.²⁹

Poleg praktičnih priprav je morala divizija pred začetkom pohoda čim bolj urediti in izboljšati tudi vojaške zadeve. Izločili so nekatere bolne in izčrpane borce, ki naporov na pohodu ne bi mogli prenesti. Divizija je bila kar dobro oborožena in oskrbljena s strelivom ter orodjem za rušenje cest in železnic. Pred pohodom je Idrijsko vojno področje izročilo diviziji ves vojni material, ki ga je hranilo v svojih skladiščih.⁴⁰ Štab 9. korpusa je sicer v tistem času enote kritiziral, da še niso pokazale dovolj smisla za uporabo težkega orožja, vendar so se že organizirale težke čete v brigadah, ki so razpolagale s srednjimi minometi. Celotna divizija je imela 8 takih minometov. Za prenos opreme in težkega orožja pa je imela na razpolago okoli 70 konj in mul. Po svojih možnostih so se brigade opremile tudi za zimske pogoje bojevanja, se pravi s primerno obleko, obutvijo, odejami itd., s čimer 19. brigada ni bila najboljše opremljena.

Glede na občutljivo politično stanje se je vodstvo divizije odločilo, da bo potrebno v Beneški Sloveniji vso hrano ljudem plačevati in zato je rabilo denarna sredstva. Omenili smo že prošnjo, ki jo je štab 9. korpusa naslovil na PK KPS, poleg tega pa je divizija lahko računala na pomoč gospodarskih komisij v Brdih in tudi na pomoč Briškobeneškega odreda, ki je imel zveze z bližnjimi furlanskimi kraji. Divizija je sicer razpolagala z obveznicami, ki jih je ponavadi zamenjevala za denar, ali z njimi plačevala, vendar pa v Beneški Sloveniji ni bilo političnih organizacij in gospodarskih komisij, ki bi to zanesljivo izvedle. Suhe hrane je lahko divizija zbrala in ponesla s seboj samo za nekaj

dni, tako da je res lahko računala zgolj na pomoč Okrožnega komiteja KPS za Brda in tamkajšnjih gospodarskih komisij. V tem pogledu so bile torej enote 32. divizije v ne preveč ugodnem položaju.

ZAČETEK POHODA — PREHOD ČEZ SOČO

Na višku vseh priprav za začetek pohoda je štab 32. divizije 29. januarja 1944 izdal štabom brigad odredbo za odhod na desni breg Soče. Odredba je upoštevala dotodanje priprave glede najugodnejših mest za prehod ter je posameznim enotam določala naslednje smeri in naloge: 17. brigada je morala zasesti položaj Debenje—Zapotok s tem, da pošlje eno četo na Kobalar z nalogo, da drži to najdominantnejšo točko. Smeri zavarovanja so bile proti Ložicam, Anhovem, Vrhovlju in Oborčam. Po prihodu bi morala brigada porušiti mostove v Miščeku, kolikor so bili po zadnji ofenzivi popravljeni. 18. brigada je morala zasesti Kambreško in Srednje ter se zavarovati proti Ročinju, Dobljarju, Sv. Luciji, Tolminu in Livku. 19. brigada je dobila nalogo zasesti območje Lig—Ukanje—Želinje, zavarovati pa smeri proti Ajbi, Kanalu, Ročinju in Sv. Lenartu. Vsem brigadam je bilo hkrati zabičano, da morajo že v teku pohoda na nove položaje pustiti za seboj minersko-pionirske vode s potrebnim orodjem, ki bodo v večjem obsegu porušili ceste in sploh vse komunikacije in to čim bližje sovražnim postojankam.

S to odredbo sta bili tudi določeni mesti prehoda — prvo čez Kanalski vrh in Morsko, ki je bil namenjen 18. in 19. brigadi, ter drugo pod Desklami, ki se ga bodo poslužili 17. brigada, štab divizije in divizijska vojaška šola. Enote so morale biti zbrane ob mraku na izhodiščnih točkah, se pravi na Kanalskem vrhu in v Ravnah, kjer jih bodo čakali obveščevalci z vodiči. Za zavarovanje sta bila določena po en bataljon 19. in 17. brigade. Določeno je bilo, da bo prva šla čez reko 18. brigada, ki je imela nato še dolgo pot pred seboj. Štab je za primer sovražnega obstreljevanja ali osvetljevanja z žarometi ukazal, da je treba borce strogo poučiti, da ne sme priti do panike, da ne bi deli enot ostali tostran Soče. Prehod mora biti čim bolj zakonspiriran in organiziran, posebej kar se tiče prenosa težkega orožja in tehničnega materiala, zato je bilo določeno,

da je pri t.i. težkih četah ves čas en član štabov brigad. Odredba je tudi določala kraje koncentracij brigad, ki so bile do tedaj precej raztresene. Za 18. brigado je bil določen Kanalski vrh, za 19. brigado pa Humarji.⁴¹ Prehod je bil določen za noč na 31. januar 1944.

Zadnji dan pred začetkom prehoda so potekale še zadnje priprave in posvetovanja. Pozno zvečer 29. januarja se je štab divizije sestal s štabi brigad, kjer so se seznanili in pregledali načrt za prehod čez Sočo, komandantom brigad pa so izročili tudi pismeni ukaz. 30. januarja zjutraj pa so po brigadah imeli posvetovanja z bataljonskimi štabi, ki so jih zdaj seznanili s potekom operacije »forsiranja«⁴² Soče. Nekaterе enote so se tisti dan še zadnjič dobro najedle, npr. 19. brigada v Podleščah, kjer so jim vaščani zaklali vola! Med borci je sicer vladala napetost, saj jih je tisto noč že takoj čakal tvegan podvig — prekoračitev reke Soče in z bunkerji utrjena železniška proga, za njima pa so vsaj za borce 19. brigade bili neznani kraji in ljudje. Obveščevalci brigad, divizije in Briško-beneškega odreda so tistega dne ves čas opazovali odsek namenjen za prehod z obeh bregov Soče, pazili na sovražne premike, da bi onemogočili morebitna presenečenja. Ob mraku 30. januarja so se vse enote zbrale na izhodiščnih položajih, natovorile živali s težkim orožjem in opremo in pohod se je lahko začel.

Na prehodu pri Morskem pri Kanalu je najprej po 18. uri šel kot prvi naprej 1. bataljon 19. brigade, ki je kot predhodnica imel nalogo bočno zavarovati prehod proti Kanalu in Anhovem. Z njim sta odšla tudi komandant brigade Ivan Turšič in načelnik štaba Darko Derenda. Čez nekaj časa je krenila celotna 18. brigada, ki je imela do cilja najdaljšo pot in so ji omogočili čim hitrejši prehod. Brigada pravzaprav ni imela druge naloge, kot čimprej preiti strugo in progo ter kreniti na določeno ji mesto. Brigadni obveščevalci so sporočali, da je prehod prost in so že hiteli proti vasi Kambreško, da tudi tam pregledajo pot in o tem obvestijo štab brigade. Vse je bilo v napetem pričakovanju, ko se je brigadna kolona približevala cesti in nato še Soči. Vsi so se spraševali, ali bo tako velika kolona uspela neopažena priti na drugo stran, kljub postojankam na obeh straneh prehoda. Do pasu so zagazili v mrzlo in de-ročo reko, na drugem bregu v tišini prekoračili progo in še manjšo cesto, nato pa je bila prosta pot proti Brdom in

Beneški Sloveniji. Prehod je potekal disciplinirano v največji tišini. Ko je bila glavnina brigade že na oni strani in je vse kazalo, da gre vse po načrtu, sta se začeli premikati tudi težka četa in pratež. Toda nenadoma je tišino pretrgal nenaden kovinski ropot. Vsi so zadrževali sapo, kajti gotovo so to slišali tudi v sovražnih postojankah. Mula, naložena z minometom, se je namreč na proti spotaknila ob tračnice in padla. Fašisti v postojankah so ropot seveda slišali in kmalu so skozi noč začeli sekati njihovi dolgi mitralješki rafali. Borci so stisnili orožje in še bolj pohiteli, saj po dogovoru niso smeli odgovarjati na ogenj, če ni bilo zares nujno.

Tik za 18. brigado je hitela glavnina 19. brigade, ki je bila seveda v bolj neugodnem položaju, vsaj v primeru, če je sovražnik zares odkril premik. Morda pa so fašisti, ki so bili znani po tem, da pogosto brezglavo streljajo v prazno, začeli streljati le iz navade, oziroma zato, da bi pregnali lasten strah, ki jih je obšel ob nenadnem ropotu. Res je bilo tako, saj je streljanje ponehovalo in ni napravilo nobene škode, v bistvu pa je celo pospešilo prehod.⁴³ 2. in 3. bataljon 19. brigade sta prešla reko in progo brez vsakršnih vznemirjanj, ko pa sta bila že na drugi strani, se je tudi 1. bataljon uredil v kolono ter krenil za štabom brigade in prištavnimi oddelki kot zaščitnica. Sovražnik je ob tem seveda čutil, da se tod premika neka večja enota, a si ni upal posredovati.

Južnejši prehod pod Desklami so uporabile ostale divizijske enote — 17. brigada, štab divizije s prištavnimi enotami ter divizijska vojaška šola. Izhodiščni položaj je bil v Ravnah, nato pa so se spustile k cesti, prekoračile reko in železnico ter se nato nemoteno povzpele navkreber. Slišale so sicer ob prehodu 18. brigade na severu rafale, vendar je to le pospešilo prehod njihove kolone. Do polnoči je tako celotna divizija premagala vse ovire v dolini ter se v treh kolonah že vzpenjala na odrejene položaje. Prehod je tako v celoti uspel, kar je bilo pripisati izredno temeljitim pripravam, dobri organizaciji samega prehoda in visoki discipliniranosti borcev. Le-ti so bili seveda vsi mokri, vendar niso imeli časa za sušenje oblek. V mrazu so nadaljevali pot, ki je bila za nekatere tudi 15 km dolga. Del borcev je moral takoj v zasede in patrolje, obleko pa so posušili s telesno toploto kar na sebi. Med njimi ni bilo

čutiti nobenih pripomb, nasprotno, vsi so bili veseli zaradi uspešno opravljene naloge.

Tako so že do jutranjega mraka 31. januarja 1944 vse brigade dospele do odrejenih položajev. 17. brigada je zasedla Zapotok in Debenje, 19. brigada Lig, Ukanje ter Kostanjevico, 18. brigada pa Kambreško oziroma Srednje. Štab divizije je iz Debenja prešel na Lig k 19. brigadi, medtem ko se je podoficirska šola nastanila v Markičih. Tako je v bistvu divizija 31. januarja 1944 držala položaje vzdolž celega grebena Kanalskega Kolovrata.

Takoj po prihodu iz doline so stopile v akcijo minersko-pionirske skupine oziroma posebej določene čete za rušenje cest. V 19. brigadi je bila to ena četa 3. bataljona, ki je prekopala cesto Kanal—Lig. Ostali dve brigadi sta prekopali cesti Plave—Kobalar (17. brigada) ter Ročinj—Kambreško (18. brigada). To so storili z orodjem, ki so ga prinesli s seboj, z namenom, da tako vsaj za nekaj časa onemogočijo morebitno hitro intervencijo sovražnika s pomočjo motorizacije iz doline Soče. Enote so hkrati s tem pred vasi proti dolini postavile močne straže, bliže k sovražnim postojankam pa odposlale še patrolje.

Štab divizije je imel s štabom 9. korpusa tudi radijsko zvezo. Takoj po prihodu na poveljniško mesto na Ligu je z radiogramom sporočil štabu korpusa, da so srečno prešli čez Sočo. Štab korpusa pa je v svojem prvem radiogramu sporočal, da je Vrhovni štab NOV in POJ diviziji odredil novo zaporedno številko. Odslej se je imenovala 30. divizija NOV in POJ in to poimenovanje je ohranila vse do konca vojne.

31. januar je bil za celo divizijo miren dan, toda pred njo je bilo polno dela. Borci so sicer res počivali, se sušili, urejali opremo ter se pripravljali na bodoče akcije, toda na političnem in kulturnem področju je bilo vse živo. Najprej je bilo potrebno dobiti stik z ljudmi, ki so bili precej nezaupljivi in preplašeni, čeprav to še sploh ni bila Beneška Slovenija. Vsi so se zaradi prisotnosti partizanov bali nemškega maščevanja, požigov itd. Nekaj problemov je bilo ponekod že s pridobitvijo prenočišč, vasi so bile zjutraj kot izumrle, vaški odbori OF pa so komaj še delovali. Komisar 19. brigade je na Ligu šele pri 4. hiši po prigovarjanju izvedel, kdo je bil predsednik OF pred novembrsko ofenzivo, to je bil zanj dokaz, kako so bili ti kraji politično povsem zanemarjeni.⁴⁴ Preplašenega možakarja je bilo treba

pregovoriti, da so odborniki le poskrbeli za nastanitev po hišah oziroma skednjih. Danilo se je že, ko so borci dobili vsak svoj kolikor toliko topel kotiček. Prebivalstvu so seveda zaradi varnosti prepovedali izhod iz vasi. Bilo je zaradi neprestanega nemškega terorja vse preplašeno in s političnim delom je bilo potrebno začeti skoraj znova. Štab 19. brigade je imel posvet in sklenil, da bodo opoldne imeli nov posvet s štabi bataljonov. Tu so sklenili, da bodo vsi funkcionarji imeli razgovore po hišah in da bodo zvečer po vseh okoliških naseljih priredili mitinge.

Seveda sprejem ni bil povsod tako zadržan, borce 17. in 18. brigade so ljudje sprejeli lepše, jim nudili toplo hrano, ponekod pa so se ponovnega snidenja razveselili stari znanci. Pri teh navezavah stikov so pomagali tudi posamezni borci Briško-beneškega odreda. V številnih vaseh so zvečer kulturno-prosvetni odbori, propagandisti in komisarji priredili prigodne mitinge, kjer so ljudem ob prisotnosti partizanov razlagali položaj v svetu in domovini, posebej na Primorskem, jih seznanjali s sklepi Avnoja in Kočevskega zbora itd. Ljudje so jih v glavnem z veseljem poslušali in sklepala so se nova poznanstva. Politični delavci so skušali obnoviti odbore OF ter aktivirati zlasti mladinsko organizacijo. Rezultati tega dela so se že kmalu pokazali, domačini so premagovali strah in z zanimanjem sodelovali. Ko so enote (prekmalu) odhajale, so nekateri partizane prosili, da naj kar ostanejo pri njih.⁴⁵

OKUPATORJEVE SILE

Nemški okupator je po kapitulaciji Italije zasedel vse bivše italijansko okupacijsko in državno ozemlje, predvsem pa mesta ob glavnih komunikacijah. Iz območij Slovenskega primorja, Ljubljanske pokrajine, Istre in Furlanije je oblikoval t.i. Operacijsko cono Jadransko primorje, ki mu je na čelu stal visoki komisar Friedrich Rainer. Cona je predstavljala zaledje armad na italijanski fronti, v njej pa je bila skoraj povsem izrinjena italijanska fašistična oblast. Vojaška oblast je tu bila poverjena generalu Ludwigu Küblerju, ki je imel svoj štab v gradu Spessa pri Krmini. Vojska je bila zadolžena predvsem za zavarovanje pasu ozemlja 30 km od obale proti morebitnemu zavezni-

škemu izkrcanju, za zavarovanje prometnih poti, poleg tega pa tudi za sodelovanje v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Za protipartizansko bojevanje je bila zadolžena predvsem policija pa tudi SS énote, katerim je poveljeval Višji SS in policijski vodja Odilo Globocnik. Ta je poleg omenjenim enotam poveljeval tudi različnim kolaboracionističnim enotam, ki so se nakopičile na Primorskem posebno proti koncu leta 1944. V januarju in februarju le-teh na tem ozemlju še ni bilo veliko, slovenski domobranci so bili npr. šele v fazi organiziranja ter je bilo v dolini Soče opaziti predvsem njihove propagandne skupine. Globocnik je vodil boj proti NOV prek svojih pooblaščenec v posameznih pokrajinah, predvsem pa prek posebnega Operativnega štaba za boj proti partizanom, ki ga je ustanovil 14. januarja 1944. K večjim ofenzivam proti partizanom je bila pritegnjena tudi vojska, katere poveljstvo je menilo, da je to ozemlje zaradi možnega izkrcanja zavaznikov preveč pomembno, da bi odgovornost za varnost prepuščali le Globocnikovemu štabu. O manjših akcijah so seveda lahko odločali lokalni policijski pooblaščenca oziroma vojaški poveljniki.

Na ozemlju celotne operacijske cone je okupator ves čas držal vsaj dve diviziji vojske, ki sta ponavadi bili tu le na prehodu, da se moštvo odpočije in opremi. Večkrat so to bile rezervne divizije. Od septembra 1943 sta bili na tem območju 162. in 71. divizija, v Ljubljanski pokrajini pa je v januarju 1944 bila nekaj časa razporejena 16. SS divizija.

Na območju, ki ga je neposredno zadeval pohod 30. divizije, je bila razporejena 162. divizija »turkestantska«, ki je januarja 1944 zasedala dolino Soče, obronke Goriških Brd, Furlanijo in Vipavsko dolino. Štela je skoraj 18.000 vojakov, od katerih so okoli 60% sestavljali pripadniki različnih sovjetskih, predvsem azijskih narodov, ostalih 40% pa so predstavljali predvsem Nemci in Poljaki. Sedež njenega štaba je bil v Vidmu. Njeno moštvo je ponekje sestavljalo glavnino posadk, partizanska poročila pa so pripadnike azijskih narodnosti ponavadi imenovala kar »Mongoli«. Precej njenih vojakov je že dezertiralo, pobegli pa so trdili, da ostali po večini sicer simpatizirajo s partizani, a da se boje pobegniti zaradi strahu tako pred Nemci kot pred partizani.⁴⁶

Največ vredna nemška enota na tem območju je bil SS bataljon za obrambo Krasa, ki se je pozneje preimenoval v SS bataljon kraških borcev. Poveljeval mu je polkovnik dr. Hans Brand, ki se je prav januarja 1944 nastanil s štabom v Gradišču ob Soči. Partizani 30. divizije so to enoto poznali, saj se je jeseni 1943 udeleževala v borbah proti »kobariški republiki« iz smeri Bovca. V naslednjih mesecih je bataljon sodeloval v številnih operacijah proti civilnemu prebivalstvu. Poleg te so v furlanskem prostoru bile še druge nemške enote, ki pa jih partizanska obveščevalna služba tedaj še ni uspela natančno identificirati.

Veliko večino kolaboracionističnih enot so tedaj sestavljali Italijani. V letu 1944 je nastalo več vrst teh italijanskih formacij, vendar šele v naslednjih mesecih po pohodu divizije in tudi južneje od ozemlja, ki ga je obvladovala 30. divizija. Na tem območju pa je bil tedaj razporejen alpski polk »Tagliamento«, ki je nastal jeseni 1943 iz moštva nekdanje divizije Iulia. Okupator ga je uporabljal za zavarovanje objektov, predvsem železnice in ceste v dolinah Bače, Soče in Vipave. Polku je ves čas načeloval polkovnik Emilio Zuliani, ki je imel svoj štab v Tolminu. Sestavljali so ga trije bataljoni, od tega sta bila dva alpska, enega pa so sestavljali bersaljeri.⁴⁷

S tem vojaštvom je okupator skušal čim bolj zavarovati objekte, ki so bili zanj življenjskega pomena, to pa so bile, kot smo že omenili, predvsem železnice in ceste, poleg tega pa še nekateri industrijski objekti, npr. v Anhofu. Poleg tega je moral z njim varovati še nekatere druge objekte kot številna skladišča, npr. skladišče municije v Ločniku, žita v Fari in Gradišču ob Soči, bencina v Mirnu itd. Na tem območju je po navedbah sicer nezanesljive partizanske obveščevalne službe imel sovražnik nekaj vežbališč, recimo v Bovcu in Solkanu, ter nekaj letališč, od katerih so bila najpomembnejša v Campoformidu, kjer je bilo 400 lovskih letal, Belvederu, Avianu s 70 bombniki, Ronkah s 100 šolskimi in lovskimi letali, Mirnu s 100 letali, medtem ko sta bili v Bovcu in Ajdovščini pomožni letališči.

Vse te objekte je nemški okupator skušal zavarovati s sklenjeno črto na gosto posejanih postojank, ki so bile različne velikosti, od osamljenih bunkerjev pa do dveh bataljonov vojakov v večjih krajih. V 2. polovici januarja 1944 so veliko večino posadk v teh postojankah predstavljali, kot že rečeno, vojaki 162. divizije »turkestanske« ter

alpinskega polka »Tagliamento«. Razporejeni so bili v približno 35 postojank v dolini Soče od Gorice do Bovca, v dolini Nadiže ter na zahodu na črti Čenta—Krmin—Gorica. V teh postojankah, ki so nekako obkrožale ozemlje Goriških Brd, Kolovrata in Beneške Slovenije, je bilo tedaj po približnih poročilih partizanske obveščevalne službe okoli 4.800 sovražnih vojakov, če ne upoštevamo nekoliko bolj oddaljenih, a močnih garnizij, ki so bile v Vidmu, Palmanovi itd. Za postojanke v Anhovem, Kanalu, Avčah in Kobaridu poročila omenjajo, da so imele tudi po nekaj lahkih topov. Drugače pa so bile postojanke dobro utrjene in oborožene z minometi ter strojniciami. Sovražnik je imel na razpolago tudi motorizacijo za hitre premike in koncentracije, medtem ko je 162. divizija imela na voljo veliko število konj.

PRVI SPOPADI S SOVRAŽNIKOM 1. IN 2. FEBRUARJA 1944

Sovražnik je seveda prehod partizanskih enot prek proge opazil, če drugače ne, po sledovih na progi in po porušeni cestah. Ni pa mogel še vedeti, za kakšne enote gre, kakšni so njihovi nameni, niti ne, kje se točno nahajajo. Da bi vse to ugotovil, je že takoj naslednji dan ukrepal v obliki okrepljene izvidniške dejavnosti. Zvečer 31. januarja je v Kanalu izvedel manjšo koncentracijo. Moštvo v Kanalu je štelo le okoli 100 vojakov, zato so pritegnili vojake iz najbližjih večjih postojank, se pravi iz Gorice ali pa Sv. Lucije (danes Most na Soči). V zgodnjih jutranjih urah 1. februarja se je napotila sovražnikova kolona kakih 120 vojakov v izvidniški nočni napad od Kanala proti Ligu. Najprej je šla predhodnica, za njo pa močnejša kolona. Kljub partizanskim patruljam, ki so se spuščale v dolino, ter kljub zasedam in stražam, je predhodnica verjetno po zaslugi dobrih vodičev uspela priti neopaženo skoraj do vasi. Tik pred svitanjem jo je zaustavila šele zaseda 1. bataljona 19. brigade pri cerkvi Marijino Celje nad vasjo Lig. Prvi jo je opazil stražar pri strojnici pri cerkvi ter jo zaradi sumljivega videza zaustavil. Odgovoril mu je ogenj iz brzostrelk iz neposredne bližine. Borci so bili presenečeni in so se v začetku morali s strojnico nekoliko umakniti.

Sovražnik je tako zasedel hribček pri cerkvi ter je začel streljati na vas. Borci 1. bataljona so bili sicer vrženi iz spanja, a že po nekaj minutah preplaha so bili pripravljeni na boj. Sovražna skupina je hotela prodreti v vas, toda čete, ki so se zbrale v mrtvih kotih, so krenile v protinapad proti cerkvi iz več smeri. V naskok je šel cel bataljon s komandantom Stankom Mahnetom na čelu ter začel obklojevati sovražno predhodnico. Tedaj pa je na bojišče prispela večja sovražna kolona, ki je takoj pričela z napadom. Pričel se je nočni spopad okoli vasi, pri tem pa so bili partizani v neugodnem položaju, ker niso mogli ugotoviti prave sovražnikove moči. To je seveda veljalo tudi za sovražnika. Spopad je trajal nekaj ur ter se je prevesil v korist borcev Kosovelove brigade, ki so krenili v juriš. Ravno tedaj je na bojišče na pomoč prispel 3. bataljon 18. brigade s Kambreškega. Komandant bataljona Boško Dedejić - Pope je takoj, ko je slišal streljanje od Liga, ne da bi čakal povelja, v skladu s poprejšnjimi navodili zbral bataljon in odhitel na pomoč. Prišel je ravno ob pravem času, tako da sovražnik juriša ni vzdržal ter se je pričel umikati. Toda tekom boja se je njegov umik spremenil v hiter beg v dolino. Borci obeh bataljonov so ga preganjali, dokler jih ni ustavil močan ogenj minometov iz postojanke in bunkerjev v Kanalu. Na bojišču sicer ni bilo nobenih padlih ali ranjenih sovražnikov, ker so jih odpeljali s seboj, vendar so izgube gotovo bile, saj je bilo okrog cerkve polno krvavih sledov. Partizani so našli na terenu tudi nekaj odvržene opreme in zaboječkov streliva.⁴⁸

V tem spopadu se je tako izredno obneslo sodelovanje med bataljonom sosednjih brigad, pri čemer je posebno prišla do izraza samoiniciativnost. Nočni boj je pozitivno vplival tudi na prebivalstvo, ki je imelo priliko opazovati nemški poraz ter je predvsem lahko primerjalo kakovost partizanskih enot z onimi v novembru 1943. Kosovelova brigada je v tem boju imela dva mrtva — borko Marijo Štemberger ter bolničarja, doma iz Sovjetske zveze. Pri naskoku na položaje pri cerkvi pa sta bila ranjena komandant bataljona Stanko Mahne in borec Cijan Štoka.

Sovražnik je skušal podobno akcijo izvesti tudi na položaje 17. brigade. V isti noči se je kolona kakih 100 vojakov mimo straž in zased iz doline Soče približala Zapotoku ter potem napadla iz neposredne bližine. Borci v vasi so bili iznenadeni ter so se umaknili na vnaprej določene

položaje. Komandant brigade Vladimir Knežević, ki je bil v okolici v izvidnici, se je ob streljanju vrnil v brigado, ki je nato z njim na čelu spet zasedla Zapotok. Sovražni vojaki so še v toku noči izginili ter sploh niso sprejeli borbe.⁴⁹

Tako se je prvi spopad na poti divizije v Beneško Slovenijo za sovražnika končal s porazom, pri tem pa je seveda le odkril položaje divizije, pa tudi to, da ima opraviti z večjimi in udarnimi enotami. Borbe so pokazale dobro pripravljenost enot, poleg tega pa tudi nekatere manjše pomanjkljivosti — predvsem niso bile pripravljene na novo sovražnikovo tatiko, na iznenadne nočne napade z manjšimi skupinami. Preveč so tudi uporabljale taktiko linijske obrambe namesto manevra obkolutve, tudi straže so zapuščale položaje, ko so zaslišale strele v vasi.⁵⁰ Vendar pa so štabi in borci pokazali veliko borbenost, opozorjeni pa so bili, da morajo biti v prihodnje veliko bolj budni in pripravljene na boj.

To se je kot upravičeno pokazalo že takoj naslednji dan, ko je sovražnik izvršil v Ročinju večjo koncentracijo ter napadel položaj 18. brigade na Kambreškem. Iz Ročinja je krenila kolona kakih 300 vojakov, ki so imeli tudi podporo težkega orožja v dolini. Toda to pot so izvidniške patrulje premik takoj opazile ter o tem obvestile štab brigade, ki je zasedla položaje na Globočaku (kota 809) in po grebenu nad vasjo Kambreško vse do Breze (kota 635), kjer je čakala na sovražni napad. Sovražnikova kolona se je počasi približevala ter je okoli 11. ure dopoldne dosegla položaje 3. bataljona ob cesti pred vasjo. Zaustavil in presenetil jo je močan ogenj in po boju se je bil sovražnik prisiljen umakniti vzhodno od vasi. Začel se je boj na teh položajih, pri čemer sta obe strani manevrirali, da bi zadali nasprotniku odločilen udarec, vendar nobeni to ni uspelo. Popoldne je prispelo sovražniku na pomoč še okoli 300 mož na kamionih. Tehtnica se je nagnila na stran partizanov, ko je 19. brigada vrnila dolg od prejšnjega dne. Z Liga sta prihitela 2. bataljon in 2. četa 1. bataljona ter udarila v levi bok sovražnika, ki se je tako znašel med dvema ognjema. Ko je pozno popoldne s Srednjega pritisnil še 2. bataljon 18. brigade, sovražnik ni mogel več vzdržati ter se je pod zaščito težkega orožja začel umikati. Štab 18. brigade je zaukazal splošni juriš, ki je organiziran umik sovražnika spremenil v hiter in neorganiziran beg kar skozi gozd

in grmovje. Borci so jih nekaj časa sledili, nato pa so jih začeli tolči z minometi. Tako so ubili enega oficirja in 4 vojake. Enote obeh brigad so se potem, ko so preiskale prizorišče bojev, kjer so našle precej orožja, streliva in opreme, vrnile v svoja prebivališča.⁵¹

Tudi to ponovno sodelovanje med obema brigadama je visoko dvignilo borbena zavest borcev in bork. Sovražnik je tako začutil, da ima opravka s spretno in dobro organizirano partizansko formacijo, za katero bo potreboval večje sile kot te, ki jih je uporabil. Domačini so zmago partizanov sprejemali z zadovoljstvom, čeprav se še niso otresli strahu pred možnimi nemškimi represalijami. Sovražnik je začel v postojanke dovažati okrepitve ter je naslednje dni večkrat patroljiral proti Kambreškemu in Srednjemu, vendar ni naletel na partizane, ki so se že premaknili naprej. O teh premikih je bil obveščen tudi OK KPS za Brda, ki je med drugim tudi dobil podatke o sovražnih izgubah 2. februarja med Kambreškim in Ročinjem. Po teh podatkih je 7 sovražnih vojakov padlo, 36 pa je bilo ranjenih.⁵²

RUŠENJE KOMUNIKACIJ V DOLINI SOČE IN NADIŽE, PRODOR ENOT V VZHODNO BENEŠKO SLOVENIJO TER BOJI OKROG LIVKA

Ena od preventivnih nalog divizije na tem pohodu je bilo tudi rušenje komunikacij oziroma sploh oviranje prometa na poteh, ki so vodile skozi ali mimo območja, ki je bilo sedaj operativno območje divizije. Poleg tega bi lahko take akcije proti komunikacijam služile tudi za prikrivanje dejavnosti drugih delov divizije, se pravi, da bi odvrnile pozornost sovražnika od glavnine in razvlekle njegove sile ter mu tako onemogočile zbiranje velikih sil na enem mestu za napad na divizijo. Tako bi lahko »glavnina divizije neovirano vršila svoje vojnopolitične naloge« in na novem sektorju iznenadila sovražnika.⁵³

Za prvo tako akcijo je štab divizije določil 17. brigado ter ji ukazal, da v noči 3. februarja 1944 napade in uniči nekatere objekte na železnici v bližini Ajbe in Anhovega ob sočasnem demonstrativnem napadu na obe postojanki. V isti noči je morala brigada s svojim drugim delom napa-

sti ter uničiti postojanko ter most pri kraju, ki ga Beneški Slovenci poznajo pod imenom Pri Mostu (Ponte S. Quirino), v dolini Nadiže severno od Čedadu. Obe nalogi je 17. brigada izvršila zelo uspešno. V noči na 3. februar sta se dva njena bataljona spustila v dolino Soče, demonstrativno napadla postojanko v Ajbi in Anhovem ter ju obstreljevala toliko časa, dokler niso minerci na več mestih v bližini porušili progo. En bataljon pa je istočasno na čelu s komandantom brigade Kneževičem napadel postojanko in objekte Pri Mostu. Most čez Nadižo so partizani porušili že pred novembrsko ofenzivo leta 1943, a ga je sovražnik zaradi važnosti obnovil. Partizanska obveščevalna služba je o objektu in njegovih dimenzijah, razporeditvi bunkerjev ter telefonske centrale imela natančne podatke.⁵⁴ Most je varovala posadka 20 italijanskih fašistov, ki pa so bili ob napadu popolnoma presenečeni, saj sploh niso pričakovali partizanske dejavnosti v teh krajih. Večino bataljona je med akcijo komandant razporedil v zavarovanje, en vod prostovoljcev na čelu z Munjizo pa je napadel posadko. Po enournem boju je bila le-ta uničena, oddelek minerjev pa je porušil most.⁵⁵ Plen je bil kar obilen, borci so dobili eno težko strojnico Fiat z 2 cevema, 1000 kosov municije, 3 brzostrelke, 3 pištole, 12 pušk, zaboj bomb, 43 odej in še več druge opreme. Vsi sovražniki so bili ob napadu mrtvi.⁵⁶ Po teh tako uspešnih akcijah se je brigada po poprejšnjem povelju zbrala v Gornjem Tarbilju (Tribil sup.) in Trušnjah (Trusgne), nato pa po krajšem odmoru odšla na nove položaje pri Topolovem (Topolò).

Po končanih bojih na Kambreškem je štab divizije izdal povelje, da se vse enote pomaknejo proti severu, na območje prave Beneške Slovenije kot so tedaj rekli. Štab divizije je prešel k 18. brigadi v Laze. 19. brigada se je 3. februarja spustila v dolino Idrije ter se nato napotila proti Kolovratu. 2. bataljon je ostal v Zaločilu (Rucchin), 4 km severno od Kambreškega, glavnina pa je nadaljevala pot do Praprotnice, kjer je ostal 1. bataljon, 3. bataljon s štabom pa je pred zoro dosegel Breg (Clabuzzaro). Kolona borcev je ostala pred vasjo, ko pa se je zdanilo, je komandant šel v vas, da bi uredil glede razmestitve po hišah, kajti tu je bila potrebna večja obzirnost in potrpežljivost. Ljudje so bili prestrašeni in so prosili partizane, naj zapustijo njihove delno že požgane vasi. Prejšnji dan so slišali streljanje ter so se bali nemških represalij. Šele po prepričeva-

nju so dovolili borcem namestitvev po stajah, senikih in nekateri tudi po hišah. Le-te so kazale podobo velike revščine, ob odprtih ognjiščih so se stiskali številni slabo oblečeni otroci. Ljudje so govorili za Kosovelovce že slabo razumljivo beneško narečje, sicer pa so se v začetku sploh izogibali razgovorom. Šele čez nekaj časa so veseli in zgovorni Vipavci le navezali človeške stike z njimi, ki so se še okrepili opoldne, ko je bataljonska kuhinja tudi njim delila skromen obrok neslane jedi. Od nekdanjih odborov OF tu seveda ni bilo več sledu, v Bregu pa sploh ni bilo mogoče ugotoviti, ali so sploh že imeli vaški odbor OF.⁵⁷

18. brigada se je bila s Kambreškega pomaknila proti Kolovratu ter zasedla vasi Livške Ravne (1. bataljon), Laze in Dreko (Drenchia) ter se zavarovala proti Tolminu in Kobaridu. Tudi tu so borci naleteli pri prebivalcih na podobno zadržan odnos z izjemo v Livških Ravnah oziroma v okolici Livka. Tu so jih sprejeli s pravim navdušenjem. Brigade so v vseh omenjenih vaseh ostale dva dni ter so ta čas v celoti izkoristile za kulturno in politično delo, mitinge in tudi sproščene pogovore z ljudmi. Dva dni je bilo sicer malo, a učinki so se že kazali. Celotne organizacije OF seveda niso mogli spet postaviti, toda ustvarili so osnovo, na kateri so lahko pozneje aktivisti nadaljevali delo. To pa je bil seveda tudi eden glavnih ciljev pohoda v Beneško Slovenijo.

Sovražnik je medtem nadaljeval z iskanjem divizijske glavnine. Ni takoj ugotovil, kam se je premaknila, zato jo je iskal tudi v Brdih in južni Beneški Sloveniji, predvsem s pomočjo izvidniških letal in izvidniškimi enotami. Toda svojo aktivnost je okrepil tudi na severni strani ter je pričel dovajati nove vojake v nekatere postojanke. 1. bataljon 18. brigade, ki je bil v Livških Ravnah, je vršil zavarovanje brigade in divizije v smeri proti Kobaridu. Tiste dni je držal stalno zasedo pri porušenem mostu v bližini naselja Golobi. 5. februarja je zaseda opazila kolono kakih 100 sovražnikovih vojakov, ki je prodirala iz Idrskega proti Livku. Opazila jo je že od daleč ter je o tem obvestila štab bataljona, ki je takoj poslal cel bataljon, da se je pridružil zasedi z nalogo, da sovražno izvidnico napade in razbije. Jutro je bilo megleno, Nemci pa so napredovali počasi in oprežno. Ko so prišli pred položaje bataljona, jih je ta napadel z močnim ognjem strojnic in pušk. Prvi rafali so jim prizadejali nekaj izgub, po nekaterih podatkih so imeli 16 ranje-

17. brigada »Simona Gregorčiča« med Predmejo in Lokvami avgusta 1944, na začetku pohoda v Beneško Slovenijo

nih, nato pa so se hitro umaknili proti dolini.⁵⁸ Megla ni dovoljevala, da bi jim partizani uspešno sledili. Na položajih je ostalo nekaj bomb in streliva, verjetno od ranjenih vojakov. Naloga te kolone je bila zelo verjetno samo izvidniške narave, zato ni vztrajala v boju, saj je izvršila svojo nalogo, se pravi, da je odkrila položaje vsaj dela enot 30. divizije, ki jo je sovražnik iskal že nekaj dni.

Istega dne je sovražna kolona okoli 80 mož prodrla iz smeri Kambreškega do vasice Kraj, ne da bi jih opazila zaseda 3. bataljona 19. brigade, ki je bil v Bregu. Tudi ta izvidnica je izkoriščala na premiku precej gosto meglo. Opazovalci 3. bataljona so sicer poslali poročilo o njenem prihodu, vendar so jo morali pustiti pri miru. Medtem sta dve četi 3. bataljona zasedli položaje na Vrh (kota 987) med Bregom in Krajem, ena četa pa se je na Ježi (kota 949) postavila v zasedo, da bi sovražniku presekala pot umika. Ko je konec sovražnikove kolone šel mimo ruske čete na Kraju, je ta hotela zasesti položaje, s katerih bi kolono lahko napadla v hrbet, vendar jo je sovražnik opazil ter obsul z ognjem. Tedaj pa sta pričeli z napadom ostali dve četi ter po krajšem boju kolono popolnoma razbili. Sovražni vojaki so se posamično in brezglavo umikali proti dolini Soče. Čete 3. bataljona v boju niso imele nobenih izgub, na bojišču pa so našli precej streliva in odvržene opreme⁵⁹. Vidimo torej, da sta oba bataljona iz 18. in 19. briga-

de pri teh spopadih pokazala veliko udarnost, vodstvo bataljonov pa hiter refleks, tako da je v najkrajšem času pravilno ukrepalo ter hitro izvršilo protinapad. V tem smislu ju je pohvalil tudi štab 9. korpusa, ko je o tem poročal GŠ NOV in POS 14. februarja.⁶⁰

Ob premikih in z njimi povezanih bojih je štab divizije skrbno spremljal celotno dogajanje ter je v vseh pogledih skušal izpopolniti oziroma izboljšati bojno in moralno stanje enot. Tako je zaradi potreb političnega dela 5. februarja izvedel nekaj sprememb in preimenovanj med politkomisarji in pomočniki politkomisarjev v vseh treh brigadah. Tako je postal komisar 17. brigade Mirko Bizjak, komisar 19. brigade pa Lojze Švagan, ki ga je na mestu komisarja v podoficirski šoli zamenjal dotedanji komisar brigade Vladimir Bračič. Po pričevanju slednjega se je šola tedaj nahajala v Zapotoku.⁶¹ Ob tem je štab divizije vsem politkomisarjem izdal okrožnico oziroma analizo dotedanjega dela divizije na pohodu ter jim hkrati dal smernice za njihovo delo v prihodnje. Štab pri tem ugotavlja, da so bile dosedanje borbe predvsem defenzivnega značaja, da pa izkušnje kažejo, da na splošno defenzivne borbe ne dvigajo borcem morale, če se jim posebej ne osvetli uspehov, ki so bili s to defenzivo doseženi. Zato je dolžnost vodilnega kadra in predvsem politkomisarjev, da jim jih pojasnijo. Pretekle operacije so bile po besedah štaba predvsem pod vtisom prizadevanja, da bi divizija čim prej prodrla v tiste predele, na katere mora politično vplivati in je bil namen predvsem pohod zavarovati tako, da manjše skupine, ki jih je sovražnik poslal nad divizijo, odbijejo in po možnosti uničijo, sovražnika tudi moralno pobijejo, s tem pa še dvigujejo moralo civilnega prebivalstva in si pridobe njegovo zaupanje. Zato je treba med pohodom te uspehe popularizirati, tako med prebivalstvom kot med vojsko samo. Štab divizije tudi v bližnji bodočnosti ne predvideva izrazitih ofenzivnih operacij z direktnimi napadi na postojanke. »Zato bo naša ofenziva dobila indirektnen značaj.«⁶² Z rušenjem komunikacij ter blokadami postojank bo sovražnik prisiljen k intervencijam, s tem pa bo divizija taktično pridobila, »ker ji je dana možnost borbe na odprtem polju«, kjer je uspeh sigurnejši. Paziti je treba, da enote ne izgube iniciativnosti, pri tem pa ne sme biti vse do detajlov predvideno, temveč je treba izkoristiti vse borbene in moralne vrline borcev. Zato je nujno, da se jih pripravi na tovrstne

bližnje akcije, ko bodo sovražnika čakali, a ga pričakali s presenečenjem. Če bodo akcije dobro pripravljene, uspehi ne bodo izostali, ti pa bodo vodili še do nadaljnjih vojaških in predvsem političnih uspehov. Končni neposredni cilj njihovega dela je borbena volja partizanov in dvig morale prebivalstva.⁶³

Zadnji spopadi na pobočjih Kolovrata so sicer pomenili poraz za sovražnika, vendar pa je na ta način le-ta po vsej verjetnosti izvedel za položaj divizije. Zato je štab takoj izdal ukaz za premik na nove položaje, da bi sovražniku preprečil možnost napada na njihove stare položaje. Ob tem je štab hotel enote tudi približati dolini Nadiže in tako preiti globlje v Beneško Slovenijo. Premik so vse enote izvršile takoj, že v noči od 5. na 6. februar. 18. brigada je zasedla vasi Marsin (Marseu) in Obale (Oballa) nad dolino Nadiže. Vzhodno od nje se je razporedila 17. brigada, in sicer v vaseh Matajur (Montemaggiore), Bardca (Barza) in Ložac (Losac). Minerska voda sta še isto noč prekopala in porušila poti, ki vodijo h Kolovratu in Matajurju. Tudi 19. brigada se je premaknila, zasedla je del Kolovrata in Matajurja na črti Livek—Svinska planina—Sužidska planina, da bi s tem ščitila hrbet glavnini divizije, ki je bila na južni strani Matajurja, v primeru napada iz Kobarida oziroma Tolmina. Po ena četa 1. bataljona se je namestila na obeh planinah, ostanek bataljona in štab brigade sta bila na Livku, medtem ko je bil 2. bataljon v Livških Ravnah. 3. bataljon pa se je takoj odpravil v akcijo v dolino.⁶⁴

Takoj po prihodu na nove položaje je divizija pričela uresničevati taktiko, ki jo je nakazal štab divizije v omejenih smernicah politkomisarjem. Štab 18. brigade je še v noči na 6. februar poslal 2. in 3. bataljon v zasedo ob cesti Špeter Slovenov—Kobarid. Borci so pripravili zasedo okoli 500 m južno od vasi Stupica (Stupizza). Zavzeli so položaje ob cesti ter se dobro maskirali, da jih sovražnik ne bi prežgodaj opazil. Približno ob 10. uri sta od Špeta Slovenov pripeljala izza ovinka dva tovornjaka, naložena z vojaki, ki sta počasi vozila proti Kobaridu. Sovražnik ni ničesar opazil ter je vozil naravnost v zasedo. Na povelje se je na kamiona vsul dobro odmerjen ogenj iz strojnic in pušk, tako da sta obstala, precej vojakov pa je bilo takoj mrtvih in ranjenih. Preživele so poskakali dol ter se umaknili v glavnem v Nadižo, k teče ob cesti, ter se prič-

li srdito braniti, hkrati pa se umikati v smeri proti Špetru Slovenov. Nekaj jih je še padlo, ostali pa so se uspeli uma-kniti, ker je četa, ki je imela nalogo nižje ob Nadiži zapreti pot, prepozno prispela do reke. Nekaj vojakov je ob tem ostalo še na kamionih. Te je napadla skupina borcev pod vodstvom namestnika komandanta 2. bataljona Mirka Groma. Končno so bili tudi ti uničeni, vendar je pri tem izgubil življenje tovariš Grom, ki je bil tudi edina žrtev partizanov v tej akciji. Tovornjaka sta bila pri tem uniče-na, obležalo je 16 sovražnikov, 11 pa je bilo ujetih. Briga-da je dobila bogat plen, 2 strojnice, 4 brzostrelke, 12 pušk, 5 pištol, 16 zabojev streliva za strojnice, 40 ročnih bomb in drugo vojaško opremo. O tem spopadu imamo tudi kra-tko sovražnikovo poročilo. Obveščevalni odsek štaba armadne skupine »von Zangen« z dne 10. marca 1944 omenja, da so pri Podbonescu (Pulfero!) 6. februarja mo-čne tolpe napadle dva tovornjaka Wehrmachta. Pri tem so bili ubiti trije nemški častniki, 7 nemških vojakov ter 7 turkestarskih legionarjev.⁶⁵

Med ujetniki je bilo 6 Nemcev, 5 pa bivših sovjetskih državljanov. Nemce so zaradi arogantnega obnašanja ustrelili, ostale pa vključili v partizanske vrste, kar je bil splošen običaj, če so prizadeti izrazili željo po tem.⁶⁶ Po končani akciji so minerji razrušili cesto proti Kobaridu ter jo za nekaj časa onesposobili za promet. Sicer pa je ta uspešna akcija imela zelo pozitiven odmev med beneškim ljudstvom, o njej pa je 25. marca 1944 poročal tudi Tone Orel v Partizanskem dnevniku.

Istega dne je stopila v akcijo tudi 19. brigada. Njen 3. bataljon je odšel na položaje nad cesto Tolmin—Kobarid ravno nasproti vasi Kamno. Tam je bil še pred zoro, pri tem pa je minerski vod 2. bataljona porušil manjši most na cesti v smeri proti Idrskemu. Minerski vod 3. bataljona pa je že prej postavil okoli 50 kg razstreliva na primernih me-stih na cesti pred bataljonskimi položaji. Nameravali so ga aktivirati, ko bi se na tem odseku pojavila kakšna sovraž-na motorizirana ali oklepna kolona. Okoli 14. ure popol-dne je iz Tolmina pripeljal kamion pred položaje 2. čete. Ta ga je takoj napadla in uničila, pri tem so padli 4 Nem-ci in 3 domobranci, med njimi tudi eden najvažnejših do-mobrantskih propagandistov na Primorskem, inž. Mirko Simčič. V njegovi torbici so našli važne listine iz organiza-cijskega štaba v Trstu, poleg tega pa še pisma z nasveti za

organiziranje domobranskih čet v Tolminu in Kobaridu. Poleg tega so na kamionu našli ogromno količino kontra-revolucionarnih propagandnih letakov. Tudi vojaški plen je bil znaten — strojnica, tri brzostrelke, tri puške mavzerice s strelivom, pištola in druga oprema.

Namestnik komandanta brigade je nato zaukazal, da bataljon znova zavzame prejšnje položaje. Čez približno eno uro se je iz Tolmina pripeljala večja sovražna kolona, verjetno zaradi streljanja pred tem. Minerci so prižgali zažigalno vrstico, vendar je eksplozija malo zamudila, tako da je bil prvi kamion že mimo ter je kljub ognju zaseče odhitel skozi dim proti Kobaridu. Ostali kamioni so se umaknili nekoliko nazaj v mrtev kot ob levem robu ceste. Od zadaj sta se v ospredje prerinila dva tanka ter še oklopni avtomobil, ki so podprli ogenj nemške pehote. Ker bataljon ni razpolagal s protioklepnim orožjem, se je moral umakniti. V boju je bil ranjen le en borec. Bataljon se je zbral v Fonih, se zvečer povzpел na Kolovrat ter se nastanil v Dreki. Pred tem je na vseh dohodih iz Tolmina in sploh doline Soče ter proti južni strani postavil zavarovanja oziroma zasede.⁶⁷

Ob teh bojih enot 30. divizije lahko ugotovimo, da je v prvem tednu svojega pohoda divizija delovala izredno uspešno ter je svoj načrt izvajala brez vsakršnih težav ter je imela ves čas pobudo v svojih rokah. Štab je akcije sproti analiziral ter hkrati načrtoval prihodnje, upoštevajoč predvidene reakcije sovražnika. Le-ta v nobenem trenutku ni mogel preprečiti uresničevanja teh načrtov. Divizija je s hitrimi premiki ter omejenimi napadi na različnih točkah želela sovražnika presenetiti ter razpršiti njegovo pozornost v različne smeri in na širok prostor. S pomočjo obveščevalne službe, izvidnicami in letali mu je do neke mere uspevalo, da je odkrival položaje divizije, toda glede na taktiko divizije mu ni uspelo izvršiti večjega napada. Vprašanje je tudi, ali je tedaj že imel na razpolago dovolj sil, da bi to tudi v resnici poskušal, saj do tedaj še ni bilo opaziti večjih koncentracij. Opaziti je bilo le nekaj manjših okrepitev in premikov iz ene postojanke v drugo. Toda tudi to je v določenem trenutku lahko pomenilo nevarno grožnjo za enote divizije, ki je vedno bolj prodirala v notranjost Beneške Slovenije oziroma proti Furlaniji. Manevrski prostor se je manjšal, zato je bila potrebna vse večja previdnost, kajti po bolečih udarcih 6. februarja je bilo lo-

gično pričakovati tako ali drugačno sovražnikovo reakcijo.

Prav v zvezi s tem je štab divizije, ko je štabom brigad poročal o uspešni akciji pri Stupici, tudi poudarjal možno sovražnikovo intervencijo ter jim ukazal še isto noč porušiti čim več dohodnih cest k njihovim položajem, zjutraj pa so morale biti na vseh možnih smereh vdora pripravljene močne zasede. Le-te pa ne smejo sprejeti frontalne borbe, temveč morajo vedno težiti k obkolitvi nasprotnika. Pri tem je štab posebej naznačil naloge posameznih brigad. 18. brigadi je bilo dovoljeno nekaj več počitka, ker je bilo njeno moštvo zaradi najdaljšega marša tudi najbolj utrujeno.⁶⁸ Poleg vseh vojaških ukrepov je štab divizije kot zmeraj tudi to pot naročal, da je treba vse uspehe popularizirati med prebivalstvom, »pri tem pa se ne sme pozabiti tudi na uspeh 17. brigade na San Kvirinskih mostovih.«⁶⁹

Štab 9. korpusa je v svojem poročilu GŠ NOV in POS taktiko divizije v prvem delu pohoda zelo pohvalil. Posebej je poudaril pravilnost odločitve, da se enote na enem mestu zadržujejo le najkrajši čas in da so vršile taka zavarovanja, da so bataljoni drug drugega dopolnjevali. Ob tem pa je le omenil, da bo treba enote dopolniti z novimi borci ter je s tem v zvezi vztrajal, da se mobilizacija v Beneški Sloveniji izvrši.⁷⁰ Tudi izgube, ki jih je utrpela divizija, je ocenil kot minimalne ter približno v razmerju 1 : 20 glede na sovražnikove izgube. Poleg tega je pohvalil tudi 17. brigado, ki da je že prišla na isto borbeno raven kot ostali dve brigadi. V borbenem smislu se je odlikovala tudi 19. brigada, čeprav je bila prvič v teh krajih. Poleg tega je bila za zimsko bojevanje tudi slabo opremljena, težave pa je imela tudi s prehrano. Ni sicer imela velikih izgub v boju, toda vse te naštete in še druge težave so povzročile, da je nekaj izmučenih borcev zaostalo, nekaj pa se jih je izgubilo pri izvrševanju posebnih nalog, v izvidniških patroljah itd. Po pripovedovanju je brigada zaradi tega 7. februarja štela le še dobrih 800 borcev od okoli 930, ko se je pohod začel.⁷¹

NAČRTOVANJE NAPADA NA KOBARID IN PREHOD 19. BRIGADE NA OBMOČJE KRNA

Že od vsega začetka je bil v globalnem načrtu divizije tudi napad in po možnosti uničenje pomembne sovražni-

kove postojanke v Kobaridu. S premikom na območje Kolvrata in Matajurja se ji je divizija že neposredno približala in štab je tedaj lahko začel bolj konkretno razmišljati o tem načrtu. Zamisel tega napada je bila seveda pogojena z več faktorji, ki bi morali biti uresničeni. To bi bila predvsem zaključna operacija divizije, ki bi se nato vračala na izhodiščne položaje na levem bregu Soče. Aktivnost divizije in njeni uspešni podvigi po vzhodni in zahodni Beneški Sloveniji bi morali povleči pozornost sovražnika v to smer ter oslabiti njegove postojanke ob Soči. Podobne važnosti je bila aktivnost 19. brigade, ki je bila tudi zato poslana na levi breg Soče, o čemer bo še govora.^{71a}

Sovražnik je že odkril približne položaje partizanskih enot ter je zato v dolini počasi zbiral in preurejal sile za morebitni napad s strani partizanov. Postojanka je bila močna, utrjena, predvsem pa zelo dobro povezana s sosednjimi postojankami ter je v primeru napada lahko računala na razmeroma hitro pomoč od drugod. Zato se je bilo potrebno diviziji za napad vsestransko pripraviti, predvideti zavarovanja, predvsem pa zbrati čim več podatkov o sami postojanki, o razporedu sovražnikovih sil, o objektih, o organizaciji njegove obrambe, o njegovih načrtih itd. Šele potem, ko bi imel vse te podatke, bi lahko štab pripravil neposredni operativni načrt za napad. V ta namen je štab 18. brigade poslal v Kobarid svojo obveščevalko Margerito Rot, ki je bila doma iz Trnovega ob Soči, torej je bila domačinka. Njena naloga je bila, da s pomočjo terenskih obveščevalcev v samem Kobaridu zbere vse potrebne podatke ter jih potem prinese na štab divizije.⁷²

V zvezi s tem predvidenim napadom na Kobarid, predvsem pa v skladu s svojimi osnovnimi nalogami, je divizija nadaljevala svoj pohod. 7. februarja 1944 je štab divizije izdal povelje, v katerem je odredil, da se v noči na 8. februar brigade premaknejo na nove položaje. 17. brigada je po tem povelju morala prekoračiti na najugodnejšem kraju Nadižo ter zasesti vasi Mažerole (Masarolis) in Zapotok (Zapatocco). Tudi 18. brigada je morala prebresti Nadižo ter se usmeriti v vasi Logje, Robedišče in Črni vrh (Montefosca). Obe brigadi sta dobili tudi nalogo, da morata biti stalno v stiku, se obveščati in rušiti komunikacije.⁷³

Posebno nalogo je dobila 19. brigada. V isti noči je morala prekoračiti Sočo in zasesti položaje na sektorju

Ravne, Drežnica, Koseč z nalogo mobilizacije ter zavarovanja smeri proti Bovcu na planini Zaprikraj, proti Kobaridu, Tolminu ter si zavarovati še planino Kuhinja nad vasjo Krn. Štabu brigade je bilo prepuščeno, da po lastni razsodnosti menja položaj, vendar je moral ves čas držati zasedo okoli Kobarida proti Tolminu ter kontrolirati sovražno gibanje v dolini med obema postojankama. Posebno pozornost naj bi posvetil beli gardi, to je domobrancem, ki so ravno tedaj v Soški dolini vršili veliko propagandno aktivnost pod okriljem nacistične propagandne službe. Brigadno vodstvo se je moralo na tem terenu informirati glede municije za minomete ter eksploziva. Ko bi bile v smislu navodil vse te naloge izvršene, naj bi se brigada po 5—6 dneh vrnila v Beneško Slovenijo, kjer bi počakala na koncentracijo celotne divizije, ki je bila načrtovana med Kambreškimi in Goriškimi Brdi. Dobila je tudi nalogo mobilizirati, kar je veljalo tudi za 18. brigado v Breginjskem kotu, pri tem pa je bilo obema brigadama zabičano, da morata pred izvedbo mobilizacije obvezno izvesti politične mitinge.⁷⁴

V noči na 8. februar so tako vse tri brigade krenile na nove položaje. 19. brigada je s seboj nosila tudi poročilo štaba divizije o dotedanjem poteku pohoda za štab korpusa.⁷⁵ Prekoračila je Sočo, kar je pomenilo, da se je divizija razdelila na dva glavna dela. Glede na divizijsko glavnino je bila naloga 19. brigade predvsem ta, da ji olajša pohod v zahodno Beneško Slovenijo, s tem da na svoji strani veže nase sovražnikovo pozornost. Poudariti je treba pomembnost takšne taktične rešitve. Taka razporeditev brigad je po eni strani pomenila grožnjo postojanki v Kobaridu, po drugi strani pa je to pomenilo možnost, da divizija koristi manever v prihodnje.^{75a} Brigada se je takoj razmestila na določeno ji območje po vaseh pod Krnom. Bila je izpostavljena, zato je morala zelo paziti na zavarovanje, ne le proti Kobaridu kot najbližji postojanki, temveč tudi proti Bovcu in Tolminu. 2. bataljon, ki se je razporedil v Drežniških Ravnah, je zato postavil močne zasede v smeri doline, en vod pa za zaščito svojega hrbta na planino Zaprikaj za primer napada iz Bovca. 3. bataljon je bil v Koseču, zavaroval pa se je proti Kobaridu in Tolminu, eno četo pa poslal na planino Kuhinja, kjer naj bi se brigada v primeru močnejšega napada iz doline varneje umaknila prek Slemenca in Javorce proti Čadrgu. Štab brigade se je s prištab-

nimi enotami in 1. bataljonom nastanil v Drežnici.

Po enotedenskem bivanju in bojih na desnem bregu Soče je bilo sedaj srečanje borcev 19. brigade s prebivalci izpod Krna prav prijetno presenečenje. Ljudstvo je kljub hudim preizkušnjam od novembrske ofenzive dalje ohranilo vse svoje zaupanje ter zvestobo do narodnoosvobodilnega gibanja. Tradicija osvobodilnega boja, predvsem pa »kobariške republike« je bila še tako živa, da so Kosovelovo brigado sprejeli kot svojo.⁷⁶ Borci in poveljstvo so z ljudmi navezali zelo pristrčne stike, razvilo se je pri tem plodno sodelovanje z vsemi organizacijami osvobodilnega gibanja. Vzdušje je bilo prav takšno, kot so ga bili Kosovelovci vajeni v svojih rodnih krajih na Krasu in na Vipavskem.

Brigada je seveda izpolnjevala tudi svoje bojne naloge. Že v noči na 9. februar je minerski vod 2. bataljona porušil most na cesti Kobarid—Bovec pri Trnovem, minerski vod 3. bataljona pa most na cesti Kobarid—Tolmin. Brigada je nato vsak dan postavljala zasede na različnih mestih ob dohodnih cestah, vendar sovražnik ni reagiral, kot da bi se potuhnil v svojih postojankah. Celo po rušenjih omenjenih mostov se ni pojavila nobena sovražna izvidnica, kaj šele močnejše patrulje, ki so ponavadi stalno križarile po vaseh. Šele 11. februarja je iz Kobarida krenila proti Livku patrulja približno 70 mož, ki je izkoriščala nizko oblačnost. Toda na teh položajih brigade že nekaj dni ni bilo več. Sovražnik je gotovo vedel za položaje brigadnih enot na levem bregu Soče, saj so se le-te s svojimi patruljami pojavljale na levem bregu in v neposredni bližini Kobarida. Videti pa je, da je svojo glavno pozornost usmeril proti Beneški Sloveniji in je ocenil svoje sile za prešibke, da bi akcije vršil v obe smeri. Tako je torej sovražnik 19. brigado nekaj dni puščal popolnoma na miru. Kljub temu pa je sama njena prisotnost na tem območju le vezala del sovražnikovih sil ter s tem manjšala pritisk na glavnino divizije v Beneški Sloveniji. Bataljoni so ostali na položajih na črti Drežniške Ravne—Drežnica—Koseč do 10. februarja, v noči na 11. februar pa so se premaknili. Štab brigade ter 1. in 2. bataljon so šli v vas Krn in na planino Kuhinja, 3. bataljon pa v nižje ležeče Vrsno. Močne zasede je brigada poslala na zahodne obronke Pleča (kota 1298), na Sleme, na planino Javorca in planino Pretošč. Ob tem je 3. bataljon vsak dan pošiljal po eno četo v

zasedo nad cesto Kobarid—Tolmin na desnem bregu Soče.

Ves ta čas so na omenjenem gorskem območju med Tolminom in Kobaridom brigadni politični delavci, komisariji, propagandisti ter kulturniki nadaljevali s kulturnim in propagandnim delom. Privrženo in dobro organizirano prebivalstvo je pri tem z njimi navdušeno sodelovalo. Tudi mobilizacija ni bila brez uspeha, saj je prvič po odhodu z Banjške planote brigada dobila približno 20 novih borcev. Tudi aktivistom narodnoosvobodilnega gibanja je brigada ostala v najlepšem spominu.⁷⁷

Prav po zaslugi terenskih delavcev in gospodarskih komisij je bila brigada spet zadovoljivo hranjena, saj je vsak dan dobivala dva topla in izdatna obroka. To je bilo zaradi slabe prehrane prejšnjih dni ter zaradi velikega mraza zelo pomembno. Drugače pa je bila brigada brez denarja in ker je bilo v načrtu, da se v nekaj dneh premakne nazaj v Beneško Slovenijo, se je morala oskrbeti tudi z denarjem, kajti tam bi bilo potrebno hrano spet plačevati. Štab divizije je brigadnemu vodstvu že pred prehodom Soče svetoval, naj se zastran tega obrne na OK KPS za Tolminsko. Štab brigade je to dejansko storil ter je od Okrožnega komiteja v ta namen dobil 20.000 lir.⁷⁸

V ZAHODNI BENEŠKI SLOVENIJI

Iste noči kot 19. brigada, se pravi med 7. in 8. februarjem 1944, sta tudi 17. in 18. brigada nadaljevali svoj pohod proti severozahodu. Pred tem je štab divizije na predlog štaba brigade izvršil številne premestitve in nova imenovanja med komandanti ter komisariji bataljonov 17. brigade.⁷⁹ Prva ovira na pohodu dveh brigad je bila najprej dolina s cesto in reko Nadižo. Da bi še bolj omejili gibanje sovražnika na odseku Čedad—Kobarid, je 18. brigada isto noč pri Stupici porušila še 12 m ceste ter jo onesposobila za promet. Po akciji sta brigadi prekoračili Nadižo ter se napotili navzgor v hribe. 17. brigada je zavzela južnejše položaje v vaseh Mažerole in Zapotok ter se zavarovala proti Čedadu in Fojdi (Faedis). 18. brigada se je z desnega brega Nadiže podala skozi dolgo in slikovito sotesko Predolina, nato še enkrat prekoračila reko Nadižo in po strmini dospela do vasi Logje. Tu se je nastanil tudi štab

18. brigada »Bazoviška« ob sprejemu zastave v Branici
6. septembra 1944

divizije, medtem ko so se bataljoni 18. brigade razporedili še v vaseh Robedišče, Črni vrh in Plestišča (Platischis). Zavarovali so se proti Kobaridu in Viskorši (Monteaperta).

Sovražnik je očitno takoj prek svojih obveščevalcev zvedel za pohod enot prek Nadiže ter je še isti dan okoli poldneva začel iskati partizane z letali. Eno letalo je pregledovalo ozemlje cel dan in nato še naslednji dan. Nemci pa so poslali tudi bombnike, ki so bombardirali Mažerole, Plestišča in Robedišče, medtem ko so Črni vrh letala obstreljevala s strojnimi. ⁸⁰ Bombe so porušile nekaj hiš ter celo pobile nekaj domačinov, toda partizanske enote niso utrpeli nobene škode, saj se podnevi navadno niti niso zadrževale po vaseh prav zato, da bi jih sovražnik ne opazil.

Tudi v zahodni Beneški Sloveniji sta bili prvenstveni nalogi obeh brigad politično delo v vseh oblikah ter mobilizacija. Kar se tiče mobilizacije, je sicer vodstvo divizije že sprevidelo, da v notranjosti Beneške Slovenije le-te skoraj ne bo mogoče izvesti zaradi neorganiziranosti in še premajhne politične in narodne zavesti prebivalstva. Položaj je bil precej boljši v Breginjskem kotu, kjer je bila pretežno razmeščena 18. brigada. Tu je naletela na prijazne ljudi in zavedne Slovence. Zato je štab divizije odredil, da se mora 10. februarja na tem območju izvesti mobilizacija, pri tem pa tudi dodal, naj prej organizirajo mitinge oziroma vsaj

konference po vaseh še tisto noč. Na teh konferencah naj bi dobri četni in bataljonski komisarji dokazovali prebivalstvu nevarnost mobilizacije s strani Nemcev ter nujnost vstopanja v partizanske vrste. Za izvedbo mitinga v Breginju je bil določen 1. bataljon, ki je bil sicer v Črnem vrhu, seveda pa je moral pred tem izvršiti zavarovanje proti Kobaridu in še poslati patroljo na Stol ter se od tam pozanimati za stanje v Žagi in Trnovem ob Soči.⁸¹

Že pred tem je brigada izvedla miting v Logjeh, ki ga je obiskalo mnogo ljudi ter se pri tem navduševalo nad lepo slovensko pesmijo in besedo.⁸² 10. februarja je 1. bataljon v Črnem vrhu pustil močno izvidniško patroljo ter se nato napotil v Breginj. Miting je odlično uspel, tako sam po sebi kot tudi glede na posledice. Mobilizacija, ki se je nato izvedla po vseh pravilih, korektno in na podlagi zdravniških pregledov, je namreč kar uspela. Nekaj ljudi se je javilo v partizane prostovoljno, nekaj deset pa jih je zajela mobilizacija, med njimi precej nekdanjih razhajkancev 18. brigade. Ljudje so imeli priliko videti sijajno moralo partizanske vojske in to jih je pritegnilo. Poleg tega so tudi sicer pomagali partizanom ter zbirali in oddajali hrano brez vsakršnega pritiska s strani terenskih delavcev.⁸³ Omenjene konference, ki jih je predvideval štab divizije, pa je izvajal bataljon, ki je bil v Robedišču.

Na tem območju je bil takrat tudi 2. bataljon Briško-beneškega odreda in je sedaj skupaj z 18. brigado izvajal politične in vojaške akcije. V tem času je bil podrejen štabu brigade. Svoj sedež je imel v vasi Logje. Takoj v začetku je brigadi prepustil iz svojega skladišča nekaj min za minomet ter pušk, ki so bile namenjene novomobilizirancem. Skupaj z borci 1. bataljona 18. brigade je porušil most pri Borjani na cesti Kobarid—Breginj. Njegova prisotnost je bila na tem terenu pomembna, saj so ga Beneški Slovenci poznali ter so tudi nekaj le-teh, ki so se tedaj javili v partizane, dodelili temu bataljonu.⁸⁴

Podobno je delovala 17. brigada, ki je sicer tudi uspela mobilizirati nekaj posameznikov, predvsem pa se je izkazala v kulturno-političnem delu. Imela je močno in kvalitetno kulturniško skupino, ki se je na pohod dobro pripravila. Na sporedu je imela narodne in partizanske pesmi, recitacije, delili pa so ljudem celo ciklostirano pesmarico. Po bataljonih so bili propagandni referenti Tugo Klasinc, Polde Dežman ter Jovo Vasič, ki so vsi pozneje

sodelovali v znani igralski skupini 9. korpusa. Imeli so več kratkih mitingov, večkrat pa so jih morali tudi prekiniti zaradi nevarne bližine sovražnika. Zelo uspešni, včasih še bolj kot mitingi, so bili neposredni pogovori z Beneškimi Slovenci, ki so z zanimanjem sprejemali partizanska pojasnila o sredstvih in ciljih njihove borbe. Žal pa brigada ni imela časa dolgo se zadrževati v enem kraju, saj bi bilo to nevarno glede na to, da jih je sovražnik vztrajno zasledoval, predvsem z izvidniškimi in bombnimi poleti letal. K sreči je bil vedno za en dan prepozen. Zelo popularen je bil med domačini komandant brigade Vladimir Knežević, ki ga je ljudstvo poznalo še iz jeseni 1943 in ga klicalo kar »dženeral«.⁸⁵

Brigada »Simona Gregorčiča« se je 10. februarja premaknila še bolj proti zahodu ter se s svojo glavnino ustavila v vasi Podklap (Canal di Grivò) v ozki dolini nad Fojdo. To seveda ni bilo slučajno, kajti štab brigade je načrtoval napad prav na to sovražnikovo postojanko. Akcijo je sicer predvideval že štab divizije in sicer kot skupen napad obeh brigad, ki bi v primeru uspeha vplival tudi na širše sovražnikove premike in v perspektivi olajšal akcijo v zvezi s Kobaridom. Toda ambiciozni komandant Knežević je hotel postojanko napasti samo s svojo brigado, ne da bi počakal na prihod štaba divizije ter 18. brigade.^{85a} K akciji je bil pritegnjen le 2. bataljon 18. brigade. Določen je bil za zavarovanje proti Čenti (Tarcento), 2. bataljon Briškobeneškega odreda pa proti dolini Nadiže.⁸⁶ Napad je pripravil komandant 17. brigade razmeroma zelo na hitro. Ko so se borci v vasi Podklap odpočili in povečerjali, je proti večeru komandant sklical zbor brigade, sporočil, da je v načrtu napad na Fojdo ter je pozval prostovoljce, da se prijavijo. Javilo se jih je precej, ker so si vsi želeli novega in modernega orožja, za katerega je bilo rečeno, da ga je v postojanki dovolj. Po nekaterih podatkih se je namreč v postojanki nahajala neka nemška šola za urjenje v protipartizanskem boju, po drugih podatkih pa je bilo v njej okoli 150 italijanskih fašistov.⁸⁷ V neposredni napad je odšlo približno 60 borcev moral pa je biti zaradi bližine drugih sovražnih postojank izveden hitro. Napadalna skupina se je okrog 11. ure zvečer 10. februarja razdelila ter se na ravnini približala zunanji objektom — bunkerjem ter glavni stavbi z vojaki, to je bila šola. Zunanja obramba je bila po zaslugi bombašev kmalu razbita, nato pa so bor-

ci vdrli v središče naselja, kjer je prišlo do boja na nož. Zažgali so tudi fašistični dom, vendar dokončno postojanke niso mogli zavzeti, saj so kmalu zaslišali kamione, ki so vozili pomoč iz Vidma in Čedadu. Verjetno bi bil uspeh večji, če bi pri neposrednem napadu sodelovale večje sile, tako pa so se morali umakniti. Sovražnik je imel precejšnje izgube, saj je bil napad izvršen iz neposredne bližine. Po nekaterih podatkih je imel 12 mrtvih in okoli 20 ranjenih, borci pa so zaplenili še 1 težki minomet, 1 težko Bredo, nekaj pušk in vojaško opremo.⁸⁸ Podatki o partizanskih izgubah se razlikujejo, po enih naj bi bila le dva ranjena, po drugih pa 4 mrtvi in 7 ranjenih, med njimi tudi namestnik komandanta brigade Djenadija Sreten ter komandir čete Sumatić Vlado.⁸⁹ Ranjence so nato pustili pri bolničarki na območju Breginjskega kota. Ta bolnica na planini Meja je bila pozneje izdana ter zažgana, vendar so se ranjenci rešili. 17. brigada se je po napadu naglo umaknila v hribe ter se zjutraj zbrala v Črnem vrhu nad Nadižo. Umaknil se je tudi 2. bataljon 18. brigade, ki je napad varoval s severozahodne strani proti Ahtnu (Attimis). Še pred tem se je na kratko spopadel s sovražnikom, ki je hitel napadeni postojanki na pomoč, vendar se je le-ta naglo umaknil. Tako sicer napad ni popolnoma uspel v tem smislu, da bi bila postojanka v celoti zavzeta, vendar je imela ta akcija velik odmev v Beneški Sloveniji in bližnji Furlaniji. Povsod so govorili o drznosti slovenskih partizanov, ki so se upali napasti to utrjeno postojanko v bližini velikih garnizij v Vidmu in Čedadu. Dodati moramo še to, da je bila Fojda najbolj zahodno ležeča postojanka, ki so jo med 2. svetovno vojno napadli jugoslovanski partizani.

Seveda je sovražnik na ta napad takoj reagiral. Še isti dan je, takoj ko se je zdanilo, pričel z letali iskati brigado ter pri tem še bombardiral vasi v okolici Fojde. Brigade pa ni odkril, saj je ves dan prebila skrita v gozdu v bližini Črnega vrha. V hribe se je umaknil tudi 2. bataljon 18. brigade ter se ustavil pri vasi Robedišče, kamor je prišel tudi širši divizijski štab.⁹⁰ Tu je sanitetni referent 18. brigade Milorad Bogojević - Jastreb poskrbel za ranjence iz 17. brigade.⁹¹

Še pred napadom na Fojdo so se deli 18. brigade pomaknili iz območja Breginjskega kota naprej proti severozahodu. Obšli so vasi Brezje (Montemaggiore), Karnahtha (Cornappo), Bardo (Lusevera), Tipana (Taipana), Subid

(Subit) ter ostale male zaselke. Tudi v teh odročnih krajih so politični delavci, propagandisti ter sploh borci prirejali mitinge ter manjše prireditve. To so bile najsevernejše vasi (Bardo!), do katerih so prispele enote 30. divizije na svojem pohodu. S tem so se približale tudi Reziji, čeprav na pohod v to izolirano dolino ni bilo misliti. Tudi tu so prebivalstvu pojasnjevali kdo so in za kaj se borijo. Posebno so se pri tem izkazali pripadniki SKOJ-a.⁹² Posebno so ljudi pritegnili tudi kratki, enostavni, a prisrčni programi, v katerih so sodelovali borci vseh narodnosti iz 18. brigade, tudi oni iz Sovjetske zveze, ki so s folklornimi točkami prav navduševali. Tudi tu so se jih ljudje od začetka bali, toda pozneje se jih je nekaj celo priključilo partizanom. Pri tolmačenju ciljev narodnoosvobodilnega gibanja in nakazovanju perspektiv ter velikih sprememb, ki jih je pričakovati po vojni, so se posebej angažirali politični komisarji.⁹³ Politkomisar brigade Franc Črnugelj, ki je že obvladal beneško narečje, je govoril tudi večkrat na dan, ljudje pa so mu tudi zaupali, saj so ga poznali že od prej. Brigada je pri tem delu izkoriščala ves svoj človeški potencial, saj je imela v svoji sredi več intelektualcev, rezervnih častnikov itd., kmečki fantje pa so se odlikovali v lepem petju.⁹⁴ Poleg tega je skušala spet oživiti delo civilnih organov narodnoosvobodilnega gibanja, kolikor so pač obstajali, drugače pa aktivirati zaupnike in terenske delavce. Ti so pomagali predvsem pri zbiranju obveščevalnih podatkov ter pri zbiranju hrane. Prosjačenje ali kak podoben način zbiranja hrane je bil namreč borcem prepovedan. V 18. brigadi so celo kaznovali intendanta, ki je na silo zbiral hrano pri prebivalstvu. Aktivisti pa so seveda pomagali tudi pri organiziranju konferenc in sestankov z domačini. Ob taki intenzivni dejavnosti se je nato glas o brigadi širil naprej po hribovskih vaseh, tako da so stiki s prebivalstvom postajali še lažji, udeležba na mitingih pa vse večja.⁹⁵ Po obhodu teh severnih vasi se je brigada 10. februarja spet premaknila na območje vasi Logje, Prosnid (Prossenico) in Črni vrh.

Z vso to razgibano dejavnostjo v zahodni Beneški Sloveniji, predvsem pa z napadom na Fojdo je divizija zelo vznemirila sovražnika. Pojav partizanov tako globoko na zahodu ter s tem neposredno ogrožanje železniške proge Trbiž—Videm je postavilo pod vprašaj nemoten promet iz Avstrije na italijansko fronto. Zato je takoj začel besno iska-

ti divizijo z letali ter bombardirati revne beneške vasi. Poleg tega je vedel, da prebivalstvo vse bolj ceni partizanske enote, njihovo moč in vojaško organiziranost. Zato je moral okupator čim prej pokazati svojo silo ter divizijo iz teh krajev pregnati, po možnosti pa uničiti. Zato je bilo pričakovati skorajšnjih poskusov napada nanjo in predvsem poskusov obkolutve. Nimamo sicer podatkov, da bi se v tistih dneh vršile kake posebne koncentracije v okoliških postojankah, toda že sovražne sile npr. v Vidmu so bile tako močne in blizu, da so lahko diviziji v kratkem postale nevarne. Štab divizije se je zavedal, da ima v zahodni Beneški Sloveniji manjše možnosti manevriranja, poleg tega pa divizija še ni izpolnila vseh svojih nalog, med drugim še ni obiskala krajev v južni Beneški Sloveniji in Goriških Brdih. Štab 9. korpusa, ki je nekaj dni zatem poročal GŠ NOV in POS je sicer menil, da sovražnik tedaj še ni bil sposoben izvršiti velike ofenzive na tem sektorju, ker je bil preslaboten in ker je bil zmeden zaradi stalnih premikov divizije.⁹⁶ To je gotovo držalo, vendar samo ob predpogoju, da divizija še naprej izvaja to taktiko, se pravi, da izvrši nov velik premik.

Zato je štab 30. divizije 17. in 18. brigadi 11. februarja izdal ukaz, da se morata v noči na 12. februar premakniti nazaj prek Nadiže ter zasedi nove položaje — 17. brigada Barnas (Vernassino), Sovodnje (Savogna) in Tarčmun (Tercimonte), 18. brigada pa območje vasi Ronec (Rodda). 17. brigada je morala zavarovati smeri proti Špetru Slovenov in Livku, 18. brigada pa proti dolini Nadiže, proti Marsinu ter proti Matajurju. 18. brigada je poleg tega dobila še nalogo, da postavi ob Nadiži med Logom (Loch) in Špetrom Slovenov zasedo, poleg tega pa še porušiti cesto proti Robiču z eksplozivom, ki ga je imela na razpolago.⁹⁷ Poleg tega naj bi 2. bataljon Briško-beneškega odreda v isti noči izvršil demonstrativni napad na Neme (Nimis)!

Za vrnitev v vzhodno Beneško Slovenijo se je štab divizije odločil še iz enega razloga. 11. februar je bil usoden za že omenjeno obveščevalko 18. brigade Margerito Rot, ki je pred dnevi odšla v Kobarid, da bi tam s pomočjo aktivistov zbrala vse potrebne podatke za predvideni divizijski napad na to postojanko. Res je uspela zbrati vse te podatke ter se je z njimi omenjenega dne vračala proti Livku. Na nevarnost ni pomislila, toda pri naselju Golobi je pa-

5. bataljon 18. brigade »Bazoviške« v mimohodu pred štabom 30. divizije ob podelitvi odlikovanj na Colu decembra 1944

dla v zasedo, ki jo je v zavetju goste megle tam postavila sovražna patrolja 70 vojakov, ki je pred tem prišla iz doline. Vso presenečeno so jo ujeli ter odpeljali v Kobarid. Pri njej so seveda našli vse zbrane podatke o sovražnikovi razporeditvi v Kobaridu, zato so jo tam zasliševali in mučili. Toda njihovo prizadevanje je bilo zaman, junaško je vzdržala vse muke, tako da so jo na koncu usmrtili.⁹⁸ S tem je postalo štabu divizije, ki je bil o tem takoj obveščen, tudi jasno, da ne bo več mogoče uspešno napasti Kobarida, saj je bil sovražnik o tem načrtu informiran. To je ugotovil tudi štab korpusa, ki je o tem poročal GŠ NOV in POS. Zato je štab divizije ta načrt opustil ter po analizi položaja odpoklical 19. brigado z levega brega Soče ter skušal presenetiti sovražnika s premestitvijo 17. in 18. brigade čim bliže Čedadu, medtem ko naj bi 19. brigada zagotovila divizijsko odstopnico čez Sočo.^{98a}

BOJI 19. BRIGADE V DOLINI SOČE

Ko sta 17. in 18. brigada delovali v zahodni Beneški Sloveniji, se je 19. brigada nahajala na levem bregu Soče, v vaseh pod Krnom. Nekaj dni po prihodu jo je sovražnik pustil popolnoma na miru. Položaj se je spremenil 12. februarja, ko so obveščevalci prinesli vesti o vznemirljivih koncen-

tracijah v Tolminu. Omenjali so celo konjenico in tanke, ki so prispeli iz Gorice. Pozno popoldne so prispeli še podatki, da se sovražnikove enote v Kobaridu in Tolminu naglo pripravljajo na premik. Štab brigade je sprevidel, da je to lahko naperjeno samo proti njim ter da jim grozi močan sovražni napad. Pred štab se je postavljalo vprašanje tatičke v tem primeru. Čeprav so bili položaji pod Krnom za obrambo ugodni, pa tak položaj ni mogel trajati v nedogled, posebno če bi bil sovražnik zelo močan ter bi brigadi zaprl prehode v sosednje doline. To bi lahko postalo usodno, kajti premik na sever čez visoke gore je bil v tem letnem času skoraj nemogoč. Najbolje bi bilo, če bi se cela brigada že 13. februarja premaknila čez Sočo nazaj v Beneško Slovenijo, toda za sabo bi potegnila tudi sovražnika in s tem ne bi izpolnila naloge, s katero je bila poslana na to stran. Vprašanje je, ali je tedaj brigada že prejela povelje, da se premakne na desni breg Soče. Komandant brigade Ivan Turšič - Iztok se je odločil za posebno taktično potezo ter se namenil razdeliti brigado na dva dela, ki bi bila vsak na svojem bregu Soče. Skušal je pač obrniti položaj v svoj prid.⁹⁹ Čete 1. in 2. bataljona so zato ponoči zasedle položaje na črti Planica (kota 1376) — Pleče (1298) — Hum (906) — vas Krn — Čelo (1482), prištabne enote pa so se umaknile na planino Kuhinja. 3. bataljon, ki je tisti večer imel prireditev na Vrsnem, pa je dobil ukaz, naj se ponoči premakne na desni breg Soče ter do jutra zasede položaje na severnih pobočjih Kolovrata nasproti vasi Kamno. Ko bi se sovražne enote razporedile v pričakovani napad proti Krnu, je bila naloga tega bataljona, da odpre nanje močan ogenj. Štab je računal vsaj na znatno zmedo med sovražnikom, saj sicer na to razdaljo ni bilo pričakovati večje škode od streljanja. Sovražnik pa bo ob tem seveda prisiljen razdeliti sile ter iskati brigado na obeh bregovih Soče, saj ne bo vedel, kje pravzaprav je. Tako bi eventualni napad izgubil svojo prvotno moč. V primeru, da bi se sovražnik še isti večer umaknil v postojanke, bi se celotna brigada pomaknila čez Sočo na položaje Kraj—Praprotnica—Breg, v primeru pa, da bi ostal na položajih, da bi naslednji dan napad nadaljeval, pa bi se brigada umaknila prek Slemena in Javorce na Čadrg, 3. bataljon pa v Breg v Beneško Slovenijo.

Še preden se je zdanilo, so vse enote 19. brigade odšle proti določenim položajem. 2. bataljon se je razporedil

na Planici, Pleču in v Krnu, 1. bataljon na južnem robu vasi Krn in na Čelu, zaščitni vod pa je postavil zasedo na Slemenu in Javorci. 3. bataljon se je na Vrsnem okrepčal in vzela s seboj tudi hrano za naslednji dan. Pustil je ves pratež, kuhinjo in slabotnejše borce pri štabu brigade. Po končanem mitingu se je bataljonu priključila tudi 2. četa, ki je bila ves dan na položajih nad cesto vzhodno od Fonov, pod Hlevnikom. Po polnoči je bataljon krenil proti Soči in šel na drugi breg pri vasi Kamno. 2. četa se je takoj razporedila v bližini Skočirja nad cesto ravno nasproti vasi, na najnižji terasi v podnožju Kolovrata, le 20 m nad cesto. Nad njo je bila strma stena, šele potem pa nekoliko položnejše pobočje. Desno od 2. čete proti Fonom v višini kote 365 in nad steno se je razporedila 1. četa, na levem krilu ob vznožju stene, a nekoliko višje od 2. čete pa je bila 3. četa. Njena naloga je bila ščititi hrbet in levo krilo 2. četi v primeru napada iz Kobarida. En vod 3. čete je šel na greben Kolovrata za zavarovanje z livške strani, medtem ko je bila pri Fonih v rezervi 4. ali ruska četa, ki je en vod za zavarovanje desnega boka poslala na Hlevnik (kota 886).

Zjutraj, 13. februarja, še v mraku, je iz Kobarida krenila sovražnikova pehotna kolona ob levem bregu Soče, katere namen je bil verjetno pričeti napad proti Krnu med vasema Ladra in Smast. Toda nekdo je sovražniku moral izdati, da so partizani tudi na desnem bregu, verjetno pa je tudi že opazil položaje bataljona. Tako se je ta skupina pripravila na napad na 3. bataljon ter v jutranji megli postavila strojnice na ugodne položaje nasproti 2. četi. V tem času je iz Tolmina proti Kobaridu krenila še druga kolona kakih 700 mož, med katerimi je bilo tudi skoraj 150 konjenikov, ki so šli ob vznožju Kolovrata, da bi se izognili zasedam, ki so jih pričakovali na levem bregu. V Kamnem je kolona verjetno nameravala čez most ter se pod zaščito kolone iz Kobarida razporediti za napad.¹⁰⁰ Pravzaprav je to sovražno skupino opazoval cel bataljon, ki pa ni vedel za kolono na levem bregu. Ko je konjenica dosegla stezo, ki vodi v Fone, je sovražnik z levega brega nepričakovano začel streljati na 2. četo s strojnicami. Četa je bila na odprtem brez ustreznega kritja. Sovražni konjeniki so tedaj razjahali ter krenili v napad na 2. četo. Za njimi je pehota z enim delom pričela obkoljevalni manever na pobočju Senic, da bi čez Kovačičevo planino in Fone udarila

bataljonu v hrbet in desni bok, toda zaustavila jo je 4. četa, ki je bila pri Fonih v rezervi.

Spodaj so bili borci 2. čete ter manjši deli 1. in 3. čete v zelo težkem položaju. Med gostim ognjem so se morali umikati kar po odprti terasi, toda tudi pozneje, ko so se vzpenjali po grapah in jarkih, jih je sovražni ogenj zlahka dosegal. Nekoliko bolje je bilo na krilih, kjer je raslo grmovje, skozi katero so se borci plazili na obronke Kolovrata. Vod 2. čete, ki je bil ob vznožju stene, je sicer imel nekoliko kritja, toda umakniti se ni mogel nikamor. Dolgo je odbijal napade z ročnimi bombami, nazadnje tudi kar s kamenjem. Borci na njegovih krilih so mu skušali pomagati, toda ugodnega preobrata niso mogli doseči. Okoli 11. ure je 3. četa na levem krilu začela napadati tudi nova sovražnikova kolona, ki je prišla iz Kobarida in ki je vse močnejše pritiskala. Oslabljena četa se na strmem pobočju ni mogla več dolgo upirati. Okoli 12. ure je popustila ter se umikala v hrib proti Golobom in Livku. To pa je seveda pomenilo poraz za 2. četo, ki se je branila na terasi. Ta zaradi dima gorečih senikov niti ni opazila nevarnosti s te strani. Pri tem pa se je desno krilo bataljona zaradi ugodnih položajev dobro držalo kljub sovražnim okrepitevam oziroma menjavam položajev. Ko je videla položaj na svojem levem krilu in je ugotovila, da ne more rešiti tistih borcev na terasi, se je tudi 1. četa pričela postopoma umikati proti Fonom, nato pa skupaj s 4. četo na greben Kolovrata ter zasedla položaje Na gradu. Pod zaščito voda, ki je bil na severnem pobočju Kuka, se je pozno popoldne umaknila še zadnja skupina 3. čete. Skoraj cel bataljon se je tako nahajal na grebenu Kolovrata ter se je pozno zvečer in ponoči zbral v Bregu (Clabuzzaro). Sovražnik mu na Kolovrat ni sledil.¹⁰¹

Načrt štaba brigade se zaradi nepredvidenega ravnanja sovražnika in verjetno zaradi izdajstva ni obnesel. 3. bataljon je doživel poraz, ki je bil hkrati tudi prvi poraz kake enote na pohodu 30. divizije. Utrpel je 15 do 20 padlih in pogrešanih, predvsem borcev 2. voda 2. čete, od katerega so preživeli le trije borci. Padel je tudi namestnik politkomisarja bataljona Robert Saražin, izkušen vojak in španski bojec. Kasneje so 13 borcev pokopali na pokopališču v Kamnem. Takih žrtev bataljon ni imel vse od jesenske ofenzive. Rečemo lahko, da bi se bilo mogoče do neke mere temu tudi izogniti, saj je bilo moč pričakovati napad

z vseh strani, pa tudi položaji 2. čete so bili res nesrečno izbrani. Glede sovražnih žrtev govore nekatera partizanska poročila o 65 padlih in več ranjenih, a to število je gotovo pretirano.¹⁰²

Po drugi strani pa je gotovo, da je bataljon s svojo borbo povsem razbremenil glavnino brigade, ki je tisti dan doživela le nekaj manjših spopadov na krilih. Patrulja 2. bataljona je pri Koseču naletela na sovražno skupino, ki je prišla iz Kobarida, podobno pa je na levem krilu iz Tolmina prišla skupina Nemcev prek Počivala po pobočju Vodela proti planini Pretovč. Čim se je pričel boj pri Kamnem v dolini, sta se obe ustavili in držali položaje, prva pri Drežnici, druga pa na pobočjih Mrzlega vrha in Žleba. Ko je pod Kolovratom boj prenehal, je sovražnik na tej strani Soče še vedno ostal na položajih ter je očitno nameraval naslednji dan z napredovanjem, tako da je brigadi grozila obkolitev pod Krnom. Zato je komandant zaukazal zbor na planini Kuhinja, od koder je takoj krenila močna ogleđniška patrulja proti Čadrgu. Ko se je zmračilo, je odšla na pot še glavnina ter po 12 urnem nočnem maršu in velikem mrazu po slabih stezah dosegla Čadrg. Tam je bila še pred svitom. Tako seveda sovražnik ni uspel razbiti brigade, res pa je, da se je sama razdelila na dva precej oddaljena dela. Tedaj tudi ni bilo misliti, da bi se brigada že 14. februarja vrnila v Beneško Slovenijo, saj je sovražnik v dolini Soče že koncentriral velike sile in gradil zaporno črto. Ukaza divizije z dne 7. februarja o vrnitvi nazaj čez Sočo tako ni bilo mogoče izvršiti.

Osamljeni 3. bataljon, ki se je ponoči 13. februarja zbral v Bregu, je bil v težavnem položaju. Ni imel streliva, imel pa je precej ranjencev, za katere je bilo potrebno najprej poskrbeti. Mlad partizan z Vrsnega se je prostovoljno javil ter je še isto noč odšel v Krn in nato v štab brigade v Čadrg ter od tam naslednjo noč pripeljal brigadnega zdravnika dr. Dušana Možino. Ta je že 15. februarja zjutraj poskrbel za rane borcev ter jih je nato s pomočjo bolničarjev in nosačev odpravil na varno v skrivališče v bližini Zaločila (Rucchin).¹⁰³ Poleg tega je bil bataljon brez prateža, brez hrane in brez denarja. Prebivalci Brega so ga sprejeli s strahom ter so prosili borce, naj odidejo. V dneh, ko so bili partizani odsotni, je namreč okupator tod razvil pravi teror ter grozil prebivalcem s požigom in poboji, če bi izvedel, da so tu spet partizani. Naročil jim je tudi, da

morajo takoj naznaniti prisotnost partizanov. Štab bataljona je zato podvzel stroge varnostne ukrepe, po drugi strani pa pričel s previdno kampanjo za pridobitev zaupanja ljudi. Pri tem so morali sodelovati vsi borci, ki so se smeli posluževati le prijazne besede ter razlag o ciljih narodno-osvobodilne vojske. Zjutraj 14. februarja so se patrolje razšle po vaseh južno od Brega ter so skušale dobiti hrane in streliva. Akcija se je kar obnesla, dobili so dovolj hrane in celo nekaj streliva in bomb. Tudi z ljudmi so se počasi spoprijateljili, saj se je na drugem mitingu že kar trlo ljudi, ki jih je vse navdušil pevski zbor, sestavljen iz fantov iz Dornberka. Ljudje so nato celo izrazili željo, da bi bataljon ostal v vasi, ki bi skrbela zanj.¹⁰⁴ Očitno je dobra beseda in pravičen odnos do prebivalcev rodil sadove.

Popoldne 16. februarja se je bataljon premaknil v Gornji Tarbilj, toda divizije, kateri se je hotel priključiti, ni bilo več tam. Zato je po počitku nadaljeval pohod proti Jagnjedu (Iainich), ki ga je dosegel okoli polnoči, ter tam našel štab divizije. Le-ta mu je ukazal, da gre na drugo stran reke Idrije ter se razporedi v Zapotoku severno od Korade z nalogo zavarovati divizijsko razporeditev iz smeri Brd in doline Idrije. V Zapotoku je bataljon 17. februarja s pomočjo terenskega odbora OF dobil hrano, prispele pa je tudi strelivo. Toda popoldne so z vzhoda napadli Nemci, priletela so še letala, ki so obstreljevala in bombardirala položaje težkega voda na gričku pri cerkvi Sv. Jakoba. Z odločno akcijo vseh čet, zlasti pa težkega voda, so nato sovražnika le pognali nazaj v dolino Soče. Od letalske bombe je bil tistega dne težko ranjen komandir težke strojnice pri cerkvi. Sredi popoldneva je bataljon prejel povelje, da krene čez Kambreško v sestav brigade, toda ker so bile enote bataljona precej narazen, je ob mraku v zaukazano smer krenila le glavnina, namestnik komandirja 1. čete Pepi Koc pa je ostal v Zapotoku, da zbere zamudnike. Pred Kambreškim je pred tem padla v nemško zasedo skupina, ki je nesla ranjenega strojničarja, pri tem so vsi razen enega padli. Zato je bataljon napravil ovinek v dolino Idrije, obšel Kambreško, se pri Zaločilu spet povzpел na greben ter ob zori 19. februarja prispel na Srednje.¹⁰⁵

DIVIZIJA V VZHODNI BENEŠKI SLOVENIJI IN BRDIH

Na podlagi nam že znanega povelja štaba divizije sta se v noči na 12. februar 17. in 18. brigada spet premaknili čez Nadižo v vzhodno Beneško Slovenijo. 18. brigada je zasedla Ronec in Vodnjak ter se zavarovala proti Čedadu in Sovodnju, medtem ko se je 17. brigada namestila v vaseh Barnas in Tarčmun ter se zavarovala proti Čedadu in Sv. Lenartu.¹⁰⁶ Štab divizije in podoficirska šola sta odšla naprej v vas Duge (Dughe). Na tem območju sta brigadi ostali dober dan. Sprva ni bilo čutiti nobene sovražnikove dejavnosti, očitno je po prehodu Nadiže izgubil sled za divizijo, saj je za premike tudi on potreboval čas. To sta brigadi izkoristili za počitek ter za kulturno-propagandno delo. Kulturnik 18. brigade je s pomočjo domačih aktivistov v vasi Ronec organiziral velik miting, ki se ga je udeležilo veliko ljudi iz vseh okoliških vasi. Na njem so govorili tudi domači aktivisti ter borci iz Briško-beneškega odreda. 17. brigada je istega večera organizirala miting v Sovodnju, ki je bil prav tako uspešen.¹⁰⁷

Toda sovražnik ni miroval in je vztrajno iskal divizijo, ki mu je povzročala tolike skrbi. Lokalni ofenzivni poskusi, da bi preprečil njen pohod, so vsi propadli. Divizija je manevrirala in udarjala še vedno tam, kjer je ona hotela, vedno se je napadu izmaknila ali pa napadalca porazila. Sovražnik je tako spoznaval vrednost partizanske obveščevalne službe. Le-ta je ravno tedaj štabu divizije že poročala, da se verjetno pripravlja večja ofenziva proti Beneški Sloveniji, da se v furlanskih garnizijah zbirajo večje in nove enote. Ker so izkušnje iz novembra 1943 kazale, da se ne kaže spuščati v večje boje in obrambo med Sočo in Nadižo, je štab divizije hotel imeti svoje enote bliže Soči, da bi mogle v odločilnem trenutku udariti prek nje na Banjško planoto oziroma na Tolminsko, kot bi pač kazalo.¹⁰⁸ Sovražnik je tudi v teh krajih izvajal letalski teror ter je tiste dni bombardiral več vasi, a spet ni nikdar škodoval partizanskim enotam. To je dokazovalo, da je imel svoje obveščevalce, verjetno nekatere zagrizene fašiste, ki so na vsak način hoteli preprečiti razmah narodnoosvobodilnega gibanja v Beneški Sloveniji in osvoboditev tukajšnjih Slovencev izpod tujega jarma. Štab divizije seveda ni čakal, da bi sovražnik odkril njen točni položaj temveč je že v

noči na 13. februar zaukazal nov premik obeh brigad. 17. brigada je tako zasedla vasi Gornji Tarbilj in Črnetiče (Cernetic) ter se zavarovala proti Brdom, Kanalu in Kolo-vratu, 18. brigada pa je zasedla vasi Kravar (Cravero), Ravno (Raune) in Duge ter se hkrati zavarovala proti Če-dadu. Tudi tu sta brigadi sprva počivali in razvijali inten-zivno politično in kulturno delo med prebivalstvom.

Ob tem premiku je štab divizije vsem enotam izdal okrožnico, v kateri je označil glavne značilnosti krajev, po katerih se divizija giblje ter hkrati nakazal pogoje in nalo-ge, ki so stale pred borci in posebno funkcionarji, da bi bolj pritegnili Beneške Slovence k aktivnemu sodelovanju v NOB. Seveda vse to za borce in funkcionarje ni bilo nič posebno novega, toda štabu se je ob prehodu na novo območje zdelo potrebno, da vse to ponovno poudari. Med pogoji za pritegnitev prebivalstva je posebej svetoval, da je treba izpostavljati borbo proti fašizmu, ki je med tukaj-šnjim prebivalstvom osovražen kot krivec za vso socialno bedo, ki jo prestaja. Nadalje je potrebno poudarjati s tem povezano socialno vsebino naše NOB, ljudski značaj naše vojske, ki se nahaja v izvoru te borbe ter v poreklu borcev in komandnega kadra. Poudarjati je treba tudi moralno silo naše vojske, njeno taktiko in uspehe, veliko zavezni-štvo Sovjetske zveze ter zahodnih demokracij, kar je poro-štvo za sigurno zmago. Zato je potrebno vsa ta dejstva v Beneški Sloveniji popularizirati, ne samo z mitingi, temveč tudi s tesnimi, neposrednimi stiki z ljudmi, pri čemer naj se o vseh gornjih vprašanjih razvije debata z namenom, da vsakemu postanejo jasna in nedvoumna.¹⁰⁹

Nekaj dni nato ni bilo bojov, čeprav seveda sovražnik ni miroval ter je nadaljeval predvsem z izvidniškimi poleti letal ter z bombardiranjem vasi. Tako so bile bombardira-ne vasi Marsin, Dolnji Tarbilj, Barnas, Polje (občina Špe-ter Slovenov), Prapotnica (Prapotnizza), Podsrednje (Po-stregna) itd.¹¹⁰ Spet je bilo po vaseh nekaj ubitih nedolž-nih prebivalcev, da o materialni škodi ne govorimo. To oze-mlje je bilo obširno, zato divizija ni mogla obiskati prav vseh vasi ter jih propagandno »obdelati«. Toda glas o njenem uspešnem pohodu se je širil kar sam pred divizijo in segel do zadnje vasi vzhodne Beneške Slovenije in tudi v Goriška Brda. Sama prisotnost divizije je zelo olajšala delo doma-čih aktivistov, ki so si prizadevali obnoviti politično orga-nizacijo in odbore OF, ki so uspešno delovali še pred no-

vembrsko ofenzivo. Ljudje so sedaj pohvalno in z občudovanjem govorili o bojih partizanov ter o disciplini in o vojaškem videzu enot, o tem, kako so Nemci bežali pred njimi ter včasih izražali pravo začudenje nad partizansko močjo.¹¹¹ Terenske organizacije so se tako dejansko marsikje obnovile, kjer pa so še obstajale, so se še učvrstile ter moralno okrepile, pri tem pa pomagale borcem pri zadovoljevanju njihovih različnih praktičnih potreb. Tiste dni se je v smislu zgoraj omenjenih navodil štaba divizije res izredno razmahnilo propagandno, kulturno in sploh politično delo med prebivalstvom. Dosti se je tudi pisalo ter izdajalo razne okrožnice, za ljudi je to bilo novo ter je pozitivno učinkovalo. Zelo se je pri tem delu izkazal politkomisar divizije Vasja Kogej, ki je sestavljal preglede vojaškega in političnega položaja v svetu ter na Primorskem, v vseh pogledih je mobilizatorsko deloval na štabe brigad. Govorniki so na mitingih ljudem odkrivali izkoriščevalsko naravo fašizma, pri tem pa dodajali, da nemški nacizem ni nič boljši, je le še bolj nasilen in maščevalen. Tudi Nemci so seveda bili ranljivi in tudi oni so bežali pred divizijo! Narodnostnega vidika niso preveč poudarjali, problem bodočih državnih meja so več ali manj puščali ob strani in za čas po vojni, toda hkrati so dokazovali, da so tudi Benečani Slovenci, da so bratje ostalim Slovencem ter da so jih fašisti hoteli potujčiti. Propagandisti so pozivali na odpor proti vojnim dobičkarjem, ki so zmeraj sodelovali s fašizmom in ki bodo po vojni kaznovani. Ljudi so vzpodbujali, da ne obupajo ter da vsaj nekaj store v boju proti nacizmu, da sabotirajo, da skrivajo hrano in ničesar ne prepuščajo sovražniku.¹¹²

V noči na 16. februar je štab divizije ponovno ukazal premik. 18. brigada se je premaknila v Jagnjed, Oborče (Oborza) in Staro goro (Castelmonte), 17. brigada pa je šla v Brda ter se ustavila najprej v vaseh Kožbana in Slapnik. Štab se je skupaj s podoficirsko šolo namestil v Jagnjedu. Tudi v teh krajih blizu Čedadu (18. brigada!) so enote nadaljevale s prejšnjim propagandnim delom in doživljale prisrčen sprejem pri ljudeh. To je še posebej veljalo za nastope 17. brigade v Brdih, ki je bila v teh krajih takorekoč doma, saj je bilo v njeni sestavi zelo veliko domačinov. Pri tem ji je pri političnem in mobilizacijskem delu pomagal tudi Briško-beneški odred oziroma njegov 1. bataljon, ki je ves čas deloval na tem terenu. Na nek način so

borci Gregorčičeve brigade obveščali svoje domače, novica o prisotnosti partizanov se je širila z neverjetno naglico, kar je ustvarjalo posebno politično vzdušje ter še krepilo zaupanje ljudi v partizansko vojsko. Kar se tiče mobilizacije, je na vsem pohodu 30. divizije še najbolj uspela sedaj v Brdih. 17. brigada je namreč mobilizirala okoli 50 novih borcev.¹¹³ V istem času je 1. bataljon Briško-beneškega odreda tudi zelo uspešno vršil mobilizacijo, saj je v Brdih, v Soški dolini in na Kanalskem Kolovratu zbral okoli 100 mož. Tudi izmed teh se jih je precej priključilo 17. brigadi.¹¹⁴

Kar se tiče operativnih nalog, je med pohodom divizije dobil 1. bataljon odreda nalogo, da pri sovražniku ustvari vtis, da se v Brdih nahaja veliko partizanov. Zato se je moral venomer pojavljati v drugih vaseh, stalno manevrirati in se premikati. S tem je uspel pritegniti pozornost okupatorja, ki je začel krepiti postojanke na obrobju Brd. Minerske skupine odreda so večkrat iz istega razloga hodile nad progo Gorica—Kanal.¹¹⁵ Že v noči na 1. februar je 1. bataljon odreda izvršil več demonstrativnih napadov na nekatere postojanke južno od sektorja, kjer je divizija prekoračila Sočo, z namenom, da usmeri sovažnikovo pozornost stran od položajev divizije. Podobno so nekaj demonstrativnih napadov izvedli tudi na južnih obronkih Brd.¹¹⁶

Poleg tega se je štab divizije obrnil na štab Briško-beneškega odreda, da bi s svojimi zvezami priskrbel čim več hrane za divizijske enote. Tako je četa Danka Veluščka iz 1. bataljona BBO v noči na 12. februar s pomočjo kmetov z vozovi organizirala preskrbovalno akcijo v Furlaniji. Iz skladišč v Villanova dell' Iudrio so pripeljali okrog 15 ton raznega materiala, ki so ga nekaj razdelili kmetom, nekaj poslali takoj čez Sočo, drugo pa uskladiščili za enote 30. divizije.¹¹⁷ Pri tem pa gre omeniti tudi to, da je bil prevoz hrane iz Brd na sever do divizijskih enot slabo organiziran in je morda tudi zato v nekaterih enotah večkrat primanjkovalo hrane. OK KPS za Brda je za to nerodnost okrivil divizijskega intendanta, ki je zagotavljal, da bo že sam organiziral prevoz iz Brd. Poleg tega je OK KPS že takoj po prihodu divizije na desni breg Soče le-tej izročil 60 000 lir. Divizija mu je v zameno izročila obveznice, ki jih je nato OK pri ljudeh spet zamenjaval za lire. Pozneje je na izrecno prošnjo diviziji za nakup hrane v Beneški Sloveniji

predal še 10000 lir.¹¹⁸ Drugače je OK obnašanje in akcije divizijskih enot v Brdih izredno ugodno ocenjeval ter dostavil, da je divizija popravila vtise, ki so ga pred tem na tem območju širili razni dezerterji.

SOVRAŽNIKOVE PRIPRAVE NA OFENZIVO TER NAČRT DIVIZIJE ZA SPREJEM BORBE

Operativni štab za »uničevanje tolp«, ki ga je vodil Višji SS in policijski vodja Odilo Globocnik, je sredi februarja 1944 spoznal, da so bile vse ofenzivne akcije proti enotam 30. divizije v Beneški Sloveniji ter njenem obrobju zaman in niso dosegle nobenega omembe vrednega uspeha. Edini večji udarec je doživel le 3. bataljon 19. brigade 13. februarja pri Kamnem. Taktika, ki je spočetka sicer presenečala, namreč pošiljanje hitrih in manjših kolon iznenada proti diviziji, ponavadi ponoči in oboroženih le z lažjim orožjem, se ni obnesla. Štab je sprevidel, da se je treba proti močni in gibčni 30. diviziji, ki je ogrožala komunikacije na robu Furlanije, pripraviti bolje in temeljiteje. Odločil se je za ofenzivo večjega obsega, ki bi angažirala dovolj močne sile in pokazala vso moč nemškega orožja. Očitno je tudi postalo, da moštvo iz garnizij po dolinah, sestavljeno iz ruskih ujetnikov in italijanskih kolaboracionistov, ni ustrezalo za ta namen in je bilo potrebno uporabiti bolj kvalitetne enote, predvsem SS. Poleg tega je tudi dotedanje omejene napade divizija vedno pravočasno odkrivala, kajti predhodno so se v postojankah vedno vršile koncentracije, tako da se je akcija zavlekla in bila zato tudi odkrita. Zato je sovražnik sedaj poskušal pripraviti enote daleč od ozemlja, kjer naj bi bile uporabljene, npr. v Vidmu, Gorici, Gradišču ob Soči, nato pa jih pripeljati z vso opremo na kamionih do izhodiščnih položajev. Tam bi vojaštvo izstopilo in se takoj odpravilo v akcijo, v napad in to iz vseh strani hkrati, udarilo na divizijske enote ter jih skušalo presenetiti, upajoč, da bodo nepripravljene na obrambo.

Sovražnikov operativni štab je kot ponavadi za večje ofenzivne akcije tudi to pot sestavil posebne bojne skupine, ki so jih vodili vsaj poveljniki bataljonov. Za tridnevno ofenzivo proti 30. diviziji je izbral poetično ime »Alpenro-

se«. ¹¹⁹ Zaradi pomembnosti ter pričakovanega močnega odpora je bila v ofenzivo pritegnjena tudi vojska, in sicer enote že omenjene armadne skupine »von Zangen«. Poleg znane 162. divizije »turkeštanske« so angažirali tudi dele 188. rezervne gorske divizije, čeprav je ta divizija v celoti prišla na območje operacijske cone Jadransko primorje šele v naslednjih tednih. ^{119a} Nimamo sicer dokumentov, ki bi pričali o neposrednih pripravah na to ofenzivo, vendar lahko na podlagi raznih premikov sovražnikovih sil sklepamo o zbiranju enot in smereh njihovih predvidenih napadov. Čeprav partizanska obveščevalna služba še ni bila tako dobro organizirana kot mogoče konec leta 1944, pa je v glavnem tudi sedaj že uspela vsaj neposredno pred ofenzivo zaznati glavne premike sovražnika. Tako je po teh poročilih že 15. februarja prišlo v Krmin nekaj sto nemških vojakov, 16. februarja je v Gorico prispelo 26 vagonov s terenskimi vozovi, municijo, minometi in topovi, nenadoma se je povečala koncentracija vojaštva v Čedadu. Važna je bila novica, da je na območje južno od Gorice prišlo 600 nemških vojakov iz Komna, ki naj bi naslednjega dne šli naprej v Dolenje pri Čedadu. Skoraj gotovo je šlo za znani bataljon kraških lovcev na čelu s polk. dr. Bandom, ki je bil dan pred tem v akciji na Krasu. ¹²⁰ Po drugih poročilih je sovražnik v ta prostor pripeljal tudi dva SS bataljona iz Verone. ¹²¹ Koncentracije na teh »zunanjih« postojankah so zelo hitro porasle. V Dolenju npr. od 60 na 2000 mož, v Čedadu tudi na 2000. Kot mesta izhodiščnih položajev za končni napad je sovražnik izbral Kanal, Tolmin, Kobarid, Špeter Slovenov, Čedad, Prapотно in Krmin. Iz slednjega je 18. februarja odšlo proti Brdom »precej nemških vojakov«, podobno tudi iz Kobarida. Od tam je krenilo vsaj 200 vojakov na Livek, tam zasedlo dominantne položaje ter se pričelo vkopavati. ¹²² Ocenimo lahko, da je v teh pripravah na ofenzivo sodelovalo vsaj 5000 sovražnih SS in vojakov. Le-ti sicer po informacijah Obveščevalnega centra 9. korpusa niso bili vsi nemške narodnosti, mnogo je bilo med njimi npr. Poljakov, Slovakov itd., toda Nemci so držali v enotah vse ključne položaje in kvaliteta teh enot je bila ocenjena kot precejšnja. ¹²³ Očitno je bilo, da sovražnik namerava z divizijo dokončno obračunati ter jo uničiti. Ob Soči in robu furlanske nižine je vzpostavil takorekoč zaporno črto, tako da je bila 18. februarja 1944 divizija obkoljena s širšim obročem, ki ga

19. brigada »Srečka Kosovela« na Krasu novembra 1943

je sovražnik nameraval stisniti naslednji dan. Verjetno je bil njegov namen divizijo razbiti ter jo potem po delih uničiti.

Ob vseh teh pripravah, o katerih je bil štab divizije vsaj v pretežni meri sproti informiran, je postalo jasno, da tokrat ni računati, da bi se divizijske enote lahko zgolj z manevriranjem izmaknile sovražniku, predvsem pa, da bi se neovirano prebile čez Sočo. Zaporna črta je bila toliko gosto zasedena, da je bilo pričakovati, da se bo ob prehodu čez reko divizija skoraj gotovo zapletla v boje, kar pa bi bilo lahko usodno. Zato je štab sklenil, da bo boj sicer sprejel, vendar na ugodnih, dominantnih položajih od Koloavrata pa prek cele dolžine Kanalskega Koloavrata. 19. februarja bi se morale divizijske enote, skoncentrirane na teh položajih v bližini Soče, odločno spopasti s sovražnikom, ga po možnosti s protinapadi čim bolj razbiti in potisniti nazaj, nato pa se v noči na 20. februar prebiti čez Sočo. V skladu s tem načrtom je štab odredil brigadam, naj zasedejo položaje od Pušnega na severu do Sv. Jakoba na jugu, in sicer bi 19. brigada zasedla Pušno in Srednje, 18. brigada Kambreško in Lig, 17. brigada pa Debenje - Sv. Jakob. Tak načrt je veljal še opoldne 18. februarja, vendar ga je štab divizije pod vtisom sovražnikovih masovnih priprav na robu Brd in južne Beneške Slovenije nekoliko spremenil ter se je popoldne odločil, da naj sicer 19. brigada zadrži prvotno zamišljene položaje, ne pa ostali dve brigadi. 17.

brigada naj bi ponoči zasedla položaje na območju Gornji Tarbilj—Duge, medtem ko se je sam štab s svojimi enotami in predvsem 18. brigado namenil proti Kolovratu. Brigada naj bi zasedla položaje Na gradu—Kraj—Breg (Klobučarji). Ta načrt je torej predvideval večjo koncentracijo divizijskih enot, brigade bi bile tako razporejene približno v obliki trikotnika in bi si eventualno lahko medsebojno pomagale. S tem bi lahko sovražniku zadale močnejše udarce ter bi njegovo ponovno zbiranje in razporejanje lahko ponoči izkoristile za bolj nemoten prehod čez Sočo. Poleg tega je tak razpored pomenil tudi nenaden premik divizije proti severu, se pravi, oddaljitev od prejšnjih položajev v Brdih in južni Beneški Sloveniji, kar bi oslabilo moč prvega nastopa močnih sovražnih sil na južnem sektorju.¹²⁴

V teku noči na 19. februar naj bi torej vse enote zasedle zgoraj omenjene položaje. Vendar je bilo to povelje izdano šele pozno popoldne 18. februarja in tako ni vse šlo po načrtih. Nobenega problema seveda ni bilo z 18. brigado, s katero se je gibal tudi štab divizije. Zvečer je že zasedla določene položaje na Kolovratu ter se pričela vkopavati in maskirati, se pravi pripravljati na boj. Z njo so bile tudi prištabne enote ter divizijska podoficirska šola. Štab divizije se je namestil v bližini vasi Kraj. 17. brigada je bila tedaj v Brdih in kurir ji je uspel predati povelje o zasedbi novih položajev šele ob 7. uri zjutraj 19. februarja. Brigada se je takrat že pomikala proti severu, saj ji je njena obveščevalna služba javila premik več sovražnih kolon proti njenim dotedanjim položajem v Brdih.

Tudi ob tej priliki lahko premike 19. brigade na določene ji položaje opišemo nekoliko bolj podrobno. Spoznali smo že pot njenega 3. bataljona, ki se je moral 13. februarja po bojih pri Kamnem umakniti na Kolovrat in dalje v Beneško Slovenijo. Medtem je glavnina brigade ostala odrezana nad dolino Tolminke. Sovražnik je šele zvečer 16. februarja umaknil vse zasede ob Soči in se je tako brigadi odprla pot za načrtovani povratek v Beneško Slovenijo. Zvečer 17. februarja je krenila iz Čadrga prek Zatoľmina, pri Volarjih prešla Sočo, se povzpela na Fone, tam počakala svoje zaščitne zasede ter prek Vogrinkov opoldne 18. februarja prispela na Srednje. Tam jo je že čakal oficir iz štaba divizije, ki ji je posredoval povelja o nadaljnjih nalogah ter razporeditvi za 19. februar. Brigada se je tako razporedila na Srednjem in Pušnem severno od Kambreškega ter po-

stavila močne zaščitne zasede na vzhodne položaje, da bi preprečila nenadne vdore iz Ajbe in Ročinja. Na Srednjem je tako ostal 1. bataljon s štabom brigade ter njegovimi enotami, v Pušno pa je odšel 2. bataljon. Poleg tega je 1. bataljon za zavarovanje poslal 2. četo v zaselek Brdo, 4. četo pa v vasico Kras. 2. bataljon je imel nalogo s patroljami in zasedami zavarovati dohode iz sovražnih postojank v dolini med Doblarjem in Tolminom. Po razporeditvi vseh enot je komandant Iztok odjahal v štab divizije, ki se je po zadnjih informacijah nahajal v Jagnjedu. Toda že pri Dolnjem Tarbilju je srečal štab in kolono 18. brigade, ki se je po novem načrtu pomikala na Kolovrat. Ko je prejel od štaba divizije ustrezna navodila, se je vrnil na Srednje, k sreči pa ni šel skozi Kambreško, temveč je napravil ovinek čez zaselka Kosi in Rog in prispel na Srednje okoli 2. ure zjutraj. Na Kambreškem so bili namreč že Nemci. Kmalu po 20. uri zvečer, ko se je na Srednjem pričel miting, je na zasedo 1. bataljona v smeri proti Kambreškem zadela močna sovražna izvidniška patrolja, ki se je poprej izognila obema četama, ki sta varovali dohode iz doline v Brdu in Krasu. Zaseda je Nemce prisilila na umik, ti pa so zasedli Kambreško in prepovedali prebivalcem izhod. Omenjeni četi še do jutra nista vedeli, da imata Nemce že za hrbtom. Ko je bil komandant o tem obveščen, je štab po posvetu sklenil preurediti obrambne položaje. Po tem načrtu naj bi se obe četi 1. bataljona iz Brda in Krasa umaknili na črto Globočak—Čičer. To bi bila prva obrambna črta v smeri Kambreško—Ročinj, v primeru močnejšega napada pa bi se četi premaknili na položaje nad vasjo Pušno na višino Ostri kras ter brigadi hkrati ščitili hrbet. Za 3. bataljon, ki se še ni priključil brigadi, je bil namenjen položaj na levem krilu od Srednjega do vasice Avška.¹²⁵

BOJI 19. FEBRUARJA 1944

Sovražnik je zvečer 18. februarja že precej točno vedel, kje so razporejene enote 30. divizije, edina izjema je bil verjetno položaj 18. brigade na Kolovratu. Spopad s 1. bataljonom 19. brigade pred Kambreškim ter boj s 3. bataljonom dan poprej pri Sv. Jakobu ga je utrdil v prepričanju, da so partizani na višinah tik ob Soči ter da se lahko v najkrajšem času umaknejo na levi breg. Zato je

sovražno poveljstvo ukrepalo ter zjutraj 19. februarja sprožilo splošen napad iz vseh strani. Ponoči in zgodaj zjutraj so na položaje pred enote 30. divizije vozili kamioni ter prepeljevali vojaštvo, opremo, konje in težko orožje. Takoj zgodaj zjutraj 19. februarja je sovražnik začel napadati v več kolonah. Iz Kobarida je šla kolona 600 mož čez Livek proti 18. brigadi, druga kolona je šla iz Čedadada čez Gornji Tarbilj proti Zaločilu, od koder se je usmerila proti položajem 19. brigade. Tretja kolona je odšla iz Tolmina čez Volče proti Pušnemu, četrta od Sv. Lucije ter peta iz Ročinja. Z juga je iz Plav prek Sv. Jakoba prodirala šesta kolona, ki se je srečala s 17. brigado. Ena kolona je krenila tudi v južna Brda in dalje proti 17. brigadi. Poleg tega je sovražnik natančnejše položaje divizije zjutraj pričel izvidovati tudi z letali, ki so večkrat položaje tudi bombardirala. Iz tega je razvidno, da se je pričenjala bitka, v kateri je sodelovalo v enem dnevu največ sil, ki so bile kdajkoli na obeh straneh v Beneški Sloveniji. Razvidno je bilo tudi to, da je največ sovražnikovih sil šlo proti položajem 19. brigade.¹²⁶

18. brigada je, kot že rečeno, že ponoči zasedla položaje na Kolovratu, in sicer Na gradu (1115) — Vrh (987) — Breg (Klobučarji). Uporabila je še položaje, ki so se ohranili iz časov 1. svetovne vojne. Borcem so zelo prav prišla zaklonišča zaradi bombardiranja. Proti položajem 18. brigade se je bližala kolona kakih 600 mož SS, in sicer od Livka proti Livškim Ravnam. Tam se je razcepila, en del je krenil čez Dreko proti Topolovem, drugi del, okoli 250 do 300 mož SS, pa se je napotil naravnost proti položajem brigade Na gradu. Del kolone je krenil na Vrh (987), ki ga brigada ni zasedala, drugi del pa proti vasi Kraj. Štab brigade je po predhodnem povelju komandanta divizije odločil, da mora biti Vrh brezpogojno v partizanskih rokah, saj se je zavedal velikega pomena obvladovanja te dominantne kote za nadaljnji razplet borb brigade kot tudi celotne divizije. Tja je poslal 2. bataljon na čelu s posebej formirano bombaško skupino iz najboljših borcev ter brez vsake odvečne opreme.^{126a} Naskoka sta se udeležila tudi komandant divizije ter komandant brigade. Istočasno so odprli ogenj iz minometov, prvi zadetki so padli naravnost v sredo sovražnikovih vojakov, ki so bili zelo presenečeni, saj očitno partizanov tu še niso pričakovali. Šele čez nekaj časa so se zbrali in organizirali obrambo, to-

da napredovati niso mogli več. Medtem je 2. bataljon dosegel koto 987, nato pa še 1. bataljon, oba pa sta močno obstreljevala sovražnika. Ta se je že umikal proti vasi Kraj, zato so poslali 3. bataljon, naj z obhodnim manevrom skuša sovražnika obkoluti. Bataljon, ki so ga sestavljali v glavnem borci z Bovškega in Kobariškega, je vodil namestnik komandanta brigade Franc Uršič - Joško. Okoli 13. ure je neopažen prišel sovražniku za hrbet ter tam udaril po presenečenih vojakih. Nato se je dvignila cela brigada in z vseh strani tolkla sovražnika. Ta je imel velike izgube ter se je spustil v beg po skupinah ter iskal zavetja v gozdu po pobočjih Kolovrata. Del 2. bataljona pa mu je na desnem krilu preprečil umik proti Pušnem, medtem ko mu je na levem krilu beg v dolino preprečil 3. bataljon ter ena četa 2. bataljona pod vodstvom politkomisarja brigade Franca Črnuglja - Zorka. Sovražniku se je poizkus prebiti se proti Hloddjem (Clodig) popolnoma ponesrečil. Po oceni politkomisarja brigade se je prebilo komaj 30 sovražnih vojakov. Borci so SS-ovcem sledili, ti pa se niso hoteli predajati ter so bile tako popolnoma uničene vse skupine, ki so se skrivale po gozdovih. Ta borba je trajala skoraj do noči, ni pa bilo več časa, da bi brigada bolj podrobno pregledala zemljišče. To je bila ena največjih zmag, ki so jo slovenski partizani dosegli v Beneški Sloveniji. Sovražna kolona je bila popolnoma uničena, saj je po ocenah na bojišču obležalo vsaj 200 mrtvih in ranjenih. Sovražnik je naslednji dan preiskoval gozdove ter v njih našel še precej mrtvih in ranjenih. Brigada se je ob tako hitrem in vnetem pregonu tudi precej razpršila ter se je zbrala šele proti večeru. Zbrala pa je tudi precej plena, predvsem je tu treba omeniti celotni pratež 35 konj, ki so bili otovorjeni s hrano in strelivom, 2 strojnici, 3 brzostrelke, 20 pušk, 5 pištol, veliko ročnih bomb in mnogo druge opreme.

Težišče borbe je nosil 2. bataljon, ki se je moral nekaj časa frontalno spopadati s sovražnikom. Zato je imel največ izgub. V celoti je imela brigada nekaj padlih, 9 hudo ranjenih ter več laže ranjenih. Brigadno previjališče je bilo v vasi Kraj. V 2. bataljonu je npr. padel en borec z Gorenjskega, ranjena pa sta bila tudi komandant Leopold Košir - Zmago ter namestnik komandanta Slavko Konavec - Vanja. Poleg tega se je zgodila še nesreča, ko je partizanska mina padla v vod 2. bataljona, tedaj je bilo več hudo ranjenih borcev. Tako velik uspeh v tej borbi gre

pripisati tudi dejstvu, da se je brigada borila le z eno sovražno kolono ter ni bilo nobene nevarnosti obkolitve. Pri tem ostaja nejasno, zakaj ni sovražnik dobil nobene pomoči, saj je vendar v bližini razpolagal z velikimi silami. Priletavala so sicer letala, a niso mogla bistveno škoditi brigadi.¹²⁷

Beneški Slovenci iz bližnjih vasi so ta dan videli, kako lahko Nemci tudi bežijo. Videli so popolni poraz sovražnika in se celo spraševali, kako da tistih, ki so uspeli zbežati, partizani niso zasledovali. To je bila popolnoma obratna slika od tiste novembra 1943 in to jim je ponovno pregnalo strah pred Nemci ter dvignilo zavest.¹²⁸ O borbi z 18. brigado na pobočjih Kolovrata je zvečer 19. februarja svojim nadrejenim poročal tudi štab generala Küblerja. Omenja »hud sovražni odpor južno od Dreke« ter dostavlja, da nekaj čet 188. rezervne gorske divizije že prihaja na pomoč svojim silam.^{128a} Toda ta sovražnikova pomoč je prispela prepozno.

19. brigada, ki je bila na Srednjem in ki je bila že opozorjena na sovražnika v bližini, se je še v nočnih urah 19. februarja pripravljala na obrambo. Razporeditev enot naj bi se po povelju štaba končala do 4. ure zjutraj. Četi 1. bataljona naj bi se umaknili na črto Globočak—Čičer, 2. bataljon pa naj bi zasedel obrambne položaje na višini Ostri kras ter tako ščitil brigadi hrbet. 2. bataljon se je pod vodstvom komandanta Dušana Vljajsevića takoj odpravil na odrejene položaje, toda še preden so prispeli, so jih od Ostrega krasa napadli Nemci. Kolona kakih 120 sovražnih vojakov je namreč prišla prek Volčanskih Rutov ter v zaselki Vogrinki ujela patroljo 2. bataljona. Vodja patrolje je sicer pobegnil ter obvestil bataljon o bližini Nemcev, toda le-ti so takoj krenili z Vogrinkov, obšli partizansko zasedo ter s pobočij Ostrega krasa začeli streljati na bližajoči se 2. bataljon. Tako se je začel boj 19. brigade že okrog 3. ure zjutraj 19. februarja. Nenadni napad je borce zmedel in so se umaknili brez izgub proti Srednjemu. Hitro sta reagirala komandant in štab brigade, ki sta dopovedala borcem pomen položaja na Ostrem krasu za celo brigado, obenem pa dodala, da naslednji dan zapuščajo Beneško Slovenijo ter da bodo šli spet na Vipavsko. Bataljon se je nato uredil, borcem se je vrnila samozavest in krenili so v protinapad. V strelcih so se vztrajno pomikali proti Ostremu krasu kljub stalnemu sovražnemu ognju. Nemci pritiska niso

izdržali ter so se ob zori umaknili v dolino. Bataljon je zasedel njihove položaje, pri tem pa je imel 2 padla in nekaj ranjenih.

V tem času je na Srednje prispel tudi 3. bataljon, ki je bil že šesti dan ločen od glavnine brigade ter je hodil svoja pota po Beneški Sloveniji. Moštvo je bilo prisrčno pozdravljeno od ostalih ter šlo v hiše počivat, štab pa je imel sestanek s komandantom. Le-ta je pred tem dobil sporočilo od kurirja, da na Brdu ni našel 2. čete 1. bataljona, ki bi morala zasesti vrh Globočak. Komandir čete je namreč še po prvotnem načrtu zasedel položaje pri naselju Podravne, okoli 2 km bolj proti jugozahodu. Važen položaj na Globočaku je tako ostal nezaseden.

V tem trenutku je komandant 1. bataljona, ki je bil razporejen na pobočju proti Idriji, sporočil, da prihaja od Kambreškega kolona okoli 200 Nemcev. Očitno niso imeli zveze z drugo kolono, ki je napadla 2. bataljon pri Ostrem krasu, zato niso vedeli, da so na Srednjem partizani ter so korakali zelo brezskrbno. Prištabne enote ter 1. bataljon brez 2. in 4. čete so pred vasjo odprle močan ogenj na predhodnico kakih 30 mož. Ta je bila skoraj v celoti uničena, sovražnikova glavnina pa se je ob tem razpršila ter iskala zaklone ob podpori ognja zadnjega dela kolone. Ob začetku tega spopada se je 3. bataljon, ki je bil še po hišah, umaknil v bližino cerkve ter od tam odprl ogenj iz minometa in strojnic na umikajočo se sovražnikovo kolono. Pri tem je sovražnik uporabljal tudi topove in en izstreljek je zadel poslopje pri šoli, kjer je bil pratež, kuhinja in politkomisar bataljona, vendar se ni nikomur nič zgodilo. Umaknili so se proti cerkvi, le kotli so bili preluknjani.

Komandant Iztok je tedaj ukazal komandantu 3. bataljona Evghenu Ravbarju - Mirotu, da naj dve četi razporedi po pobočju od Avške proti Globočaku na levem krilu, ena četa pa naj zavzame sam vrh Globočaka. Komandant bataljona je z 2. četo krenil proti omenjenemu vrhu, a Nemci so ga za nekaj minut prehiteli ter so obsuli četo z močnim ognjem tik pod vrhom. Padel je mitraljezec, nato je komandant sam s strojnico kril umik čete, a je pri tem padel. Tako je brigada izgubila enega najbolj hrabrih in priljubljenih borcev. 2. četa se je s pomočjo ognja ostalih dveh čet sicer lahko umaknila, toda Globočak je bil izgubljen, kar je zelo otežkočilo in oslabilo obrambo celotne brigade. Pri tem je imela brigada še zelo izpostavljeni dve

četi. 2. četa 1. bataljona v Podravnah je ostala za sovražnikovimi položaji izolirana ter se je pritajila. Če bi jo sovražnik odkril, bi bila seveda uničena. Izpostavljena je bila tudi 4. četa 1. bataljona na Čičerju, ki pa je vendar imela boljši položaj ter je lahko samostojno vodila borbo vse do večera. Predvsem je bila njena zasluga, da je preprečila prodor sovražne kolone, ki je okoli poldneva prišla iz Ročinja. Pri tem je bila četa ves čas prepričana, da so na Globočaku partizani in ne Nemci.

Okoli 9. ure dopoldne je za glavnino 19. brigade okoli Srednjega položaj postal bolj kritičen. Zjutraj razbita nemška kolona je z jugozahoda dobila okrepitev ter so se SS ob podpori minometov ter gorskih topov spet pognali v napad. Prodirali so od Globočaka po grebenu ter po vzhodnem pobočju, niso pa mogli po zahodnem pobočju in po cesti, ker jih je oviral ogenj 1. bataljona ter 8 težkih strojnic. Komandant brigade je posadki minometa pri cerkvi dovolil na sovražnika izstreliti 5 min kljub zelo majhnim zalogam. Nemci so šli v naskok ne glede na izgube, te pa so bile precejšnje, saj so se borci 3. bataljona ter prištabnih enot borili mirno ter so dobro zadevali. Zaradi izgub so se napadalci začeli umikati ter so kakih 50 m pred položaji partizanov pustili veliko padlih in ranjenih. Tudi brigada je imela že nekaj ranjenih, za katere je skrbel zdravnik dr. Dušan Možina v hiši pri cerkvi. Nato so okoli 11. ure Nemci spet krenili v napad, ki je bil že močnejši, tako da so ga branilci zlomili šele z ročnimi bombami. Sovražnik se je spet umaknil, toda v globelih so ostajala mitraljezka gnezda, ki so s kakih 150 m stalno obstreljevala partizanske položaje, kar je pomenilo, da se bo napad še nadaljeval. Ta premor so borci izkoristili za skromno kosilo, ki so ga pripravili vaščani, ki so se dotlej skrivali po hišah.

Okoli 13. ure so nad vas priletela tri letala, ki so pričela odmetavati fosforne ploščice, nato pa so odvrгла še lahke bombe ter nad položaje izpraznila strojnične okvire. Toda partizanom ta napad ni skoraj nič škodil, ploščice pa so zažgale travo pred položaji ter je tako zgorelo nekaj sovražnikovih ranjencev, ki so tam ležali od prejšnjega napada. Ta zračni napad so Nemci izkoristili ter ponovno napadli pod zaščito strojnic ter se približali na 100 do 200 m. Na položajih so bili vsi borci razen zdravnika in bolničarjev. Obrambo je v sredini vodil komandant Iztok, na desnem krilu pa njegov namestnik Anton Milič - Marko. Po-

sebej prizadeven je bil tudi politkomisar 1. bataljona Drago Štoka, ki je stalno vzpodbujal borce. Podobno je veljalo tudi za namestnika komandanta 3. bataljona Jova Stanića, posebej pa še za nekdanjega komandanta 1. bataljona Stanka Mahneta, ki je ranjen na svojo roko odšel iz bolnišnice na položaje. Tudi ta napad so borci zlomili šele v zadnjem trenutku, sovražnik se je z velikimi žrtvami spet umaknil in nastalo je krajše zatišje. Ranjenih borcev je bilo že toliko, da sanitetni referent 3. bataljona Nikolaj Džigitbajev ni mogel sproti odpraviti vseh in so morali čakati.

Sovražnik je medtem spet dobil okrepiteve iz smeri Beneške Slovenije in Brd. Na Kambreškem so se vse njegove enote uredile ter krenile v vnovičen napad proti Srednjemu. To je bilo že po 14. uri popoldne. Tokrat so uporabljali dimno zaveso ter se za njo pomikali proti partizanskim položajem. Med borci je zavladal preplah, češ da gre za bojni strup, toda starešine so jih hitro pomirile. Borci so pripravili ročne bombe, na srečo pa je zapihal močan veter, ki je dim gnal naprej, nemška pehota pa mu ni mogla slediti ter se je nenadoma znašla pred partizanskimi položaji nezaščitena in pod močnim ognjem. Tega ni mogla zdržati ter se je začela umikati. Borci so šli v protinapad z bombami, tudi komandant Iztok z brzostrelko, ki je bil pri tem lažje ranjen. Tudi partizani so imeli vse več padlih in ranjenih. Hudo ranjene so terenci prenašali v ozko dolino potoka Doblarca ter jih tam skrili v kaverne iz 1. svetovne vojne. Lažji ranjenci so se po prvi pomoči seveda vračali na položaje, kajti sovražni pritisk je kar trajal in postajal vse bolj nevaren. Posebno močan je bil ta pritisk na levem krilu od cerkve do Avške, kjer je bilo borcev 3. bataljona vse manj, primanjkovalo pa je tudi streliva, čeprav so ga med borbo prinašali od 2. bataljona na Ostrem krasu. Proti večeru se je tudi ohladilo, pihal je namreč zelo mrzel veter, in strojnice so zaradi pomanjkanja zimskega olja prenehale delovati ena za drugo. Od 15 strojnic sta na koncu v 3. bataljonu delovali le še dve, strojničarja pa sta zato postala še bolj izpostavljena ter sta morala večkrat menjati položaj. Posebno požrtvovalnost je pokazal strojničar Ivan Furlan, ki je ranjenega pomočnika in sovaščana Karla Furlana odnesel v Srednje, tam spoznal, da je nosil že mrtveca, se nato vrnil na položaj ter nadaljeval boj sam. Sovražnik je ob tako trdovratnem odporu sedaj spoznal, da ne bo mogoče čelno prebiti partizanske obrambe pri Srednjem,

zato je preusmeril težo napada na položaje 3. bataljona pri Avški, ter ga obšel v vzhoda. Pri tem je prišel tudi za hrbet 4. četi 1. bataljona na Čičerju, vendar se je četa po zaslugi opozorila neznanega nemškega vojaka rešila obkolitve.

Položaj je postajal vse težji. Sovražnik je obkoljeval 3. bataljon pri Avški ter okrepil pritisk na Srednje. Komisar 3. bataljona je sporočil komandantu brigade, da bataljon ne more več odbijati napadov. Zato je komandant sklenil, da se bo brigada postopoma »odlepila« od sovražnika. Najprej je ukazal evakuacijo ranjencev, nato pa se je pričel umik 3. bataljona z levega krila proti Srednjemu. Ob tem je dobil 2. bataljon nalogo, da ščiti s pobočja Ostrega kraša umik s strojnicami. Obenem je moral 1. bataljon okrepiti ogenj z desne. Po umiku 3. bataljona proti Pušnemu, se je nato umaknil tudi del 1. bataljona, še prej pa štab brigade ter njegove enote. Umik je bil brežhibno izpeljan, seveda pa v ta premik ni bilo mogoče vključiti izpostavljenih in odrezanih 2. in 4. čete 1. bataljona. Glavnini bataljona se je priključil le del 2. čete, drugi del pa se je pridružil 4. četi. Poleg tega se ni umaknil že omenjeni mitraljezec Ivan Furlan, ki je streljal dalje in se je pozneje srečno sam umaknil. Glavnina 1. bataljona, 3. bataljon in nato še kot zadnji 2. bataljon so se nato že v okrilju teme umaknili na sever ter se zbrali okoli 9. ure v naselju Vogrinki. Ves čas njihovega postopnega umika so sovražni vojaki prodirali in nazadnje prodrli v že prazno vas Srednje ter jo zažgali z metalci ognja.

To je bil za Kosovelovo brigado dotlej najdaljši in najhujši boj, seveda pa je bil boj hud tudi za sovražnika. Izgub sicer ni bilo mogoče natančno ugotoviti, a poročila za 19. brigado govore o okoli 50 mrtvih in 30 ranjenih, od tega kar polovica v 3. bataljonu, ki je tako imel ponovno največje izgube. Poročilo štaba 9. korpusa navaja za sovražnika okoli 150 mrtvih in 200 ranjenih, kar bo verjetno pretirano. Po drugi strani pa vsi udeleženci bojev pričajo, da je bilo zemljišče pred njihovimi položaji zelo na gosto posuto s padlimi in ranjenci. Tam je podleglo tudi precej ranjencev, saj jih sovražnik v teku bojev ni mogel evakuirati, razen s položajev v bližini Globočaka.

19. brigado je ta dan napadalo več sovražnih kolon, ki pa so se v glavnem na Kambreškem združevale ter potem skupno šle v napad proti Srednjemu. Računa se, da je v teh bojih sodelovalo okoli 1200 sovražnih vojakov, ki jih

Prisega 19. brigade »Srečka Kosovela« na Otlici
15. oktobra 1944

je ob napadu podprl še vod gorskih topov in morda četa minometov, da ne omenjamo letal. Dolžina fronte je znašala okoli 1000 m, branili pa sta jo 2/3 19. brigade, to je okoli 450 od približno 700 borcev. V tej najbolj srditi bitki celotnega pohoda v Beneško Slovenijo 19. brigada ni branila le sebe, ampak je z množičnim angažiranjem sovražnika omogočila prepričljivo zmago 18. brigadi ter nato tudi hiter umik 18. brigade ter štaba divizije prek Soče. Brigada je svojo nalogo zelo dobro opravila, čeprav ni bila zmagovita v tem smislu, da bi sovražnika potolkla in pregnala. Borci so pokazali izredne primere hrabrosti in požrtvovalnosti, kar velja tudi za komandni kader, posebno bataljonski.¹²⁹

Tudi 17. brigada je ta dan doživela hude boje, o katerih pa imamo precej manj podatkov. 18. februarja se je nahajala še v Brdih, toda vse več je bilo podatkov o sovražnih kolonah, ki so se napotile proti njenim položajem. Zato je štab brigade odredil premik proti Ligu, da bi se pridružila ostalim enotam divizije. To je bilo tudi v skladu s prvotnim načrtom razporeditve brigad pred končnim prehodom čez Sočo. Kot že rečeno, pa je štab divizije pozno popoldne 18. februarja odločil, da mora 17. brigada zavzeti druge položaje, in sicer Gornji Tarbilj—Duge, toda kurir jo je uspel najti šele ob 7. uri zjutraj 19. februarja, ko je bila že na pohodu proti Ligu. Kljub temu se je na-

menila, da zasede določene ji položaje, toda tega ni mogla več storiti. Približno ob 9. uri je njena predhodnica pred zaselkom Kobalar pod Korado naletela na sovražno zasedo. Predhodnica se je umaknila, nato pa je brigada pod vodstvom komandanta Vladimirja Kneževića krenila v napad, toda nemška zaseda se je umaknila brez boja. Brigada je nadaljevala pohod proti Ligu, partizani so korakali v koloni po dva, brez predhodnice in zaščitnice, ker so računali na lep in pregleden teren. Toda pred Sv. Jakobom in Debenjem jo je prestregla močna sovražna kolona. Komandant se je odločil za napad na sovražnika. Proti Sv. Jakobu se je pognal 1. bataljon s štabom brigade, proti koti iznad ceste proti Debenju pa 2. bataljon. Komandant 1. bataljona je bil Munjiza, komandant 2. bataljona pa Aleksander Komarnicki. Partizani so z jurišem zavzeli obe koti kljub močnemu sovražnemu ognju iz strojnic in minometov. Nemci so se vztrajno branili in so se nekaj časa vršili juriši na obeh straneh. Nato so dobili še okrepitev z Liga. Prišla je sovražna kolona ter se razvrstila v strelce desno od ceste proti Zapotoku. Kmalu zatem je prispela še druga sovražna skupina na kamionih iz smeri Slapnika. Nastala je ostra borba, v kateri je bil težko ranjen od strojničnega rafala komandant 2. bataljona Komarnicki. Med borci je zavladala panika in so začenjali zapuščati koto v smeri proti Debenju. Komandant brigade je nato odredil, da 1. bataljon skupaj s štabom brigade zapusti Sv. Jakob, da bi se izognil obkolitvi ter zasede koto v smeri proti Debenju. Toda sovražni pritisk je bil tako močan, da zasedba kote v bistvu ni uspela, saj je bila ob prihodu štaba že zapuščena od ostalih borcev. Težko strojnico je mitraljezec pustil pri cerkvi, ko so zapuščali tamkajšnje položaje. Na koti je nato zaradi zmede ostal samo še sanitetni referent Milovan Djurović, ki se mu je nato pridružil še politkomisar bataljona Branko Nilević. Našla sta težko ranjenega Kamarničkega ter ga skušala odvreči na varno po travnatem pobočju proti Soči. Sovražne kolone so tako uspele s silovitimi napadi na nekaj mestih prebiti obrambo brigade ter so se vrvale med posamezne partizanske enote. Ni bilo več ene same bojne črte, potekale so le borbe za posamezne grebene in vrhove, ki so večkrat menjali gospodarja. Tako se je bitka nadaljevala brez trdnega vodstva brigadnega štaba, saj je bila brigada v precejšnji meri že razbita. Zveza med enotami se je vse bolj rahljala, nemška premoč pa vse

bolj večala. Postajalo je jasno, da brigada ne bo več zdržala. Sovražnik je njene enote vse bolj potiskal proti Ligu in okoli poldneva lahko rečemo, da je bila brigada razbita, borbe pa so nato trajale še do približno 16. ure popoldne. Glavnina brigade je takrat potisnjena proti Ligu, medtem ko je 3. bataljon ostal do večera odrezan pri Zapotoku.

Medtem je Djurović okrog Sv. Jakoba zbiral ranjence in neke manjše razkropljene skupine borcev ter nato že v temi srečal glavno kolono na čelu s komandantom Voldjo. Brigada je bila tako razbita na posamezne dele, a ne tudi dokončno poražena. V glavni skupini s štabom brigade je ostalo vsaj 100 borcev, upoštevati pa je treba še večji del osamljenega 3. bataljona ter še posamezne skupine razhajkancev, ki so se pozneje priključili partizanskim enotam. Tudi 17. brigada se je tako bojevala ločeno od ostalih enot divizije, sovražnik pa je bil močan ter jo je napadel z več strani. Vezala je precej sovražnih sil ter je vsaj za nekaj časa razbremenila hude napade na 19. brigado. Če bi pravočasno dobila povelje in se razporedila na odrejeno območje, bi bila 19. brigada verjetno povsem obkroljena in v še težjem položaju, kajti nanjo bi udarile tudi sovražnikove enote, ki so prodirale po dolini Idrije in grebenu Sv. Lenart—Oblica—Tarbilj. Izgub 17. brigade danes ni več mogoče natančno ugotoviti, vendar so bile po pripovedovanju borcev, ki so v tej borbi sodelovali, precejšnje. Podobna ocena velja tudi za izgube sovražnika.¹³⁰

VRNITEV DIVIZIJE NA LEVI BREG SOČE

V bojih 19. februarja 1944 so bile vse tri brigade sicer v medsebojni taktični povezavi in odvisnosti, toda glede na konkretne borbe so se morale vsaka zase po svoje upirati prodiranju premočnega sovražnika. Rezultati so bili različni, odvisni tudi od položajev, na katerih so se posamezne brigade nahajale, ter od moči in razporeditve sovražnika, ki jih je napadal. Medtem ko je bila 17. brigada razbita na manjše dele ter ni mogla več nuditi resnega odpora sovražnikovim kolonom, je bila 19. brigada morda to še sposobna storiti, vendar samo v primeru, da bi naslednjega dne sovražnik napadal z istih položajev ter ne bi brigade obkroževal. Na to seveda ni bilo več računati. Sovražnikov štab je nameraval operacijo nadaljevati še 20. februarja ter še

zožiti obroč okrog partizanskih enot ter končno sprožiti »koncentričen napad na sovražne skupine južno od Dreke in severozahodno od Kanala«. ^{130a}

Vsi štabi 30. divizije so se zavedali, da bi bil 20. februar na desnem bregu Soče za vse enote lahko usoden. To je veljalo tudi za 18. brigado in z njo povezan štab divizije. Na Kolovratu je bila partizanska zmaga več kot prepričljiva, toda naslednjega dne bi se brigada znašla v bistveno težjem položaju, saj je sovražnik oblikoval ob Soči zaporno črto, uporabil bi pa tudi rezerve oziroma pritegnil nove enote. Zato so se vse enote takoj pripravile za umik na levi breg Soče, kar je bilo tudi v skladu s poveljem štaba divizije pred sprejetjem frontalnih borb 19. februarja. Glede na njihovo razporeditev je bilo seveda jasno, da se bodo morale enote prebijati čez reko samostojno in po skupinah. Sovražnik je ta umik predvideval, zato je dolino Soče okrepil s številnimi zasedami, patrolami in sploh z ojačanimi postojankami, vendar je bila noč tista, ki je dajala prednost partizanom, zato so vsi prehodi reke in komunikacij ob njej v celoti uspeli.

Glavna skupina iz razbite 17. brigade, ki jo je vodil komandant Volodja, je s pomočjo terenske delavke, ki so jo našli v bližini, prispela do Soče pri vasi Krestenica v bližini Kanala. Skupina je prebredla reko že v jutranjih urah. Druga, manjša skupina je šla čez reko južneje, izpod cementarne Anhovo. Bilo je nekaj stopinj pod ničlo, voda pa je segala do pasu in še čez. Obleka je po izhodu iz vode borcem na telesih pomrznila. Najprej so borci prečkali glavno cesto Gorica—Tolmin, nato pa še manjšo cesto, ki pelje iz Kanala na Kanalski vrh. V slednjo vas so partizani prispeli, ko je bil že velik dan. Tam so se pri prebivalcih ogreli, odtajali in posušili obleko.

Drugačna je bila pot umika večjega dela 3. bataljona 17. brigade. Bataljon je tekom borbe 19. februarja ostal odrezan v Zapotoku, ni mogel nato nikamor, saj so Nemci na gosto zasedali obe cesti, ki oklepata vas. Tudi naslednjega dne ni mogel prekoračiti Soče po najbližji poti ter se je zato napotil proti severu, na Kolovrat. Sočo je prekoračil šele zvečer 22. ali 23. februarja pri vasi Volarje. Po krajšem počitku in okrepčilu v vasi se je bataljon skozi Zatlmin napotil prek Zadlaza v Tolminske Ravne, ki jih je dosegel zjutraj. V naslednjih dneh je prekoračil še Bačo

pri Kneži ter Idrijco pri Sp. Trebuši ter se vrnil v brigado na Banjšice.¹³¹

Rekli smo že, da se je glavnina 19. brigade zvečer 19. februarja postopoma zbirala na območju naselja Vogrinki, kjer je tudi križišče cest. Do 21. ure zvečer so tja prispele vse zaostale enote. Štab brigade je v prizadevanju, da bi našel najboljše možnosti za prehod reke, odposlal dve patrolji. Prva je pod vodstvom komandirja spremljevalne čete Miloša Karadžića odšla na Kolovrat, da poišče zvezo s štabom divizije. Druga patrolja pa je pod vodstvom načelnika štaba brigade odšla proti dolini Soče, da bi na terenu raziskala možnosti za prehod reke. Prva patrolja se je vrnila brez uspeha, kajti štaba divizije ter 18. brigade že ni bilo več na Kolovratu. Štab brigade se je zavedal, da je za vsako ceno treba še to noč preiti na levi breg, kajti v nasprotnem primeru ji je grozilo uničenje. Ker na štab divizije ni bilo več računati, se je morala brigada prebiti samostojno. Najbližja pot je vodila proti Banjšicam, in sicer nekje med Sv. Lucijo (Most na Soči) in Kanalom, seveda južno od akumulacijskega jezera. Borce je zeblo in stiskali so se v stajah in hišah, kjer so med drugim našli še dva razmesarjena soborca iz patrolje 2. bataljona, ki je prejšnjo noč na tem območju preiskovala teren in so ju Nemci ujeli. Načelnik štaba Darko Derenda je medtem s pomočjo prebivalcev in svoje specialke le odkril majhno stezo, ki je prek strmega pobočja vodila k reki med naseljema Gomila in Podsela. Štab brigade se je odločil, da je treba izkoristiti to možnost in brigada se je takoj odpravila na pot. Do Gomile ni bilo težav, tam so poskrili težko orožje, ki bi jih naprej oviralo, konje in mule pa so oddali kmetom. Tu je brigada dobila tudi vodiča. Prvi je k reki krenil 1. bataljon, ki je imel nalogo ob glavni cesti postaviti bočno zaščito, 2. bataljon pa je imel enako nalogo na levem bregu Soče, ko bi ga pač dosegel. Nadaljnja pot do reke je bila silno težavna, saj je bila to dejansko le strma grapa, silno je drselo in med borci je bilo mnogo padcev. Nato so prešli cesto in stopili v vodo. Proti pričakovanju je bila ta zelo globoka in je nato še stalno naraščala. Očitno je bilo, da je okupator skušal enotam preprečiti prehod reke tudi tako, da je izpustil vodo iz akumulacijskega jezera. Borci so morali dobro pritegniti opremo in orožje, nekateri so se celo slekli, nato pa se po skupinah prijeli za roke in pasove ter skušali prebresti oziroma preplavati deročo vodo.

Prehod je bil zelo težaven, precej borcev, posebno neplavalcev se ni upalo v vodo, tako da je bilo potrebno mnogo prigovarjanja ter pomoči s strani nekaterih požrtvovalnih borcev in komandantov, da so tvegali vstop v vodo. Nekaj borcev je pri tem tudi utonilo. Prehod se je vlekel, saj se je začel okoli 1 ure po polnoči, ob 4. uri zjutraj pa še ni bil končan. Zaseda v smeri proti Tolminu je že sporočala, da se od njene strani sliši hrup motorjev in tankov. Zato so zadnje skupine šle čez vodo hitreje in ko so prispele na levi breg še zaščitne zasede ter se povzpele na pobočje nad tunelom železniške proge, je v bližino mostišča res prišlo nekaj sovražnih lahkih tankov, toda bili so že prepozni. Ko se je nato zdanilo, se je kolona mokrih, zledenelih in izmučenih borcev sopihajoče vzpenjala proti Tolminskemu Lomu. Pogled nanje je bil strašen, toda izkazovali so neizmerno voljo in življenjsko moč. Ko je komandant brigade v vasi dohitel kurirje in zaščitni vod ter jih vprašal po morali, je bil odgovor enoglasen, da je dobra, nato pa so še zapeli partizansko koračnico! Prebivalci Loma so borce presenečeno a prijazno sprejeli medse, v domovih so zakurili, borci so se sušili in okrepčali. Nato so nadaljevali s pohodom ter pozno popoldne prispeli v Kal nad Kanalom. Tam so bili terenski delavci že pripravljeni ter so jih v vaški mlekarni sprejeli s toplo hrano.¹³²

Glavnini 19. brigade se ob umiku iz Srednjega nista mogli pridružiti izpostavljeni 2. in 4. četa 1. bataljona. Ko se je znočilo, sta se zato odločili za samostojen preboj čez Sočo. Borce, bilo jih je med 120 in 130, sta vodila Edo Kodrič in Andrej Renar - Drejček. Ker so tedaj imeli Nemce že za hrbtom, so se odločili, da bodo s prehodom reke poizkusili bolj južno in sicer med Kanalom in železniškim mostom čez Sočo. Naprej so poslali izvidnico, se neopaženo spustili do naselja Nekovo, kjer so se okrepčali, nato pa so po grapi hudournika prišli do Soče prav pod železniškim mostom. Za prehod same reke so izkoristili senco mostu. Ravno v času njihovega prehoda je Soča začela naraščati in je tudi tu odnesla nekaj borcev. Na levem bregu so najprej premagali strmo skalo, nato so šli čez cesto Bodrež - Kanal, ob 5. uri zjutraj pa so bili že na Kanalskem vrhu, kjer so se najedli. Nato so šli na Banjšice, kjer jih je sprejela mladina, borci pa so nato šli po hišah počivat. Četi sta se brigadi pridružili 22. februarja na Vrhovcu.¹³³

Ob tem so se čez Sočo samostojno prebijale tudi druge manjše skupine borcev 19. brigade. Omeniti je treba npr. moštva težkih strojnic iz 3. bataljona, ki so imela položaje pri pokopališču na Srednjem ter so ščitile umik 1. in 3. bataljona. Ko je sovražnik že prodril v vas, so se z orožjem vred umaknila v dolino Idrije, vendar so se ta moštva zaradi teme razbila na manjše skupine in posameznike. Ti borci so strojnice poskrili ter se v naslednjih dneh ob pomoči prebivalstva prebili na levi breg Soče. Sovražne kolone so sicer še dva dni križarile po Kanalskem Kolovratu, vendar so teren pregledovale le površno, 21. februarja pa so se nato spustile v dolino, zato je lahko štab brigade že kmalu na desni breg poslal spremljevalno četo, ki je poiskala skrito težko orožje ter prevzela mule in konje od kmetov. Vse to je v noči na 25. februar pripeljala nazaj ter brez težav prispela na Vrhovec.¹³⁴

Tudi štab divizije ter štab 18. brigade sta po zmagovitem boju na Kolovratu skušala čim prej preučiti možnosti za takojšen prehod čez Sočo. Štab divizije je že tekom dneva izdal 18. brigadi povelje, da pošlje močno izvidnico v dolino Soče z nalogo, da temeljito razišče položaj, ugotovi nemške zasede, najde najprimernejše mesto za prehod in izbere mesta za levo in desno pobočnico ob nameravnem prehodu ter o vseh dogodkih in spremembah pošilja stalna poročila obema štaboma.^{134a} Štab brigade je nato poslal izvidniško patroljo 6 partizanov s strojnico proti vasi Kamno, da bi tam poizvedeli, kako je s prehodom čez reko. Patrolja je nemoteno prispela v vas, a ko se je vračala na desni breg, je ugotovila, da sovražnik ob cesti Kobarid—Tolmin oblikuje zaporno črto. Kamioni so vozili vojake ter na vsakih 100 m puščali zasede, da bi preprečile umik partizanov na Tolminsko. Patrolja si je razporeditev teh zased dobro ogledala ter nato o položaju poročala štabu brigade, ki je tedaj bil že v vasi Foni. Oba štaba sta kljub zasedam sklenila, da se bodo prav na tem mestu prebili čez Sočo, tudi z napadom, če bo ta potreben. Za preboj je bil izbran odsek med vasema Kamno in Volarje, 500 m niže od mostu pri Kamnem, kjer je imela reka plitko dno, pa tudi bregovi so bili primerni za prehod konj, ki so jih podnevi zaplenili na Kolovratu. 2. bataljon na čelu s politikomisarjem brigade je bil določen, da še ostane na tem območju ter spravi na varno 9 hudih ranjencev, medtem ko so se ostale enote pripravile za prehod reke že

v tej noči. V dolino so poslali še nove patrolje, ki so opazovale morebitne premike sovražnika, za prehod pa so določili 2. uro zjutraj 20. februarja. Noč je bila mirna in ni bilo nobenih premikov. Partizani so se v koloni približali Soči, spredaj pa je šla jurišna skupina, sestavljena iz prostovoljcev. Ta se je pri seniku vrgla na sovražno zasedo ter kmalu neslišno opravila z dremajočimi vojaki. 2 sta bila ubita, eden ujet, ostali pa so brez strela pobegnili v noč. Sovražna zapora je bila brez dvoma prešibka in preplitva ter v nobenem primeru ne bi mogla preprečiti preboja brigade. Ta je po načrtu prodirala dalje in ko je predhodnica zasedla oba bregova reke, jo je srečno prebredla. Šele konji so povzročili nekaj ropota in so nato sosednje sovražne zasede odprle ogenj, ki pa seveda ni nikogar zadel. Nato je čez reko krenila tudi zaščitnica in prehod je bil končan. Borci so bili mokri in zmrznjeni, a na dolgi poti do vasi Krn so se že odtajali. V vasi so se zavarovali proti Kobaridu in Tolminu, ostali pa so prišli do zasluženega počitka. Nato so intendanti, kuharji in ljubeznivi domačini pripravili toplo hrano, ki je prejšnjega dne zaradi bojev niso imeli. Že zvečer 20. februarja je brigada pripravila miting, ki so ga vaščani spremljali z občudovanjem, ko so poslušali vesti o bojih v Beneški Sloveniji.

2. bataljon 18. brigade, ki je ostal na Kolovratu, je imel tvegano, a humano nalogo, da 9 hudih ranjencev odda v bolnišnico. Po terenu so križarile nemške kolone, ki so iskale partizane ter bi lahko naletete na bataljon, ki je bil prešibak, da bi se lahko resno upiral. Ranjence je moral prenesti do določene javke, kjer bi jih prevzeli bolničarji iz bolnišnice. V vasi Kraj so borci napravili nosila, nato pa pod vodstvom vodiča — domačina iz Kambreškega ob mraku krenili čez Gornji Tarbilj in potem po strmini v dolino Idrije do Mlina, kjer je bila javka bolnišnice. Teren je bil zelo težaven, zelo je drselo in borci so že obupavali, saj so se čutili osamljene sredi sovražnih kolon, a jih je politikomisar hrabil, da se bodo gotovo prebili, saj on zelo dobro pozna teren. Na javki so ranjence prevzeli bolničarji. Tu so se borci oddahnili, nekaj pojedli ter nato, še preden se je zdanilo, krenili dalje, da ne bi izdali bolnišnice. Šli so čez Srednje, Pušno in dalje v Volčanske Rute, nato nad Volčami na Veliki Špik (kota 726). Tu so prebili noč, ob tem pa si še organizirali hrano od terencev v Čiginju. Čez dan so s tega položaja opazovali številne sovražnikove ko-

Na Srednjem v Beneški Sloveniji je še po 39 letih vidna sled topovskega strela na hiši sredi vasi. V tej vasi je pred bojem med pohodom v Beneško Slovenijo počival 3. bataljon Kosovelove

lone na vseh straneh, ki so obkoljevale in preiskovale območje borb prejšnjega dne. Sovražnik je izvajal zadnjo fazo operacije »Alpenrose«, vendar je tega dne udarjal v prazno, kajti partizanov na tem območju z redkimi posameznimi izjemami ni bilo več. Bataljona sovražnik na Špiku ni vznemirjal. Zvečer 20. februarja so prekoračili Sočo južno od mosta pri Volarjih ter šli čez Mrzli vrh na planino Pretovč. Bataljon se je tu zavaroval proti Tolminu, na štab brigade v Krn pa je poslal patroljo. Z njo je odšel tudi politkomisar brigade, da bi poročal o uspešno opravljeni nalogi.¹³⁵

Bataljon je omenjenih 9 ranjencev oddal bolnišnici Arnoš, ki je bila tedaj v Mlinu. Februarja 1944 sta bili na desnem bregu Soče le dve bolnišnici, v bistvu dve pomožni zakonspirirani postojanki. Prva je nastala že po novembrski ofenzivi na Srednjem in se je po svoji bolničarki imenovala SVPB »Lidija«. Sprva je bila v zaselku Potravno, nato pa v Mlinu. Ko je sem prišla 30. divizija, so pa že pričeli postavljati dve novi baraki pri Bizjakih pod Vogrinki, kamor so jo nameravali preseliti. 14. februarja so Nemci v Potravnem skoraj ujeli divizijskega sanitetnega referenta Franca Bidovca ter referenta 17. brigade Ernesta Berketa.

Oba sta uspela pobegniti, a sta bila poškodovana. Lidija je bolnišnico takoj preselila, najprej na Fone, nato pa v novo barako v Bizjake. V to bolnišnico so že spravili nekaj ranjencev 30. divizije, ko se je borila v bližini. V Breginjskem kotu je v času, ko se je tam zadrževala 18. brigada, njen sanitetni referent Jastreb organiziral še drugi manjši bolniški oddelek, v katerem sta bolničarja Milenko Vodopivec in Valerija Žigon prevzela okoli 20 ranjencev. Nahajal se je nad Robediščem. Obe postojanki sta se imenovali Arnoš I in II, upravljal pa ju je že omenjeni Ernest Berké. Čez približno mesec dni so Nemci obe bolnišnici napadli. Bolničarko Valerijo so ujeli, izrabili ter jo nedaleč od Podbele zverinsko umorili. Pobili so tudi nekaj ranjencev, večina pa se je rešila.¹³⁶

OCENE IN REZULTATI POHODA 30. DIVIZIJE

Vsekakor lahko pohod 30. divizije na desni breg Soče ter predvsem v Beneško Slovenijo ocenimo za uspešen. V tem so si bili edini tudi takratni ocenjevalci, pri čemer posebej izstopajo ugodne ocene štaba 9. korpusa. Le-ta je seveda bil tudi najbolj pristojen za dajanje kvalificirane ocene, saj je sodeloval pri načrtovanju in pripravah na pohod in rezultati so zadevali položaj na delu operacijskega območja korpusa. Že same številke, s katerimi lahko ilustriramo tako trditev, so dovolj zgovorne. Glede dolžine pohoda je težko dati natančne podatke, ker do podrobnosti vsi premiki ne morejo biti upoštevani, toda v grobem lahko rečemo, da je divizija in posebej še posamezne brigade napravila okrog 200 km dolgo pot. Ta pot je bila napravljena v zimskih pogojih, snega sicer ni bilo veliko, je pa med pohodom občasno padal, bile pa so nizke temperature, saj poročila večkrat omenjajo -15°C . Teren je bil za tak daljši pohod zelo težaven. Poln je dolin in grap, ki jih je bilo potrebno prečkati, veliko hribov in vzpetin, čez katere je bilo treba iti. Posebej je treba izdvojiti dvakratni prehod rek Soče in Nadiže, kar ni pomenilo le fizičnega napora, povezanega z mokroto in zmrzovanjem z nevarnostjo utopitve, temveč tudi psihološko bariero, povezano s tveganjem, kar je veljalo posebej za prehod Soče, kjer sta tekli vzporedno še cesta in železnica, ki so ju varovale številne sovražne postojanke. Prehode je bilo treba opr-

viti v neposredni bližini teh postojank. 19. brigada je morala Sočo prebresti celo štirikrat.

Pred divizijo so bile na pohodu številne in povsem konkretne naloge. Te lahko razdelimo v tiste povsem vojaškega značaja, poleg tega pa je imela tudi politično-propagandne naloge, oboje pa so bile v danem položaju prav tesno povezane. Če odštejemo frontalne boje v ofenzivi 19. februarja, je divizija v času pohoda vodila 13 bitk oziroma spopadov s sovražnikom. Od tega jih je bilo šest defenzivnega značaja, se pravi, da so se divizijske enote branile pred nenadnimi in povečini šibkejšimi sovražnimi napadi. Drugih sedem akcij je bilo izrazito ofenzivnih, ko je divizija načrtno napadala sovražnikove kolone, transporte, oziroma postojanke. Dva ali trije izmed teh napadov so bili izrazito partizanskega značaja v obliki zased, ki so čakale na prihod sovražnikovih kolon. Poleg tega je bilo več akcij, ki so jih naredile pionirsko-minerske skupine, in sicer na železniško progo, ceste in mostove. Kot povsem ali v precejšnji meri neuspelo lahko ocenimo le akcijo 19. brigade oziroma njenega 3. bataljona 13. februarja pri Kamnem, ko je o izidu boja odločila slaba izbira položajev in pa nepričakovano gibanje sovražnika tam, kjer ga partizani niso pričakovali. Delno uspešen je bil tudi napad na postojanko v Fojdi, ki je bil seveda zaradi izpostavljene lege tudi zelo tvegan. Je pa ravno zaradi tega ta napad izredno učinkoval v političnem in propagandnem smislu, saj je pričal o aktivnosti partizanov prav na meji slovenskega narodnostnega prostora. Vse ostale akcije so bile izredno uspešne, pri čemer bi posebej izdvojili napada na postojanko Pri Mostu ter na sovražnikovo kolono pri Stupici. Posebno poglavje predstavlja seveda ofenziva 19. februarja, ko je divizija sprejela obrambni boj s sovražnikom, ki jo je obkolil. Brigade so se bile prisiljene bojevati ločeno, naletele pa so tudi na različno močne sovražne sile. Tako je 18. brigada lahko dosegla popolno zmago, 19. brigada v bistvu tudi, čeprav se je nato morala umakniti, saj je bil sovražnik premočan, le 17. brigada je bila razbita in lahko do neke mere smatramo, da je bila premagana. Toda glede na celotni odnos sil in glede na cilj sovražnika, da divizijo razbije ter ji prepreči prehod čez Sočo, je bila divizija zmagovalka, saj je kljub izgubam preprečila sovražnikove namene. Manevriranje brigad je bilo večje in dobro izvedeno. Deli divizije, ki so dalj časa delovali ločeno, so si ne-

posredno ali pa vsaj taktično pomagali, kar je predstavljalo bistven napredek v primerjavi s pohodom dveh brigad v Beneško Slovenijo spomladi 1943. Vse tri brigade so tokrat delovale v skladu s splošnim načrtom in so se v glavnem v noči na 20. februar umaknile na levi breg Soče.

Ker je divizija imela poleg vojaških nalog tudi še druge, predvsem politične cilje, se seveda ni mogla in ni hotela spuščati v številnejše ofenzivne akcije, ki jih je bila brez dvoma sposobna izvesti. Načrtovala je edino še napad na Kobarid, kar pa je zaradi nesrečnih okoliščin opustila. Kljub temu je imela kar precej spopadov s sovražnikom. Intenzivnost teh bojev je kulminirala z ofenzivo 19. februarja, pogosti manjši spopadi pa so bili tudi v prvih dneh pohoda. Vmes je posebej glavnina divizije imela dosti časa za politično in propagandno delovanje med prebivalstvom Beneške Slovenije. Kljub temu so ti boji zahtevali kar precej žrtev. V celoti je 30. divizija na tem pohodu imela 102 padla, 117 ranjenih, 286 razhajkanih ter nekaj ujetih.^{136a} Poleg tega je bilo še 27 pogrešanih, ki jih lahko štejemo za izgubljene. To ni bil slučaj s t.i. razhajkanci, saj so se v naslednjih dneh in tednih povečini vrnil v svoje enote ali pa so se priključili partizanom drugod.¹³⁷ Seveda je tudi večina ranjencev pozneje ozdravela ter so bile izgube stvarno še manjše. Glede sovražnikovih izgub imamo na razpolago samo partizanska poročila, ki se med seboj nekoliko razlikujejo. Kot najvišje ocene sovražnih izgub se navajajo številke o 558 padlih, 298 ranjenih ter 17 ujetih. Te številke so zbir posameznih poročil za boje brigad in bataljonov, ki pa vsak zase niso stoo odstotno preverjena in zato ne gre verjeti tudi temu skupnemu številu. Verjetno so številke previsoke, kar seveda ne velja za ujete, kar ni bil problem preveriti. Le redko pa je bilo mogoče ugotoviti pravo in natančno število padlih in ranjenih sovražnikov. Bolj zanesljivi so zaradi svojega značaja podatki o rušenjih objektov in pa o plenu. Glede prvega lahko ugotovimo, da so enote 30. divizije uničile eno sovražno postojanko in do neke mere tudi drugo, uničile 5 kamionov, porušile 5 mostov, 20 m proge ter 450 m ceste. Glede plena poročila govore o dveh minometih, šestih težkih in šestih lahkih strojnicah, 54 puškah, 12 brzostrelkah, 14 pištolah, 220 bombah, 35 zabojih streliva, 35 konjih oziroma mulah ter še o različni opremi, obleki in hrani. Plen je bil torej kar obilen, pri čemer večji del pride na 17. in 18. brigado,

medtem ko je imela 19. brigada manj plena zaradi zelo težkih bojev.

V trenutku, ko je divizija spet prišla na levi breg Soče, so njene izgube znašale kar 539 mož. Glede na zadnje natančno številčno stanje brigad iz januarja 1944, ki ga poznamo, znaša to kar 23,7%. Dejanski odstotek je verjetno nekoliko nižji, ker so se brigade v 2. polovici januarja pred pohodom nekoliko okrepile, upoštevali pa nismo še novomobilizirancev, ki so se divizijskim enotam pridružili v teku samega pohoda. Če pa potem upoštevamo še dejstvo, da je večina ranjencev ozdravela ter da so se razhajkanci vrnili v svoje ali pa druge enote, potem so pa realne izgube še veliko manjše, niti ne dosegajo 10% številčnega stanja divizije pred začetkom pohoda. Daleč največje izgube je imela 19. brigada, predvsem po zaslugi težkih borb in pa velikega števila razhajkanih. Na drugem polu je 18. brigada, ki je imela komaj 8 padlih ter 17 ranjenih. Poleg tega moramo dodati, da niso znane izgube podoficirske šole, ki se je tudi udeleževala bojev, niti niso znane morebitne izgube enot, ki so bile podrejene divizijskemu štabu. Štab 9. korpusa je izgube divizije ocenjeval kot velike, posebej še zato, ker mobilizacija med pohodom ni uspevala ter je številčno stanje divizije zelo padlo. Posebej je izpostavil tudi dejstvo, da je divizija imela velike izgube v bataljonskih kadrih, saj je bilo skoraj tretjina komandantov, politkomisarjev itd. ranjenih ali padlih.¹³⁸

Ena izmed važnih nalog, s katerimi je bila 30. divizija poslana v Brda in Beneško Slovenijo, je bila mobilizacija. Toda že v teku samega pohoda se je pokazalo, da to ne bo lahka naloga oziroma, da je sploh ne bo mogoče izvršiti. Politični položaj ter narodnostna in borbena osveščenost tamkajšnjega prebivalstva je bila kljub vsemu še na preniški stopnji, da bi se tu lahko izvajala mobilizacija na tak način, kot se je drugod po Primorskem in po Sloveniji, se pravi, da bi sodelovanje v NOV razglasili za dolžnost vsakega Slovenca ter bi potem mobilizacijo izvajali prisilno. Problem je bil ravno v tem, da narodnoosvobodilno gibanje še ni bilo na takšni stopnji, da bi se Beneški Slovenci čutili tako povezani z ostalimi Slovenci in z njihovim narodnoosvobodilnim bojem, da bi čutili, da je vstop v NOV tudi njihova dolžnost. Položaj se je sicer izboljševal prav po zaslugi političnega dela 30. divizije in njenih vojaških uspehov med pohodom, vendar je štab divizije pravilno

presodil, da je za splošno mobilizacijo še prezgodaj in da je treba priti do tega s postopnim, predvsem stalnim političnim delom, kar je bila naloga političnih organizacij na terenu, predvsem pa Briško-beneškega odreda. Zato je štab divizije vztrajal, naj se izvaja mobilizacija zgolj na prostovoljni osnovi. Na območju Beneške Slovenije je bilo zato med pohodom le nekaj novomobilizirancev, nekaj več pa v Breginjskem kotu ter v Brdih. Partijski svet 30. divizije, ki je skrbno spremljal položaj v Beneški Sloveniji in Brdih je enostavno ugotovil, da »mobilizacija v Benečiji ni bila možna«. Po njegovem mnenju pa ni uspela niti v Brdih, in sicer zato, »ker so ljudje teden dni prej vedeli, da pridemo preko in da bomo mobilizirali in ker so mnogi terenci posebno v južnih Brdih sabotirali mobilizacijo«. ¹³⁹ Štab 9. korpusa je zato že med pohodom divizije ugotavljal, da mobilizacija verjetno ne bo uspela ter je deloma za to krivil tudi premajhno energičnost štaba divizije. V tem smislu je tudi poročal Glavnemu štabu NOV in POS, hkrati pa ga ni natančno obvestil o vzrokih neizvršene mobilizacije. Zato je Glavni štab vsaj v začetku vztrajal pri stališčih, da je mobilizacijo treba izvesti ter izražal začudenje, zakaj ni bila izvršena. ¹⁴⁰ Kakorkoli že, ostaja dejstvo, da je štab divizije ravnal pravilno, ko ni vztrajal na mobilizaciji vseh zavezancev. Le-to bi sicer lahko izvedel, toda ta bi povzročila več škode kot koristi, mobiliziranci bi spet bežali domov, hkrati pa bi s tem porušili tisti politični kapital, ki ga je divizija ustvarila v Beneški Sloveniji in drugod med pohodom.

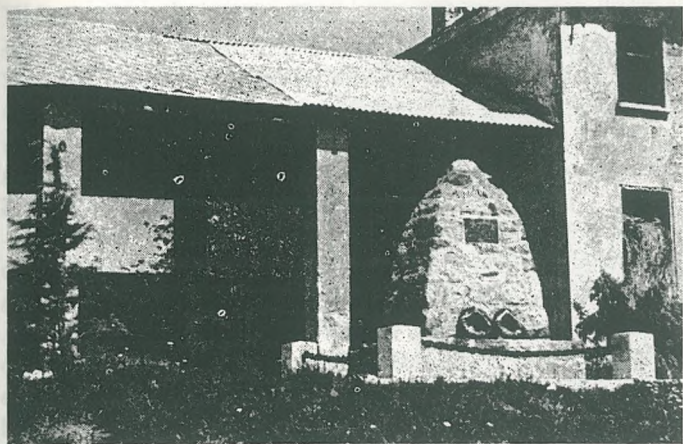
Štab 9. korpusa pa je zelo visoko ocenil vojaško taktiko, ki jo je med pohodom izvajala divizija oziroma njen štab. V poročilih Glavnemu štabu se kar vrstijo pohvale glede vseh vidikov vojaškega udejstvovanja divizije in njenih enot. Posebej je bila izpostavljena taktika stalnega menjavanja položajev celotne divizije in brigad, tako da sovražnik ni prišel do priložnosti, da bi divizijo napadel na nekem zaključenem prostoru, če seveda izvamemo ofenzivo na koncu pohoda, ko je uporabil veliko večje sile. Štab divizije je sam pokazal veliko iniciativnost, podobno pa velja tudi za brigadne in celo za bataljonske štabe. Zato so bile vse defenzivne akcije vodene in zaključene s popolnim uspehom. Enote so pokazale veliko udarnost, vodstvo enot pa hiter refleks, posebej pa še smisel za medsebojno sodelovanje, tako da so bili protinapadi hitro in uspešno

izvedeni. Poleg tega je štab pohvalil tudi uspešno rušenje objektov ter komunikacij kot tudi uspešno uporabo težkega orožja. Enote so napredovale tudi v pogledu službe zavarovanja in obveščanja, saj je med pohodom v bistvu razen ene izjeme enote niso doživele presenečenja s strani sovražnika. Vendar bi bila lahko obveščevalna služba bolj učinkovita, pa tudi pri uporabi sredstev za zvezo so se pokazale določene pomanjkljivosti. Širše izvidovanje je bilo slabo, taktično pa dobro. Tudi v zvezi s prehrano ni bilo vse dovolj dobro organizirano. Bataljoni so v borbah drug drugega dopolnjevali in tako so brigade že postale kompaktne celote. Pri tem je prišla do izraza izvežbanost kadrov ter izkušnost borcev. Tudi ob ofenzivi ob koncu pohoda je štab divizije pokazal preudarnost ter svoj vpliv na enote, ki so delovale po vnaprej izdelanem načrtu, nato držale svoje položaje do noči ter potem izvršile prehod Soče v razmeroma velikem redu in ne prevelikimi izgubami. V vsem so partizanske enote pokazale nadmoč nad taktiko sovražnika, ki je v teku pohoda le-to spremenil, a se je končno moral zanašati le na veliko številčno premoč, a niti ta mu ni pomagala k zmagi nad 30. divizijo. Štab korpusa je pohvalil tudi posamezne brigade, posebej še 18. brigado, ki je po njegovem postala »zelo pokretna, moralno in borbena na največji višini«, 19. brigada pa se je izkazala v borbah 19. februarja. 18. brigada je prekašala vse druge v okviru 9. korpusa in prisotni »Titovi oficirji« na Primorskem so ocenili, da je popolnoma enakovredna brigadam iz proletarskih divizij. Zato je štab korpusa predlagal, da ji Glavni štab dodeli naziv »udarna«. ¹⁴¹ Pohod je bil tudi bogata šola za borce in kadre. Iz njih je izginil strah pred suverenostjo nemške vojske ter njeno oborožitvijo z letalstvom vred. Divizija je postala še uspešnejša pri izvajanju nalog, ki jih je zahtevala dokončna zmaga nad okupatorjem. ^{141a}

Izredno važne so bile politične naloge 30. divizije v Beneški Sloveniji. S svojo prisotnostjo in izgledom, z vojaškimi uspehi ter s svojim politično-propagandnim delom je morala popraviti slab položaj, ki je tod nastal po sovražnikovi ofenzivi jeseni 1943, morala je pridobiti simpatije in naklonjenost prebivalstva ter ga pritegniti k borbi proti nacizmu in fašizmu ter za svobodo slovenskega naroda. Poživiti, če že ne prebuditi, je bilo potrebno narodno zavest ter skušati omogočiti »da dobi sklep AVNOJ-a o pri-

ključitvi Beneške Slovenije novi Jugoslaviji realno osnovo«. ¹⁴² Rečemo lahko, da je bila divizija tudi v tem pogledu izredno uspešna. Že poročila, ki so jih enote pošiljale med samim pohodom, posebno pa potem poročila 9. korpusa, partijskih organov ipd. govore o popolnem uspehu. Partizanom je že s samo svojo prisotnostjo uspelo ovreči protipartizansko in protislovensko propagando italijanskih fašistov in iredentistov, še toliko večji učinek pa so potem imele partizanske zmage, ko je prebivalstvo na lastne oči videlo Nemce bežati pred partizani. Divizijske enote so s temi zmagami, z discipliniranostjo in pravilnim odnosom do ljudi vzbujale občudovanje in navdušenje. To je okrepilo tudi intenzivno in neprestano politično-propagandno delo, ki so ga izvajali politkomisarji, propagandisti, kulturniki itd. na številnih mitingih, konferencah ter neposrednih stikih s prebivalstvom. Glas o diviziji, o njenih borcih ter njihovih uspehih se je širil po beneških in drugih vaseh, tudi v tistih, kamor partizani niso prispeli. Tako je te vrste prepričevanje vsaj doseglo veliko večino beneškega prebivalstva in velik del le-tega tudi prepričalo, vsekakor pa gotovo tiste najbolj razgledane in pogumne posameznike med njimi. ¹⁴³ Izgubili so strah pred Nemci in pred seboj so zagledali jasnejšo perspektivo v povezavi z narodnoosvobodilnim bojem slovenskega naroda. Med ljudmi se je pričela krhati nevera v zmago partizanov in ti so bili vse bolj gostoljubno sprejeti, kazale so se vse večje simpatije zanje. Na kratko lahko rečemo, da je ta pohod prispeval k dvigu narodne zavesti tamkajšnjega prebivalstva. Neposreden učinek je bil, da so se mnogi pridružili narodnoosvobodilnemu gibanju, sprva ne še kot partizani, pač pa kot pristaši, kot aktivisti OF na terenu, ki so delovali tudi po umiku partizanskih enot. Tudi ropanja in bombardiranja s strani sovražnika tega osnovnega razpoloženja niso več spremenila. Zato mogoče ni pretirana ocena, da »ta pohod v Benečijo je bil v tem zgodovinskega pomena za bodoče sožitje vseh Slovencev«. Štab 9. korpusa pa je v enem izmed svojih poročil celo zagotovil, da so rezultati pohoda taki, da je teren popolnoma pripravljen za delo Briško-beneškega odreda in mobilizacijo vseh sil! ¹⁴⁴

Nemški okupator je s svojo odločno reakcijo pokazal, da je zelo občutljiv na dalj časa trajajoči pojav velikih partizanskih enot v Beneški Sloveniji, v Brdih ter na sosed-

Spomenik na Srednjem

Napis na plošči: »V tem kraju je dne 22. II. 1944
v borbi proti okupatorju dalo svoja mlada življenja
23 borcev.

22. 7. 1952, Zveza borcev Kambreško«

njih ozemljih. To območje je zaradi Huminske železnice ocenjeval kot zelo pomembno, posebej za preskrbo svoje fronte v Italiji. S tega vidika se kaže velik pomen pohoda 30. divizije tudi v mednarodnem pogledu. Poleg tega okupatorju ni bilo vseeno, kako bo reagiralo italijansko in furlansko prebivalstvo v soseščini. Dejansko je pohod pomenil veliko spodbudo za italijansko odporniško gibanje, sprva seveda predvsem v moralnem pogledu. Politkomisar 9. korpusa Janez Hribar je že sredi marca 1944 ugotavljal, da o uspehih 30. divizije »govori vsa severna Italija in to z največjim navdušenjem, kjer stavlja civilno prebivalstvo slovenske partizane za vzgled italijanskim«. ¹⁴⁵ Na furlansko odporniško gibanje je pohod vplival še sam po sebi kot zgled uspešnosti oborožene borbe proti okupatorju. V naslednjem obdobju, ko se je tudi v Brdih in Beneški Sloveniji bolj razvilo narodnoosvobodilno gibanje, pa je lahko le-to nudilo tudi konkretno pomoč furlanskemu gibanju. Kmalu so se ti borbeni stiki dveh sosednjih narodov še okrepili in nastajale so nove italijanske partizanske enote. Nastalo razpoloženje so italijanski funkcionarji izkoristili ter oblikovali partizanske brigade. Na vse to je seveda vplival tudi razvoj mednarodnih dogodkov, a vendar je največji vpliv imel položaj v neposredni soseščini.

Po odhodu divizije iz Beneške Slovenije je sovražnik sicer nekaj dni prebivalstvo še teroriziral, nato pa se je brez uspeha umaknil v svoja izhodišča in postojanke. V naslednjih tednih in mesecih se je na tem območju narodnoosvobodilno gibanje silovito razmahnilo. Terenski delavci so organizirali ljudi v OF, vzpostavljali odbore OF in drugih političnih organizacij v okviru gibanja. Pokrajinski komite KPS za Primorsko je okrepil partijski kader v Beneški Sloveniji ter s tem pospešil politično delo. Pospešilo se je tudi propagandno in kulturno delo, kjer se je v letu 1944 posebej izkazala kulturno-propagandna skupina 9. korpusa, ki je v Beneški Sloveniji izvedla kar štiri zelo uspešne turneje.¹⁴⁶ Prav posebno pomembne naloge pa so za razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na prostoru od Brd do Rezije stale pred Briško-beneškim odredom. Leta je bil po odhodu divizije na levi breg Soče edina partizanska enota in od njegovega delovanja, tako vojaškega kot političnega, je bil v veliki meri odvisen nadaljnji razvoj gibanja. Odred je v bistvu moral izkoristiti in nadalje razvijati rezultate, ki jih je že dosegla 30. divizija na svojem pohodu. Po postavitvi novega poveljstva je v naslednjih mesecih dejansko pokazal velike uspehe, saj je njegova številčna moč skokoma naraščala, tako da je postal tudi upoštevanja vredna vojaška sila. Štab odreda je formiral tudi posebno »benečansko četo«, ki je imela predvsem nalogo politično in propagandno delovati med beneškim prebivalstvom. Tako je v letu 1944 narodnoosvobodilno gibanje doseglo velik razmah in je lahko tudi njegova organiziranost zadobila večje in bolj trdne oblike. V Beneški Sloveniji je bilo tako oblikovano Beneško okrožje, od avgusta 1944 dalje pa dvojje okrajev — Zahodna in Vzhodna Benečija — v okviru Zapadnoprimorskega okrožja. Poleg tega so se konec septembra 1944 izvršile v nekaj volilnih enotah vzhodnega dela Beneške Slovenije tudi volitve v narodnoosvobodilne odbore. V vojaškem pogledu je po pohodu 30. divizije nastopil nekajmesečni premor, toda že v drugi polovici leta 1944 se je območje Beneške Slovenije spet intenzivno vključilo v narodnoosvobodilni boj. Tja se je avgusta napotila Gregorčičeva brigada ter do začetka novembra izvajala uspešno politično in vojaško dejavnost. Po njenem odhodu je štab 9. korpusa za območje zahodno od Soče ustanovil Operativni štab za zapadno Primorsko, ki je tu vodil narodnoosvobodilni boj vse do osvoboditve.

Njegovi štirje bataljoni, med katerimi gre omeniti posebej Beneški in Rezijski bataljon, so stalno napadali sovražnika z izrazito partizansko taktiko. Ob koncu vojne so nadzorovali večji del ozemlja Beneške Slovenije in Rezije. Skupaj z italijanskimi partizanskimi enotami so v okviru sklepnih operacij osvobodili celotno ozemlje do furlanske nižine in celo mesti Čedad in Videm.

Beneška Slovenija ob koncu vojne kljub intenzivnemu sodelovanju njenega prebivalstva v borbi proti fašizmu in nacizmu ni bila priključena matični domovini. Ostala je v okviru Italije, kjer se mora še vedno boriti za svoje najosnovnejše narodnostne pravice. Prav tradicija narodno-osvobodilnega boja in občutek povezanosti z ostalim slovenskim narodom danes Beneškim Slovencem utrjuje narodno zavest ter jim olajšuje vsakodnevni boj. Pomemben delež k tej tradiciji in narodni zavesti je prispeval tudi pohod 30. divizije NOV in POJ.

POVELJSTVA 30. DIVIZIJE IN NJENIH BRIGAD V ČASU POHODA V BENEŠKO SLOVENIJO

Štab 30. divizije

komandant: Albert Jakopič - Kajtimir
politkomisar: Vasja Kogej
pomočnik politkomisarja: Mirko Zlatnar
načelnik štaba: Nikola Vidačič

Štab 17. brigade »Simona Gregorčiča«

komandant: Vladimir Knežević - Volodja
namestnik komandanta: Đenadija Sreten
politkomisar: Ivan Mihevc (do 5. 2. 1944)
Mirko Bizjak (od 5. 2. 1944)
pomočnik politkomisarja: Ljubo Podlipec
načelnik štaba: Milenko Čakarevič

Štab 18. brigade »Bazoviške«

komandant: Gliša Raco
namestnik komandanta: Franc Uršič - Joško
politkomisar: Franc Črnugelj - Zorko
pomočnik politkomisarja: Jože Klun - Pavle (do 5. 2. 1944)
Stanko Muzlovič (od 5. 2. 1944)
načelnik štaba: Radivoje Perović - Pero

Štab 19. brigade »Srečka Kosovela«

komandant: Ivan Turšič - Iztok
namestnik komandanta: Anton Milič - Marko
politkomisar: Vladimir Bračič - Mirko (do 7. 2. 1944)
Lojze Švagan - Mika (od 7. 2. 1944)
pomočnik politkomisarja: Emil Peršič
načelnik štaba: Darko Derenda - Tine

Podoficirska šola 30. divizije

načelnik: Stanko Rupnik
politkomisar: Lojze Švagan - Mika (do 7. 2. 1944)
Vladimir Bračič - Mirko (od 7. 2. 1944)

OPOMBE

- 1) Beneška Slovenija. Ur. D. Feigel in V. Nanut, Gorica 1950; Marijan Breclj, Beneška Slovenija in Rezija. V: Ivan Trinko, Beneška Slovenija, Hajdmo v Rezijo. Celje 1980, str. 104—111.
- 2) Tone Ferenc, Primorska pred vseljudsko vstajo 1943. Ljubljana 1983, str. 407—414.
- 3) Tone Ferenc, Primorska pred vseljudsko vstajo 1943, str. 418.
- 4) Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (dalje: AIZDG), fasc. 533/II/2, poročilo Pokrajinskega komiteja (PK) KPS Centralnemu komiteju (CK) KPS 13. 1. 1944; poročilo Oblastnega komiteja KPS CK KPS 30. 5. 1944; fasc. 533/V/1, poročilo Okrožnega komiteja (OK) KPS za Brda PK KPS 9. 1. 1944; Zdravko Klanjšček: ustna izjava 27. 7. 1984.
- 5) Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945. Ljubljana 1976, str. 606—619.
- 6) AIZDG, fasc. 234b/III/3, dopis štaba 9. korpusa PK KPS 7. 1. 1944; fasc. 532/V/16, dopis PK KPS OK KPS za Zapadno Primorsko 19. 12. 1943.
- 7) AIZDG, fasc. 533/II/2, poročilo PK KPS CK KPS 13. 1. 1944.
- 8) AIZDG, fasc. 221/III/1, poročilo štaba 30. divizije štabu 9. korpusa 14. 3. 1944.
- 9) AIZDG, fasc. 283/II/1, povelje štaba 30. divizije brigadam 12. 2. 1944.
- 10) AIZDG, fasc. 73/I/1, poročilo obveščevalnega odseka štaba 9. korpusa obveščevalnemu oddelku Glavnega štaba (GŠ) NOV in POS 15. 1. 1944.
- 11) AIZDG, fasc. 535/II/1, dopis PK KPS štabu 9. korpusa 12. 1. 1944.
- 12) AIZDG, fasc. 220/II/2, dopis GŠ NOV in POS štabu 9. korpusa 18. 1. 1944.
- 13) Albert Jakopič - Kajtimir: ustna izjava 14. 9. 1983; AIZDG, fasc. 45/I.

- 14) Lado Ambrožič - Novljan: ustna izjava 5. 9. 1983.
- 15) Albert Jakopič - Kajtimir: pisna izjava 23. 7. 1984; Franc Črnugelj - Zorko: ustna izjava 13. 10. 1983; Franjo Bavec - Branko: ustna izjava 7. 10. 1983; AIZDG, fasc. 274/I/1.
- 16) AIZDG, fasc. 220/II/2, dopis GŠ NOV in POS štabu 9. korpusa 18. 1. 1944.
- 17) Lado Ambrožič - Novljan: ustna izjava 5. 9. 1983.
- 18) AIZDG, fasc. 220/II/2, poročilo štaba 9. korpusa GŠ NOV in POS 1. 2. 1944.
- 19) AIZDG, fasc. 223/I/1, poročilo namestnika politkomisarja 9. korpusa namestniku politkomisarja GŠ NOV in POS 1. 2. 1944.
- 20) AIZDG, fasc. 274a/IV/2, številčno stanje enot brigade »Simona Gregorčiča« 14. 1. 1944.
- 21) AIZDG, fasc. 283/II/1, povelje štaba 30. divizije o imenovanju bataljonskega kadra v 17. brigadi 7. 2. 1944.
- 22) AIZDG, fasc. 274a/IV/3, številčno stanje enot 18. brigade 24. 1. 1944.
- 23) Janko Volant: pisna izjava 30. 5. 1983; AIZDG, fasc. 289/II/7.
- 24) AIZDG, fasc. 224/I/4, poročilo štaba 9. korpusa GŠ NOV in POS 1. 2. 1944.
- 25) AIZDG, fasc. 232/II/2, poročilo obveščevalnega odseka štaba 9. korpusa obveščevalnemu oddelku GŠ NOV in POS 13. 1. 1944.
- 26) AIZDG, fasc. 274/II/9, dopis štaba 32. divizije upravniku divizijske bolnice 8. 1. 1944.
- 27) AIZDG, fasc. 535/II/1, dopis štaba 9. korpusa PK KPS 21. 1. 1944.
- 28) Franc Črnugelj - Zorko, Pohod 30. divizije na desni breg reke Soče in reke Nadiže na območje Briško-beneškega odreda (rokopis), str. 1.
- 29) AIZDG, fasc. 535/II/1, dopis štaba 9. korpusa PK KPS 26. 1. 1944.
- 30) Albert Jakopič - Kajtimir: ustna izjava 14. 9. 1983.
- 31) Franjo Bavec - Branko, Pohod 30. divizije v Brda in Beneško Slovenijo. TV-15, 3. 3. 1983.
- 32) Franc Črnugelj - Zorko, Pohod ..., str. 2.
- 33) AIZDG, fasc. 45/I, depeša štaba 9. korpusa GŠ NOV in POS 31. 1. 1944.
- 34) Radoslav Isaković - Rade, Kosovelova brigada. Ljubljana 1973 (dalje: Isaković, Kosovelova), str. 192—193; Pohod 30. divizije v Benečijo februarja 1944. Naša obramba 1969, št. 4.
- 35) Vladimir Bračič - Mirko: pisna izjava.
- 36) Isaković, Kosovelova, str. 194; Leto borb ob Soči, str. 31.
- 37) AIZDG, fasc. 221/III/1, poročilo politkomisarja Vasje

- Kogejja štabu 9. korpusa 14. 3. 1944.
- 38) Prav tam.
 - 39) Tugo Klasinc: pisna izjava 4. 10. 1983.
 - 40) AIZDG, fasc. 274/I/8, povelje štaba 32. divizije štaboma 17. in 18. brigade 20. 1. 1944; fasc. 274/II/7, povelje štaba 32. divizije komandi idrijskega vojnega področja 20. 1. 1944.
 - 41) Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI (dalje: Zbornik VI), knjiga 10, št. 183.
 - 42) Isaković, Kosovelova, str. 195; Vladimir Bračić - Mirko: pisna izjava.
 - 43) Franjo Bavec - Branko, Bazoviška brigada. Ljubljana 1970 (dalje: Bavec, Bazoviška), str. 174—175.
 - 44) Vladimir Bračić - Mirko: pisna izjava.
 - 45) Prav tam.
 - 46) AIZDG, fasc. 232/I/1, številčno stanje 162. divizije »turkestanske«, brez datuma; fasc. 274a/II/1, poročilo obveščevalnega odseka štaba 32. divizije obveščevalnemu odseku štaba 9. korpusa 16. 1. 1944.
 - 47) Tone Ferenc, Nemška policija v operacijski coni »Jadransko primorje« 1943—1945. Borec 1977, št. 1, str. 18.
 - 48) Isaković, Kosovelova, str. 196—198; Bavec, Bazoviška, str. 176; Bavec, Pohod ..., TV-15, 10. 3. 1983; Vladimir Bračić - Mirko: pisna izjava.
 - 49) Milovan Djurović: pisna izjava 26. 12. 1983.
 - 50) Zbornik VI, knjiga 12, št. 70.
 - 51) Bavec, Bazoviška, str. 178; Isaković, Kosovelova, str. 198—199.
 - 52) AIZDG, fasc. 579/III/5, poročilo 4. rajonskega komiteja KPS OK KPS za Brda 5. 2. 1944.
 - 53) Zbornik VI, knjiga 12, št. 70.
 - 54) AIZDG, fasc. 241/II/3 in 5, obveščevalni center 9. korpusa — načrt »sankvirinskega« mostu, brez datuma.
 - 55) Milovan Djurović: pisna izjava 26. 12. 1983. Postojanko je po vsej verjetnosti napadel 1. bataljon. Avtor tudi ni mogel ugotoviti imena ter tedanje funkcije Munjize, ki je postal komandant 1. bataljona šele pozneje.
 - 56) Zbornik VI, knjiga 11, št. 55.
 - 57) Isaković, Kosovelova, str. 199—200; Vladimir Bračić - Mirko: pisna izjava.
 - 58) Bavec, Bazoviška, str. 179; Zbornik VI, knjiga 11, št. 55.
 - 59) Isaković, Kosovelova, str. 201.
 - 60) AIZDG, fasc. 224/I/4, poročilo operativnega odseka štaba 9. korpusa operativnemu oddelku GŠ NOV in POS 14. 2. 1944.

- 61) Vladimir Bračič - Mirko: pisna izjava; AIZDG, fasc. 285/II/1.
- 62) AIZDG, fasc. 274/II/1, okrožnica štaba 30. divizije politkomisarjem 5. 2. 1944.
- 63) Prav tam.
- 64) Isaković, Kosovelova, str. 201; Bavec, Pohod ..., TV-15, 17. 3. 1983.
- 65) Bavec, Bazoviška, str. 180; AIZDG, fasc. 286/IV/4, poročilo štaba 18. brigade štabu 30. divizije 6. 2. 1944; The National Archives Washington (dalje: NAW), mikrofilm T-312, F-1640.
- 66) Franc Črnugelj - Zorko: ustna izjava 13. 10. 1983.
- 67) Isaković, Kosovelova, str. 201—202.
- 68) AIZDG, fasc. 283/II/1, povelje štaba 30. divizije štabom brigad 6. 2. 1944.
- 69) Prav tam.
- 70) AIZDG, fasc. 224/I/4, poročilo operativnega odseka štaba 9. korpusa operativnemu oddelku GŠ NOV in POS 14. 2. 1944; Zbornik VI, knjiga 12, št. 70.
- 71) Isaković, Kosovelova, str. 203; Vladimir Bračič - Mirko: pisna izjava.
- 71a) Albert Jakopič - Kajtimir: pisna izjava 23. 7. 1984.
- 72) Bavec, Bazoviška, str. 183.
- 73) AIZDG, fasc. 283/II/1, povelje štaba 30. divizije štabom brigad 7. 2. 1944.
- 74) Prav tam.
- 75) Pismo je bilo naslovljeno na P 35 — Soča v okolici Čadrga.
- 75a) Zdravko Klanjšček: ustna izjava 27. 7. 1984.
- 76) Isaković, Kosovelova, str. 205.
- 77) Isaković, Kosovelova, str. 206—207.
- 78) AIZDG, fasc. 575/II/21, dopis OK KPS za Tolminsko štabu 30. divizije 16. 2. 1944.
- 79) AIZDG, fasc. 283/II/1, povelje štaba 30. divizije štabom brigad 7. 2. 1944.
- 80) Jože Koren, Pohod v Benečijo. Matajur, 7. 3. 1944; Bavec, Bazoviška, str. 181.
- 81) AIZDG, fasc. 274/I/10, povelje štaba 30. divizije štabu 18. brigade 9. 2. 1944.
- 82) Jože Koren, Pohod v Benečijo. Matajur, 7. 3. 1944.
- 83) AIZDG, fasc. 575/II/11, poročilo 3. rajonskega komiteja KPS OK KPS za Tolminsko 16. 2. 1944.
- 84) Franc Črnugelj - Zorko: ustna izjava 13. 10. 1983.
- 85) Tugo Klasinc: pisna izjava 4. 10. 1983; Jožko Ošnjak, Pod Matajurjem. Ljubljana 1970, str. 227.
- 85a) Albert Jakopič - Kajtimir: pisna izjava 23. 7. 1984.
- 86) Tedaj je 17. brigadi dodeljena tudi divizijska zaščitna četa.

- 87) Zbornik VI, knjiga 11, št. 103; Tugo Klasinc: pisna izjava 4. 10. 1983.
- 88) Zbornik VI, knjiga 11, št. 103.
- 89) Bavec, Bazoviška, str. 182; Milovan Djurović: pisna izjava 26. 12. 1983.
- 90) Franjo Bavec - Branko, Tridesetletnica pohoda 30. divizije v Slovensko Benečijo (rokopis), str. 14.
- 91) Milorad Bogojević - Jastreb: pisna izjava 31. 12. 1983.
- 92) Mira Kranjc - Marica: pisna izjava.
- 93) Drago Košmrlj: pisna izjava.
- 94) Franc Črnugelj-Zorko: ustna izjava 13. 10. 1983.
- 95) Bavec, Bazoviška, str. 182; Drago Košmrlj: pisna izjava.
- 96) AIZDG, fasc. 220/II/21, poročilo štaba 9. korpusa GŠ NOV in POS 15. 2. 1944.
- 97) AIZDG, fasc. 274/I/8, povelje štaba 30. divizije štaboma 17. in 18. brigade 11. 2. 1944. Po mnenju štaba divizije naj bi zmeraj imeli s seboj 50 kg razstreliva.
- 98) AIZDG, fasc. 575/II/11, poročilo 3. rajonskega komiteja KPS OK KPS za Tolminsko 16. 2. 1944; fasc. 220/II/21, poročilo štaba 9. korpusa GŠ NOV in POS 15. 2. 1944.
- 98a) Albert Jakopič - Kajtimir: pisna izjava 23. 7. 1984.
- 99) Isaković, Kosovelova, str. 207.
- 100) Isaković, Kosovelova, str. 209—210.
- 101) Isaković, Kosovelova, str. 211—212.
- 102) Zbornik VI, knjiga 11, št. 103.
- 103) Vladimir Bračič - Mirko: pisna izjava; Isaković, Kosovelova, str. 216.
- 104) Isaković, Kosovelova, str. 216.
- 105) Isaković, Kosovelova, str. 216—217.
- 106) Tu se je svojim enotam pridružila manjša skupina partizanov, med katerimi so bili tudi Tone Kebe, Dušan Ukmar in Srečko Berlič. 30. januarja 1944 so odšli iz Cerknega in se napotili v Beneško Slovenijo, da se priključijo svojim brigadam in da oddajo štabu 18. brigade okoli 15 bivših rdečearmejcev. V Livških Ravnah so spotoma priredili celo miting, na katerem je govoril Ukmar. Srečko Berlič: pisna izjava 10. 5. 1984.
- 107) Bavec, Pohod ..., TV-15, 17. 3. 1983.
- 108) Bavec, Bazoviška, str. 184.
- 109) AIZDG, fasc. 283/II/1, okrožnica štaba 30. divizije štabom vseh brigad 12. 2. 1944.
- 110) Jože Koren, Pohod v Benečijo. Matajur, 7. 3. 1944; Joško Ošnjak, Pod Matajurjem, str. 230.
- 111) Joško Ošnjak, Pod Matajurjem, str. 230.
- 112) Franc Črnugelj - Zorko: ustna izjava 13. 10. 1983.
- 113) Prav tam.

- 114) Franc Črnugelj - Zorko, Briško-beneški odred (rokopis), str. 3/V.
- 115) Franc Črnugelj - Zorko: ustna izjava 7. 2. 1984.
- 116) Franc Črnugelj - Zorko, Briško-beneški odred (rokopis), str. 14/V.
- 117) Prav tam, str. 28/V.
- 118) AIZDG, fasc. 533/V/1, poročilo OK KPS za Brda PK KPS 29. 2. 1944.
- 119) Tone Ferenc, Nemška policija ..., Borec 1977, št. 1, str. 30.
- 119a) NAW, T-312, F-1639, poročilo generala Küblerja 19. 2. 1944.
- 120) AIZDG, fond nemškega okupatorja, fasc. 201/IV.
- 121) AIZDG, fasc. 73/IV/3, poročilo obveščevalnega centra štaba 9. korpusa obveščevalnemu oddelku GŠ NOV in POS 15. 3. 1944; fasc. 232/II/2, poročilo obveščevalnega centra 9. korpusa obveščevalnemu oddelku GŠ NOV in POS 29. 2. 1944.
- 122) AIZDG, fasc. 537/I/2, poročilo pokrajinske komisije VOS za Primorsko PK KPS 25. 2. 1944; Bavec, Pohod ..., TV-15, 24. 3. 1983.
- 123) AIZDG, fasc. 232/II/2, poročilo obveščevalnega centra štaba 9. korpusa obveščevalnemu oddelku GŠ NOV in POS 29. 2. 1944. 1. marca 1944 je n.pr. okoli Beneške Slovenije, Goriških Brd in Kolovrata razmeščenih še približno 14 500 sovražnikovih vojakov! AIZDG, fasc. 232/I/1.
- 124) Zbornik VI, knjiga 12, št. 70; Bavec, Pohod ..., TV-15, 24. 3. 1983.
- 125) Isaković, Kosovelova, str. 217—219; Vladimir Bračič - Mirko: pisna izjava.
- 126) Bavec, Bazoviška, str. 185—186; Bavec, Pohod ..., TV-15, 24. 3. 1983.
- 126a) Albert Jakopič - Kajtimir: pisna izjava 23. 7. 1984.
- 127) Bavec, Bazoviška, str. 186—188; Franc Črnugelj - Zorko: ustna izjava 13. 10. 1983; Janko Volant: pisna izjava 30. 5. 1983; Milorad Bogojević - Jastreb: pisna izjava 31. 12. 1983; Tone Orel, Švabski beg pri Klobučarjih. Partizanski dnevnik, 10. 3. 1944.
- 128) Jožko Ošnjak: ustna izjava 14. 1. 1983.
- 128a) NAW, T-312, F-1639.
- 129) Isaković, Kosovelova, str. 220—233; Vladimir Bračič - Mirko: pisna izjava; Tine Zagorjan, Iz obroča. Vestnik, 30. 9. 1950; Drago Ukmar - Bojan, Kosovelovci v Slovenski Benečiji. Slovenski poročevalec, 22. 9. 1950.
- 130) Milovan Djurović: pisna izjava 26. 12. 1983; Srečko Berlič: pisna izjava 10. 5. 1984; Bavec, Pohod ..., TV-15, 31. 3. 1984.

- 130a) NAW, T-312, F-1639, jutranje poročilo štaba armadne skupine »von Zangen« 20. 2. 1944.
- 131) Milovan Djurović: pisna izjava 26. 12. 1983; Srečko Berlič: pisna izjava 10. 5. 1984.
- 132) Isaković, Kosovelova, str. 234—237; Vladimir Bračić - Mirko: pisna izjava; Tine Zagorjan, Iz obroča. Vestnik, 30. 9. 1950.
- 133) Edo Kodrič: ustna izjava 28. 3. 1984.
- 134) Isaković, Kosovelova, str. 240—241; AIZDG, fasc. 579/III/2, dopis štaba 19. brigade OK KPS za Brda 26. 2. 1944.
- 134a) Albert Jakopič - Kajtimir: pisna izjava 23. 7. 1984.
- 135) Franc Črnugelj - Zorko: ustna izjava 13. 10. 1983; Bavec, Bazoviška, str. 189—192.
- 136) Metod Mikuž, Oris partizanske sanitete na Slovenskem. Ljubljana 1967, str. 263; Ciril Zupanc, O partizanski saniteti na Goriškem. TV-15, 20. 11. — 25. 12. 1975; Franc Črnugelj - Zorko: ustna izjava 13. 10. 1983; isti: pisna izjava 26. 7. 1984; Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v NOV na Slovenskem 1941—1945. Ljubljana 1982, knjiga 1, str. 384.
- 136a) Štab generala Küblerja, ki je 21. 2. 1944 štabu armadne skupine »von Zangen« poročal, da je operacija »Alpenrose« končana, je omenjal, da so med partizani našeli 189 padlih, 29 so jih ujeli, verjetne pa so še nadaljnje partizanske izgube. Plen je znašal 13 strojnic, mnogo pušk, strelivo, vojaški material ter tri tovarne živali. NAW, T-132, F-1639.
- 137) Isaković, Kosovelova, str. 238—239; Bavec, Pohod ..., TV-15, 31. 3. 1983.
- 138) AIZDG, fasc. 45/I, depeša štaba 9. korpusa GŠ NOV in POS 26. 2. 1944; fasc. 220/II/2, poročilo štaba 9. korpusa GŠ NOV in POS 2. 3. 1944.
- 139) AIZDG, fasc. 535/II/2, poročilo partijskega sveta 30. divizije CK KPS, PK KPS in štabu 9. korpusa 23. 2. 1944.
- 140) AIZDG, fasc. 221/III/1, poročilo štaba 30. divizije štabu 9. korpusa 14. 3. 1944; fasc. 45/I, depeša GŠ NOV in POS štabu 9. korpusa 26. 2. 1944; fasc. 224/I/4, poročilo operativnega odseka štaba 9. korpusa operativnemu oddelku GŠ NOV in POS 27. 3. 1944.
- 141) AIZDG, fasc. 45/I, depeša štaba 9. korpusa GŠ NOV in POS 1. 3. 1944; fasc. 220/II/2. Glavni štab je 18. brigadi podelil naziv »udarna Bazoviška« z dnevnim poveljem 25. 4. 1944.
- 141a) Albert Jakopič - Kajtimir: pisna izjava 23. 7. 1984.
- 142) AIZDG, fasc. 535/II/2, poročilo partijskega sveta 30. divizije CK KPS, PK KPS in štabu 9. korpusa 23. 2. 1944.

- 143) Drago Košmrlj: pisna izjava.
- 144) AIZDG, fasc. 224/I/4, poročilo operativnega odseka štaba 9. korpusa operativnemu oddelku GŠ NOV in POS 29. 2. 1944; fasc. 535/II/2, poročilo partijskega sveta 30. divizije CK KPS, PK KPS in štabu 9. korpusa 23. 2. 1944.
- 145) AIZDG, fasc. 223/I/1, politično poročilo štaba 9. korpusa GŠ NOV in POS 14. 3. 1944; fasc. 73/I/1, poročilo obveščevalnega centra štaba 9. korpusa obveščevalnemu oddelku GŠ NOV in POS 29. 2. 1944.
- 146) Lev Svetek - Zorin: pisna izjava.

VSEBINA

Uvod	5
Vojaškopolični položaj v svetu in pri nas na prelomu 1943/1944	9
Beneška Slovenija skozi zgodovino ter narodno- osvobodilno gibanje do konca leta 1943	13
Položaj v Beneški Sloveniji januarja 1944 in razlogi za pohod 30. divizije	18
30. divizija NOV in POJ	23
Načelni plan in priprave na pohod	27
Začetek pohoda — prehod čez Sočo	32
Okupatorjeve sile	36
Prvi spopadi s sovražnikom	
1. in 2. februarja 1944	39
Rušenje komunikacij v dolini Soče in Nadiže, prodor enot v vzhodno Beneško Slovenijo ter boji okrog Livka	42
Načrtovanje napada na Kobarid in prehod 19. brigade na območje Krna	50
V zahodni Beneški Sloveniji in Brdih	54
Boji 19. brigade v dolini Soče	61
Divizija v vzhodni Beneški Sloveniji in Brdih	67
Sovražnikove priprave na ofenzivo ter načrt divizije za sprejem borbe	71
Boji 19. februarja 1944	75
Vrnitev divizije na levi breg Soče	85
Ocene in rezultati pohoda 30. divizije	92
Poveljstva 30. divizije in njenih brigad v času pohoda v Beneško Slovenijo	102
Opombe	103

MALA KNJIŽNICA NOV IN POS

**Ureja komisija za zgodovino pri predsedstvu
republiškega odbora ZZB NOV Slovenije
Predsednik Zdravko Klanjšček**

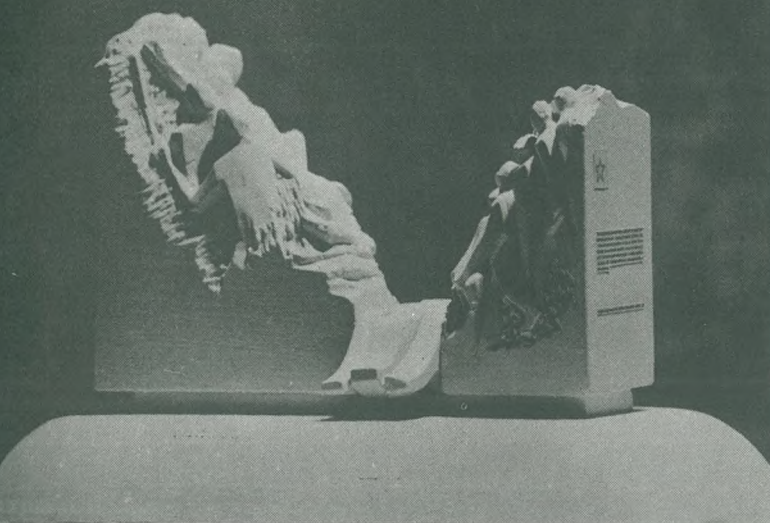
**BORIS MLAKAR
POHOD 30. DIVIZIJE NOV IN POJ
V BENEŠKO SLOVENIJO**

Opremil Pavle Učakar

Izdala in založila v nakladi 3.000 izvodov Partizanska knjiga

Za TOZD Založba Jaroslav Skrušny

**Tisk in vezava Tiskarna Tone Tomšič
V Ljubljani 1984**

Spominsko obeležje v Kanalu, posvečeno pohodu 30. divizije
v Beneško Slovenijo, postavljeno ob štiridesetletnici divizije